

•

Civaknasiya Perwerdeyê

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

*Civaknasiya perwerdeyê
@Abdusamet yigit*

*2020-Almanya-Berlin
:*

.
ISBN 905-4-941996-35-1

Navarok:

1. Pêşgotin.....	4
2. Civaknasî û perwerde.....	6
3. PÊVAJOYÊN DESTPÊKÊ ÊN PERWERDEYÊ Û CIVAKNASÎ.....	13
3.1. Pêşketina bi fahmkirina bi temenê nivîsandinê.....	14
3.2. Pêvajoyên fêrbûnê bi perwerdebûnê weke dîmenê duyem.....	19
3.3. Rengê fahmkirina mîtolojikî a bi fêrbûnê.ê.....	22
3.4. Pêvajoyên felsefeyê, fêrbûn û perwerde.....	25
3.5. Di serdemên navîn de perwerde.....	34
4. LI KURDISTANÊ PERWERDE, PERGALE WÊ Û PÊVAJOYÊN WÊ.....	42
4.1. Dema gûtî-qasît-babil, pergal û sazûmana perwerdeyê.....	43
4.2. Hûrî û mîtannî û pergale wan ya perwerdeyê.....	45
4.3. Dema medîya û perwerde.....	46
4.4. Di dema Şadadî-merwanî û eyûbîyan de perwerde.....	48
5. DEMÊN HEMDEM Û PERWERDE.....	51
5.1. Perwerde û pêvajoyên wê yên pêşketinê.....	52
5.2. Perwerde û pêşketina bi beşbûna wê re.....	54
5.3. Zanista perwerdeyê.....	56
6. PERWERDE Û CIVAK.....	60
6.1. Pêvajoyên pêşketina perwerdeyê û civak.....	61
6.2. Cihê perwerdeyê di jîyane mirov de.....	67
7. DIBISTAN, PERWERDE Û CIVAK.....	71
7.1. Dibistanên felsefeyê.....	72
7.2. Dibistanên bingihîn.....	73
7.3. Kevneşopîya dibistanî û bandûra wê ya li nava civakê.....	75
7.4. Dibistanên hemdem.....	76
8. CIVAKNASIYA PERWERDEYÊ.....	78
8.1. Civaknasî û fahmkirin pêvajoyên pêşketina perwerdeyê.....	79
8.2. Bi aliyên wê yên teorikî û pîretikî re civaknasiya perwerdeyê.....	83
9. CIVAKNASIYA PERWERDEYÊ Û PÊŞXISTIN.....	86
9.1. Pedegoji û perwerde.....	87
9.2. Pedegojiya civaknasî.....	90
10. Çavkanî.....	92

Pêşgotin

Li ser civaknasiya perwerdeyê nivîsadin wê bi awayekê wê bi pêşxistin û fahmkirina têgîna civaknasiya a di nava perwerdeyê de wê, were hildan li dest. Em ku gotina 'civaknasiya perwerdeyê' wê vajî wê bi rengê 'perwerdeyê civaknasiyê' bixwênin wê ji wê aliyê ve jî wê du awayan wê bi serekeyî wê bi me. Wateya pêşî wê bi bi civaknasiyê pêşxistina perwerdeya wê re bê. Aliyê din jî wê, bi têgîna civaknasiyê bi wê kirina mijare perwerdeyê re wê, di wê çerçoveyê de wê, weke têgînekê wê, fahmkirina wê bê.

Di mijare perwerdeyê û civaknasiyê de wê, hildana li dest a bi hevdu re wê di serî de wê di çerçoveyek zanyarî de şewqayên zanistî ku ew li berçav werina girtin re wê, karibê wê encamê bide me. Di armanca me ya bi vê lêkolînê a bi hanîna cem hevdu gotina civaknasiyê û perwerdeyê bi nave civaknasiya perwerdeyê re jî wê di serî de wê ev bê.

Di serî de wê weke aliyekê giring wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di demên hemdem de wê bi zêdeyî wê, perwerde wê, weke aliyekê giring ê nava jîyane civakê û sazûmankirina wê û pêşxistina wê jî wê were dîtin. Perwerdeyê wê tenê bi dibistan û xwandina li nava wê ve bi sînor mirov wê nebîne. Hemû tiştên bi xwandinê ên bi dîtbarî weke 'tv'yan, nivîskî weke rojnemeyan, pirtûk, kovar û hwd, bi dengî weke radioyan û hwd re wê dikarê wê, werênê ser ziman. Wekî din di roja me de wê, hemû av alî barî nava internettê jî wê werina kirin. Di wê çerçoveyê de wê mirov wê di nava wê de wê xwe bigihênê hemû cûreyên xwandinê ên weke bi amûran û hwd.

Di mijare perwerdeyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, perwerde wê, di serî de çêkirin û pêşxistina sazûmana wê ya civakî wê pirr zêde wê giring bê. Her mijarên civakî, zanist û hwd ku ew bîna kifşkirin û di wan waran de di çerçoveya perwerdeyê de berhem werina dayîn wê, di serî de wê weke aliyekê ku wê bi pêşxistina wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di çerçoveyek pedagojîkî û perwerdeyî de wê biqasî nivîsandin wê, wilqasî jî wê xwandin û ji wê sûdgirtin û pîretizekirina wê ya di jîyanê de jî wê wilqasî wê kirin bê. Di wê çerçoveyê de wê, perwerde wê, ku mirov ji kîjan aliyê ve wê hilde li dest wê, bi awayekê pirralî wê derkeve hemberî mirov.

Dema ku miin dest bi nivîsandina wê lêkolîna li ser perwerdeyê kir min di serî de pirsek ji xwe kir ku li kurdistanê pergale perwerdeyê heya û ankû nîn a. Lê piştî ku miin nerînek li mejuya wê da wê min dît ku wa dîrokek pergale perwerdeyê heya. Tenê wê ya pêwîst wê ew bê ku ew were kifşkirin, li gorî demê navaroka wê bi berheman û hwd were tişkirin. Di aslê xwe de wê perwerde wê, di wê çerçoveyê de wê sazûmana wê ya civakî wê di demên hemde de wê di wê ware de wê, bi zêdeyî wê giringîyek wê ya bêhempa wê hebê. Wê weke temenekê hilberîner a civakî jî wê bi xwe re wê, bide çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Mijarên perwerdeyê wê weke mijarên jîyanê û civakî bin. Di wê rengê de wan mirov dikarê di serî de fahmbikê.

Di nava jîyanê de wê fahmkirin wê weke aliyekê bi wê jîyankirinê bê. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku mirov çendî ku wê bi zanebûn bibê wê dema xwe jî wê qizinc bike. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê werênê ser ziman. Perwerde wê, ne tenê wê weke aliyê bi zanîne ên civakî ku wê jîyane xwe bi wan demezrenê jî bê. Ji wê zêdetirî wê weke aliyekê ku wê bi wê xwe fahmbikê û wê bi wê re wê temenê pêşketina xwe jî wê bide çêkirin bê.

Ku aqil temenekê bi serwerî ê mirov di jîyanê de bê wê demê wê perwerde wê sazûmana wê bê. Di wê rengê de wê di serî de mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Perwerde wê weke rênîşandina bi hemû aliyên jîyanê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, temenê bi hevdû re danîna empatiyê, fahmkirîne û pêşketîne jî bê. Di wê rengê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Civak û perwerde wê di çerçoveya têgîna demên hemdem de wê têtikiliyek wan a mazin wê bi hevdû re wê hebê. Di wê ware de wê, di navaroka civakê de wê têtikiliya civaknasiyê û perwerdeyê jî wê bi heman rengê wê weke temenekê têtikiliyî ê afrîner wê xwe bide nîşandin.

Abdusamet yigit

Civaknasî û perwerde

Nivîsandina civaknasîyê û perwerdeyê bi hevdû re wê, weke aliyekê giring ê pêşketina mirov a bi zanîne re wê werênê ser ziman. Mirov di nava jîyaneka ku ew hertimî pêşdikeve de dijî. Di nava wê jîyanê de pêwîstiya fahmkirinê û pêşxistina wê hertimî wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Civaknasî wê weke zanîn û zanisteka ku wê çerçoveya têkiliyên nava mirovan û ankû civakê wê werênê ser ziman. Perwerde jî wê, weke têgîn û çerçoveyeka bi zanîne perwerdebûnê a ji destpêka jîyane xwe heta dawîya jîyane wê bibê bê. Mirov di nava jîyane xwe de wê piştî ku ew hat li dora pênc-saliya xwe wê êdî wê bi awayekê sazûmanî wê di dibistanan de wê bidest perwerdeyê wê bikê. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê, di dewama wê de wê perwerde wê, heta demên li dora balixbûna mirov û ankû mazinbûna mirov li dora bîst û ankû bîstûpêncsaliya xwe wê bidomê. Ev dem wê weke demeka bi aktivî a perwerdeyê di jîyane mirov de bê.

Di rengên pêşketina civakên roja me ên hemdem de wê, di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê bi wê re wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Civak wê, bi zanîne wê pêşkeve. Wê xwediyê sazûmanek civakî bê. Wê di dewama wê de wê xwediyê awayên pêşketinê ên ku ew bijî bê.

Di nava jîyanê û perwerdeyê de wê bêgûman wê têkiliyek ji navendî wê hebê. Ev alî jî emê li jêr bi berfirehî wê li ser wê bisekin in. Di nava jîyanê de wwê, bi weyna perwerdeyê û rengê wê, weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Her wusa di nava pêşketina civakî de jî wê weke aliyekê giring wê cihê perwerdeyê wê xwe bide nîşandin û diyarkirin. Têkiliya perwerdeyê û civakê wê di pêşxistina wê wê ya demî de wê weke temenekê bi sazûmanî bê. Lê ji wê zêdetirî wê weke aliyekê din ê ku mirov wê dikarê wê di serî de wê werênê ser ziman wê bi têgîn û çerçoveya wê re wê xwe bi pêşketina wê re wê weke aliyekê giring wê bide nîşandin.

Di mijare fahmkirina têkiliya civaknasîyê û perwerdeyê wê biqasî wê di nava mijarê û fahmkirina wê de têkiliya civaknasîyê û civakê û perwerdeyê û civakê jî wê weke aliyna giring ên ku wê di dewama wê de wê werina fahmkirin bin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê temenî wê di serî de wê

mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên fahmkirinê wê di wê rengê û awayê de wê xwe bidina dîyarkirin.

Di mijare pêşketina civakî de wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, civak wê hertimî wê di nava pêşketina xwe de bê. Lê civak wê weke ku em di demên hemdem de wê dibînin wê têkiliya wê ya bi zanîne û hwd re wê weke alî û fektorna giring û temenî ên pêşketinê jî wê ji wê re wê biafirênin. Di wê çerçoveyê de wê têkiliya civakê û aqilê pêşketî ê demî re wê bi temenê perwerdekirinê re wê bibê. Perwerde ji aliyê wê zanîne ve wê weke têgîneka ku ew were ravakirin bê. Ji aliyê mirovê ku ew ew dixwêne û ankû civake u ew fêrdibê de wê, weke aliyê fahmkirinê û ghiştina wê zanîne û ji wê derxistina encam û fahmkirinên û bi wê re çêkirina temenê pêşketina xwe bê. Wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina civakê de wê bi pêşketina wê re wê perwerde wê bi zanîne wê weke temenekê fahmkirin û pêşketinê ê giring bê. Têkiliya perwerdeyê û pêşketinê wê di çerçoveya fahmkirina me bi ya demên hemdem re jî ku mirov wê li wê bihizirê wê, weke aliyna ku ew li hevdû hoyandi jî bin. Wê di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyna giring ên ku em di serî de wan wan fahmbikin bin.

Di mijare civaknasiyê û perwerdeyê de wê têkiliya wan a bi hevdû re wê, weke aliyekê wan ê civakî ê giring wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê, ji xwe wê ji aliyê temenî ve ku mirov perwerdeyê wê hilde li dest wê, di nava jîyane civaknasî de wê, weke aliyekê fahmkirinê ê temenî bê. Di nava jîyane civaknasiyê de wê perwerde wê were civaknasîkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di mijare fahmkirina civaknasiyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê civaknasî wê, di her demê de wê weke rewşek jîyanî nava mirov bi têkiliyên mirov û hwd bê. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi fahmkirina wê re wê, ji hevdûgirtina mirov a bi bi hevdû re wê, weke aliyekê bi civaknasî fêrbûna dinava hevdû de jî bê. Wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di wê rengê de wê mirov wê karibê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civaknasiyê wê weke aliyekê giring wê di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê di serî de wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê têkiliya civaknasiyê û perwerdeyê wê bi hevdû re danîna wê di serî de wê weke aliyekê civakî bê. Wê, di serî de wê mirov dikarê wê fahmbikê. Çerçoveya perwerdeyê û hwd jî wê di wê çerçoveyê de wê bi sazûmana wê re wê mirov dikarê wê pêşbixê û wê werênê ser ziman.

Perwerde wê, di nava jîyanê de wê têkiliya mirov û mejiyê mirov wê bi zanîne re wê dênê û wê bi wê re wê temenê fahmkirinê ê di jîyanê de wê bide çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê bi demê re wê çendî ku mirov xwand û hwd wê, di dewama wê de wê bi wê re wê kûrbibê. Wê bi wê re wê zanîne wê pêşbixê. Zanîn wê, weke aliyekê bi jîyankirinê û jîyanê re wê hertimî wê pêşkeve. Bê. Lê ji aliyekê ve ji wê fahmkiirna me ya bi temenekê bi hişmendî a ji wê, ew wê di temenê wê pêşketina wê ya ji jîyanê bê. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê zanîn û civak wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring hevdû wê bi fahmkirina hevdû re wê bidina pêşxistin. Bandûra wan a li hevdû wê, bêgûman wê ji têkiliyekê zêdetir bê. Wê di nava hevdû de wê, di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê wê yê giring ê din jî wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina perwerdeyê û civaknasiyê a bi hevdû re wê, di wê warê de wê hinekî jî wê weke aliyekê giring wê karibê xwe bide nîşandin ku em kîjan gotinê didênina li pêşîya kîjan gotinê. Wê di wê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring ê temenî wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê wê, di wê rewşê de wê, civakê û zanîne wê bi hevdû fahmkirina wan re wê temenê hevdû fahmkirina nava civakê jî wê biafirênê. Zanîn wê di wê warê de wê, bi jîrî û zanîne wê weke aliyekê temenê ê pozîtiv ê fahmkirinê wê biafirênê. Lê dema ku wegerîya li zinihiyetekê wê hingî wê weke renekê fahmkirinê wê xwe bide nîşandin. Wê di wê çerçoveyê de wê, ew wê weke aliyekê ku wê, ji wê rewşê dûr wê xwe bi awayekê wê bi de nîşandin.

Di mijare fahmkirina civakê û perwerdeyê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê civak û perwerde wê, pêvajoya wan a bi pêşketinê re wê, aliyê perwerdeyê wê bi zanîne û hwd re wê weke aliyekê temenî wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê dema ku mirov wê weke temenê perwerdeuya civakê ji temen ve wê, bi

perwerdeyiya zarokan û heta mazinbûna wan re wê li berçav bigiring wê ew wê zêdetirî wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê perwerde wê pêvajoyên wê yên pêşketinê ku wê mirov wê bi xwe re wê bide bûhûrandin wê di jîyane mirov de wê weke dîroka mirov wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê biqasî wê zanîna ku ew di pêvajoya perwerdeyê de dixwenê wê ew pêvajo wê weke aliyekê giring wê xwe di wê çerçoveyê de wê bide nîşandin.

Pêvajoyên perwerdeyê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê bi mejuya wê re wê di destpêkê de wê heta roja me de wê nbi perspektifek civaknasî û civakî û weyna wê ya di pêşketina aqil û civaketiye de wê bibê wê, fahmbikê. Di wê rengê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê ye din ê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê çerçoveyê de wê perspektifa civaknasî di nava têna perwerdeyê de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê di serî de wê, fahmbikê bê. Perspektifa civaknasî wê, weke têngînek bi temen a fahmkirinê wê dikarê di temenê pêşketinên civakî û perwerdeyê û bi wê re ên bi aqil re de jî wê hilde li dest wê, fahmbikê. Ji xwe wê perwerde û aqil wê, hinekî jî wê, bi kifşkirin û fahmkirina hewirdorê, tişt û bi rengên hişmendî û hwd re wê weke çerçoveyek ku em bi wê re dikarin wê fahmbikin bê.

Di aslê xwe de wê pêvajoyên fahmkirinê êmn bi aqil wê dema ku mirov wê hilde li dest wê di nava têkiliyên mirovî û civakî ên bi fahmkirinê dihên têngiştin û her wusa pêvajoyên ravakirina bi fahmkirinê û hwd re wê bibê. Ev jî wê, weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Mînaq wê bo serdemên navîn wê întîba û fahmkirina ku wê, were fahmkirin wê ji aliye perwerdekirinê ve wê weke çerçoveyek demkî a ku wê temenê wê li ser fêrbûna bi wê rengê bê. Wê aliye temenî ê perwerdeyê ê serdemên navîn wê li pêş bê. Lê di demên dawîn ên serdemên navîn de wê, bi aqilê pozitiv û hemdem wê dibistanên ku wê bên pêşxistin wê rengê fahmkirin û pêşketina bi aqilê demên hemdem jî wê bide nîşandin.

Perwerde wê, weke aliyekê giring wê di rengê û awayê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê bi fahmkirina wê re wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di fahmkirina bi aqil û fêrbûna bi aqil re de wê, weke aliyekê giring wê, têkiliya nava watelêkirinê û gotinê wê weke aliyekê giring ê bi dîtbarîya hewirdorê re ku wê were salixkirin re wê derkeve li pêş. Di wê

çerçoveyê de salixkirinên bi aqilî û zimanî wê, di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê xwe di wê çerçoveyê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare fahmkirinê de wê mirov dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê aqilê hemdem wê di wê warê de wê bi pergalên perwerdeyê ên civakî re wê, weynek giring a dîrokî wê di pêşketina mirov û jîyanî de wê bileyizê

Di wê çerçoveyê de wê, çendî wê, aqil wê bi wê rengê wê bi perwerdeyê wê weyn wê bileyizê jî lê wê, weke aliyekê din ê ku mirov wê bi wê re wê fahmbikê wê, aliyê wê, têkiliya wê di nava jîyanê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê bikê nûqtaya ku em wê weke nûateya navendî wê hildina li dest û wê fahmbikin.

Di nava perwerdeyê de wê pêşxistin û bi cihkirina perspektifa civakî wê, ji aliyekê ve wê, mirov dikarê wê bi wê re wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê têkiliya aqil û jîyanê û ankû pêşketinê wê bi hevdû re wê di temenekê şenber û pozitiv de wê bide afirandin. Di wê warê de wê, temenê perwerdeyê wê li ser temenê jîyanê ê şenber wê bide afirandin. Wê ji rewşên fahmkirinê ên nepenî û hwd ên ku wê, ji jîyanê dûr wê bi çerçoveyna fahmkirinê wê werina ser ziman wê dûrbikê.

Di aslê xwe de wê bo pêşketinek rast a bo perwerdeyê jî wê di serî de wê ev alî wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê perspektifa civaknasî wê, di wê warê de wê weke aliyekê bi temenkirina aqil bi rêyên weke perwerdeyê di nava jîynê de û bi wê re di kirinê de pretizekirina wê re wê, aliyekê pêşketinê bi fahmkirinê re wê derxê li pêş. Di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê perspektifa civaknasî û perwerde wê di wê têkiliya wan a bi hevdû re wê, têkiliyek zanyarî bê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê de wê, pêşketina jîyanê, şenberîya wê û rûdayînên wê bi temen, awa û rengên xwe re wê kifşkar bin. Wê, di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê perspektifa civaknasî wê, di herîkîna mijarê de jî wê temenekê me yê fahmkirinê ê ku em li ser wê re bihiizirin û wê werênina ser ziman bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Perwerde wê, temenê wê yê pergalî wê dema ku ew hat pêşxistin bi zanîni wê çerçoveya wê bi encamên wê yên ku wê derkevin li holê re wê li wê were hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê,

civakek çawa wê bê xwestin ku ew were pêşxistin wê, rengê hizirkirina bi wê a zanîna ku ew mijare perwerdeyê temenê wê diafirênê re wê bi rengê wê re wê ew wê, bide nîşandin.

Li kurdistanê pêvajoyên perwerdeyê wê, mejuya wan wê pirr zêde wê kevn wê herê. Di aslê xwe de wê bi awayekê rêkûpêk nivîsandina dîroka mejuya perwerdeyê li kurdistanê wê pêvajoyên wê heta demên gûtîyan wê herê. Di wê çerçoveyê de wê dîmenekê wê karibê wê bi xwe re wê, werênê ser ziman. Di demên gûtî û qasîtan û heta demên hûrî û mîtannîyan de wê li ser temenekê baweriyê wê, hemû zanînen ku wê di jîyanê de wê pêşkevin wê bi awayekê perwerdekirina wan wê bibê. Di wê çerçoveyê de ya ku wê wre dîtin wê ew bê ku wê, minaq weke matamatikê, stêrzanîni û ankû astronomiyê, astrolojiyê û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê perwerdekirinên di wan çerçoveyên wan de wê werina kirin. Wê ew wê weke aliyna ku wê bi wê jîyan wê were fahmkirin û wê bê gihîştin li nepeniya wan wê biheta dîtin.

Di demên piştre de wê, ev wê rengê wê bidomê. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin ku wê, şaqên fahmkirinê ên bi zanîne re wê bi zêdeyî wê werina pêşxistin. Demên pêşketina felsefeyê ji demên mîtannî-med û heta demên piştre wê, di awayekê de wê awayekê hemdem wê di wan awayên perwerdekirinê de wê werina dîtin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê bawergehên ku wan ji yazdanên xwe re çêdikirin wê, di wan de wê perwerdebiikiran. Wê ew weke dibistanên perwerde li wê qadandinê jî wê bikarbihanîyan. Lê li kîjan bawergehê û bi kîjan baweriyê perwerde dîtîba wê navê wê yazdanê bawerîya wê li şûn navê xwe wê bidanîya û wê bi wê re wê biheta ser ziman. Ev wê weke rewşeka bi şagirtbûnê bû. Wê di wê çerçoveyê de wê, di dewama wê de wê ew wê dema ku ew hat ser ziman wê êdî wê ew wê bi wê re wê bi navê wê re wê biheta ser ziman.

Di wê rengê de wê, kesê ku ew perwerde dîtîya wê bi navê kê û çawa perwerde dîtîya wê bi wê re wê biheta zanîn. Di nava jîyanê de wê, bi wê rengê wê ew weke çerçoveyek şagirtbûnê û şewayekê nasnemayî wê biheta dîtin. Civaknasî û perwerde wê, li kurdistanê wê pêvajoyên wê yên ku ew hatina jînkirin wê di wê çerçoveyê de bê.

Di rewşên weke yên perwerdeyê ên di demên hemdem de wê weke di demên mîtannî-med de wê bi mîtrayî û di dewama wan de bi zerdeştîyan re wê were dîtin wê, di wê rengê û awayê de wê, bi şewayekê wê, xwe bide domandin. Piştre wê, Manî wê, weke ku em bi wî re dibînin wê di

şêwayek dibistanî a bi felsefeya xwezayê re wê pêşketina wê bi wî û aligirên wî re wê bê dayîmn nîşandin.

Her têngînên bawerî ku wê aligirên xwe wê çêbikê û wê bi xwe re wê wan bi têngîhiştin bikê wê di şêwayek perwerdeyî a ku ew bi xwe re ew pêşdixin re wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê û awayê de wê, şêwayê wê mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, di dewema wê de wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di rewşa fahmkirina pêvajoyên pêşketina perwerdeyê û di dewama wê de di demên hemdem de wê fahmkirina wê temenê wê yê hemdemî wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê di wê rengê û awayê de wê, bikê mijare lêkolîn û fahmkirin. Her dem wê bi rengê hizirkirina xwe û asta pêşketina xwe re wê bi wê re wê bide nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê di serî de wê bi wê re wê fahmbikê. Emê pêşî ji demên destpêkê ên şariştaniyê heta roja me û piştê çerçoveya fahmkirina roja me wê bi çerçoveya fahmkirina temenê wê yê perwerdeyê wê, bi perspektifek civaknasî wê bikin wê fahmbikin û wê werênina ser ziman.

PÊVAJOYÊN DESTPÊKÊ ÊN PERWERDEYÊ Û CIVAKNASÎ

Ku mirov pêvajoyên destpêkê ên perwerdeyê wan hilde li dest wê demê mirov divê ku pêvajoyek pirr zêde demdirêj bi gelek encam û fahmkirinên wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di çerçoveya mijare me de wê, weke aliyê sereka ê pêşketina perwerdebûnê bê. Di dewema wê de wê weke encama wê pêşketina jîyana civakî, civaknasîya nava wê û pêvajoyên wê yên pêşketinê ên bi wê re bin. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyna giiring ên ku mirov wan di serî de van fahmbikê û wan werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê pêvajoyên perwerdeyê wê, di gelek awayan de wê mirov dikarê wê bi awayê wê yê pêşketine wê re wê werênê ser ziman. Di dewaam wê de wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê çawa wê encam wê bi xwe re wê hanîna ser ziman.

Di wê warê de wê, aliyekê pêşketinê ê bi temenî wê perwerdebûn wê biafirênê. Di serdemên destpêkê ên şariştaniyê di demên sumerîyan de wê, bajar bi bajar û ankû dever bi dever pêşketina bawergehan wê di wê warê de wê tiştêkê wê ji me re wê vebêjê. Di dewama wê de wê di serî de wê, weke aliyekê din wê têgînên weke bi fahmkirina hebûna yazdanan di temenê baweriyê de jî wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyna temenî ên ku mirov dikarê wan werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên perwerdeyê ên destpêkê wê di wê warê de wê weke aliyna ku mirov dikarê wê di destpêkê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê ser ziman bê.

Di demên berê şariştaniyê de wê, di wê çerçoveyê de wê, pêvajoyên ku em dikarin qan di wê çerçoveyê de werênina ser ziman wê, weke pêvajoyên bi têkiliya nava jîyane komê de ku wê bi şêwayê alimandinê wê were dîtîn bê. Wê minaq wê, alimandina avêtina tîr ji kavanê û ankû mizraqê wê weke aliyna ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman bê. Wê, di dewama wê de wê ev pêvajo wê, bi demê re wê mirov wê di wan de wê bi zêdeyî wê pîspor bibê.

Ji aliyekê din ve jî wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketina jîyane komî wê aliyekê wê bi alimîna li hevdû bê. Ev wê weke aliyekê bi fêrbûnê ê xwezayî ê ji hevdû bê. Piştî ku wê mejiyê mirov wê bi dest girtinê wê bikê û wê hişmendî wê pêşkeve û mirov wê dest bi dîtina bi hişmendî wê bikê û wê pêde wê pêvajoyên

fêrbûnê wê di jîyane mirov de wê bênavber wê xwe bi awayekê wê li ser pêvajoyên pêşketina aqil re wê bidina domandin. Ev jî wê weke aliyna ku mirov wan dikarê wan di serî de weke aliyna giring van fahmbikê bê.

Pêvajoyên piştî pêşketina pêvajoyên şariştaniyê û sazîyên wê û hwd re wê weke pêvajoyîna bi aqil ku wê pêşkevin bin. Mirov wê, di wan de wê weke ku mirov wê di demên sumerîyan û hwd de wê bibînê wê demên xwe yê dirêj wê di bawergehan de wê bi şêwayê weke bergkirinê wê xwandinê û hwd wê fêrbibê û wê bikê. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê bi pêşketinên bi demî re wê ew wê pêvajoyên xwe yê pêşketinê wê bijî. Di encama wê pêşketina bi xwe re de wê, li gorî wê têgîna yazdanê ku ew biwê bawer dikê wê pêşkeve. Wê bi hizirbibê. Wê di dewama wê de wê, xwediyê awayekê bi zane ê li ser wê re wê bê. Ev wê, bi demê re wê hin bi hin wê zêdetirî wê were bisazûmantir kirin.

Sazîyên perwerdeyê wê ji aliyekê ve jî wê di warê de wê, ji bawergehan wê xwe bidina derxistin. Bawergehên sumeran wê weke dayikên wan bin. Wê, di wê rengê de wê di dîmenekê de wê mirov dikarê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketina jîyane bi mirovê zane wê di wê çerçoveyê de wê destpêka wê bi demê re wê pêşkeve.

Pêşketina fahmkirinê bi temenê nivîsandinê

Di wan bawergehan de wê, her tişt wê were fêrkirin. Ji astroloji û astronomiyê heta bigihijê gelek aliyên din ên ku wê werina pêşxistin bi têgihîştin. Wê di dewama wê de wê gotin wê bi pêşketina nivîsandinê re wê bidest nivîsandina wan wê were kirin. Ji xwe nivîsandina wê temenekê giring ê bi temenî ê perwerdeyê wê bi xwe re wê biafirênê. Mirov wê dema ku ew wqan gotinan wê dinivîsênê û pêşkêşî dîtbarîya mirov bo xwandinê dikê wê bi wê re wê ew dîtbarîya mirov jî wê bi wê bihizirê û wê ji wê bikê ku ew weke ku ew dihê hizirkirin, tefkirkirin û hwd re wê wateyên wê ji wê were kifşkirin. Ev wê weke aliyekê destpêkî ê bi fahmkirina têkiliya nava gotin û wateyê û ankû aqil bê. Wê di dewama wê de wê ev pêvajo wê weke pêvajoyek pêşketinê a destpêkê a ku mirov wê di serî de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketina fêrbûnê wê di wê rengê de wê, êdî wê bi nivîsandinê û ankû bineterên nivîskî û hwd re wê, gihijina li temenekê. Ji aliyekê din ve jî wê, wateyek din jî wê bi wan bineterên nivîskî jî wê hebê. Ew jî wê ew

bê ku wê, çawa wê, bi wê re wê, fahmkirin wê were pêşxistin. Wê, bi wê re wê, bi salixkirinên bava dengên tîpî, wateyên ku ew bi li hevdû hatina kirin û hwd wê, weke aliyekê giring û di destpêkê wê hinekî ku wê tevlîhev bê wê bi pêşketina wê re wê mirov wê dibîne.

Di wê çerçoveyê de jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên fêrbûnê wê di wê çerçoveyê de wê, bi awayekê giring wê xwe di dewama wê de wê bidina dîtin. Fêrbûna li ser biteneran re wê ji du aliyan ve wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê bi aliyê di çerçoveya wê de wê fahmkiriina wê bê. Aliyê din jî wê bi têkiliyek bi watelêkirinê a bi têkilîdanêna bi cism, bûjen, rewş, bûyar û hwd ku mirov wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê wê di wê rengê û awayê de wê xwe bide domandin. Bi nivîsandinên bi bineterî û ankû bi nivîsên bizmarî re wê, weke ku wê, temenekê fahmkirinê jî wê bi wê re wê bo demên pêş jî wê were avêtin. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê û awayê de wê, mijare fahmkirinê a bi aqil wê di wê çerçoveyê de wê, xwe bi wê re wê bide nîşandin. Ji aliyê rengên fahmkirinê ên weke mîtolojiyê û hwd ve jî wê mirov dikarê wê bi serê xwe wê ji aliyê wan ve nêzbibê û bigihijê encamna din. Ew jî wê di çerçoveya wan rengên fahmkirinê de ku mirov bi wan rengên fahmkirinê wê hilde li dest û bi morfolojiya wan hizirkir wê hingî wê ew wê were dîtin. Di morfolojiya mîtolojiyê a fahmkirinê de wê mirov dikarê wê fahmbikê û bi wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di wê rengê û awayê de wê di dewama wê de wê bide nîşandin.

Lê li vir di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê fahmkirina pêvajoyên fahmkirinê ên bi nivîsandinê wê ji aliyê xwe ve wê di wan pêvajoyên pêşketinê de wê weyn û rol û wateya wan a temenî wê pîr zêde wê mazin bê. Di wê rewşê de wê hinek rengên fahmkirinê, awayên pêşketinê, jîyankirinê û hwd wê bi wê re wê werina qaydkirin û wê bèn bûhûrandin li demên berê. Wê dema ku mirov wê bixwênê wan wê weke ku wê fêrî wan bibê ku wê, di demên berê de wê çî bibin. Ev jî wê weke şewayekê perwerdekirinê bê.

Perwerde wê, dema ku wê bibê wê bi zêhn û jîrekê wê bibê. Di wê warê de wê demê ku mirov, çendî ku ew zêhn û jîr jji hevdû cûda karî bi hevdû re fahmbikê wê hingî wê, karibê wê bi awayekê rast wê fahmbikê û wê bikê temenekê pêşketinê a bi serê xwe û rast. Di wê rewşê de wê perwerde wê weke aliyekê giring ê mirov û jîyane mirov bê. Di nava

jîyane xwezayî de mirov wê, hertimî wê bi wê re wê, fêrbûna xwe wê di nava jîyanê de ku ew bi xwezayî dikê wê aliyê wê yê jîrî hertimî li pêştir bê. Wê di dewama wê de wê bi wê re wê, pêvajoyên pêşketinê wê bijî. Di nava jîyanê de wê dema ku mirov wê fêrbibê wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê fêrbûn wê, weke aliyekê ku mirov wê bizêdetîrî bi jîyanê re wê bide hevnasîn. Ev jî wê hebê. Lê ev hevnasîn wê bi hiş û li ser hiş re bê.

Di pêvajoyên pêşketina bi aqil de wê, nivîsandin wê, bi rastî wê weke aliyekê giring ê temenî bê di wê de. Wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Nivîsandin wê di wê rewşê de wê, ji aliyekê ve wê temenê perwerdebûna bi fêrbûna li ser xwezayê re wê ji aliyekê ve wê, weke pêşîya wê jî wê ji gelek aliyan ve wê bigirê. Nivîsandin wê pêşîya serdestîya zêhnî wê vekê. Ev aliyê wê wê zêdetîrî wê weke ku wê li pêş bê. Di demên berî sumerêyan de wê, demên ku ew di wan de wê, hê nivîs wê bi zêdeyî wê ne li pêş bê û wê zêdetîrî wê newê bikarhanîn de wê fêrbûna ji xwezayê wê zêdetîrî wê li pêş bê. Lê piştî ku ew pêşket û pê de wê, bi zêdeyî wê, fêrbûna zêhnî û ankû wê weke ku wê piştî wê, were bi navkirin wê zihniyetî wê, pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di demên piştî jî wê, pêvajoyên pêşketinê ku em bahsa wan dikin wê, hertimî wê di wan rewşên zêhnî de wê bi sererastkirinan û hwd de wê demên pêşketinê wê derbas bibin. Di wê çerçoveyê de wê nivîsandin wê çendî ku wê weke şewayekê xêvî wê weyn bileyizê jî lê ji aliyekê din ve jî wê weyna ku wê bileyizê, wê, mirov dibînê ku wê pêwîstî kirina berlêpîrsînê de û bi wê lêpîrsînê wê fahmkirî de jî wê weke aliyekê giring wê derkeve hemberî me.

Di aslê xwe de wê, pêvajoyên nivîsandinê wê, ji gelek aliyan ve wê, temenê pêşketinê wê piştî wê biafirênin. Lê wê jî mirov diakrê wê werênê ser ziman ku wê ji gelek aliyan ve jî wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê, temenê girseyîbûnê bi fêrbûnê bi perwerdeyî re jî wê pêşbixê. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê di bawergehan de wê, li ser bineterên nivîskî re wê, perwerdekirin û fêrbûn wê were pêşxistin wê bi wê re wê, bizanebûn û bi bawerbûn jî wê bi wê re wê bi hevdû re wê weke dû aliyên ku wê bê li bendî wan bûn bê. Di dewama wê de wê di wê rengê de wê, fêrbûn û ankû zanebûn û bawerîbûn wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring ê ku mirov wê, dikarê wê di serî de wê hinekî li ser wê bisekinê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê û baweriyê wê, di wê çerçoveyê de wê li ser esasê, yaqinkirin, ravakirin û bawerkirinê ni hevdû re wê bimeşê. Ya ku mirov ravakir wê weke bi wateya baweriyê wê were hildan li dest. Ya ku mriov wê, bizanekir û li wê bi zanebûnê serwerbû wê, weke ku mirov wê ji wê 'gûmanê' nekê wê were dîtîn. Ev jî wê, rêyên gihiştina baweriyê a li ser zanîne re wê, biafirênê. Ji xwe zanîna bêlêpîrsîner û ankû ku ew jî wê gûman newê kirin wê teqez wê bi ber bawerkirinê ve wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê di nava zanîne û ankû fahmkirinê û baweriyê wê de wê di warê zanîne û gihiştian fahmkirina wê de wê weke ku wê xêzek pîrr zêde tenik wê hebê.

Wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê û baweriyê wê, çendî ku ew li vir wê, nêzî hevdû bê wê, di aslê xwe de wê hê di destpêkê pêşketina pêvajoyên pêşketina perwerdekirinê û hwd de wê, were dîtîn û kifşkirin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ev wê bi wê re wê were dîtîn û kifşkirin.

Di wê rewşê de wê, perwerde wê, dema ku wê, di bawergehan de wê pêşî wê bibê wê, bi wê re wê, gihiştina zanîna kîjan objeyê weke bi têtîni wê bibî wê, di nava wê zanîne wê çî weke objeya fahmkirinê wê were salixkirin û hwd wê, bi wê re wê were kifşkirin. Li ser wê re wê, ew wê, êdî wê bi wê re wê, were hizirkirin. Wê bi wê re wê fêrbûn wê bibê. Wê di wê fêrbûnê de wê pêşde herê.

Mirov çendî ku wê di wê fêrbûnê de wê pêde herê wê heman rengê di dewama wê de wê pêşketina xwe ya bi aqil jî wê weke ku wê hinekî pêşdetir bibê. Di nava têtîliya bawerî û fahmkirinê de wê, dervî fahmkirina olê wê çî têtîliya wan wê bi hevdû re wê hebê? Wusa dihê dîtîn ku wê weke ku wê aliyekê xêva me ya girtinê wê di wê warê de wê, van aliyan bi argûmanê wê bikarbênê. Wê wan bi hevdû re wê, weke aliyekê temenî ê girtinê û gihiştina têtîgiştinê wê bi temenî bi karbênê. Di wê rewşê de wê, aliyê fahmkirinê ê bi baweriyê re wê, weke aliyekê ku mrov ji aliyê fahmkirinê ve wê hilde li dest wê bi têtîna yaqinkirinê re wê xwe bide nîşandin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, têtîliya di nava yaqînkirin û fahmkirinê de wê, ew wê, bi wê re wê, were dîtîn. Di demên pîrr piştî ên weke di demên serdemên navîn de wê weke ku wê bi filosofên olî ên weke Augustinus û hwd re wê gotinên

weke “bo fahmkirinê bawer dikim” wê, di aslê xwe de wê, di wê warê de wê di derbarê wê, aliyê zanînê ê ku mirov dikarê bi yaqînkirinê wê fahmbikê û wê bi wê re wê, têbigihê re wê têtikilîyek wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê ev gotin wê di aslê xwe de wê weke ku wê ji aliyekê ve wê karibihin hinek tiştan wê bifahmkirinê wê bidina me. Di demên sumerîyan de wê, ew wê fêrbûnê wê di çerçoveyek bi nîrx û pîroz de wê hildina li dest. Wê weke xosletekê ku wê herkesek wê nikaribê xwe bigihênîyê wê were dîtin. Di dewama wê de wê, astûpîlên zanînê wê werina kifşkirin û hanîn ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di deewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê, ev wê bi wê re wê weke ku wê derkeve li pêş.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, di serî de wê dema ku mirov wê fêrbûna bi nivîsandinê û hwd de wê fahmbikê wê weke ku wê tûrek têtikilîyên jîrî û zêhnî wê di zikhevdû de wê bi wê re wê di nava hevdu de wê werina kifşkirin. Ev jî wê ji gelek aliyan ve wê mirov wê di nava xwe de wê weke ku wê zant bikin wê dîmenekê wê werênina li berçavên mirov.

Di wê çerçoveyê de wê, di rewşa fahmkirina nivîsekê de wê, çi wê mirov wê ji wê fahmbikê? Mirov dikarê wê ew armanca wê nivîsandinê a bi wê bi hatî salixkirin ji wê zêdetirî wê aliyên wê yê din ên fahmkirinê jî wê bi wê re wê dikarin wê werina fahmkirin. Wê ti carî wê, wê nivîsek wê di fahmkirina xwe de wê tenê wê tiştêkê wê nedê me. Wê ji wê zêdetirî wê bide me. Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê du temenê wê aliyê wê hebin. Aliyê pêşî wê, bi hebûna me ya zindiyî û temenê wê yê pirralî fahmkirinê re wê di têtikilîyê de bê. Aliyê din jî wê dema ku mirov wê fahmbikê wê ew qarakterên nivîskî û hwd ên ku wê bi wan wê têtînek wê were fahmkirin wê levkirina wan a ku ew hatî çêkirin wê di temenê wê de wê çend qat, beş û ankû aliyên levkirî bi çend dîmenan û hwd wê hebin wê ew hemû karibin aliyekê fahmkirinê wê bi hebûna mejîyê re bi têtikilîdanîna wê re biafirênin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê di temenê wê de wê weke alî û temen û çerçoveyek pîrr zêde tevlihev wê di temenê xwe de wê bihawênê.

Di wê dewama wê de mirov dikarê wê jî wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên wê yên fahmkirînê wê ew tûrên newrolojîkî a laşî wê ji aliyekê ve wê di wê de wê weke rayna têkilîdanînê wê xwe di awayekê de wê bidina nîşandin. Wê, di wê rengê û awayê de wê têkiliya aliyê zindîyî û yê ne zindiyê bi hevdu re danîna wan re wê temenê wê fahmkirînê ku mirov wê fahmbikê wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê aliyekê nivîsandinê ê ku mirov wê bi zêhnî wê fahmbikê wê weke çerçoveyek bi dîmenkirî bê. Aliyê din ê jîrî wê weke çerçoveyek bi têkiliyî bê. Ev aliyê duyem wê hertimî wê bi pêşketina têkiliyên din ên bi wê re dikarê aliyên din ên fahmkirînê bi wê re têkiliya wê bide danîn. Ev jî wê taqabûlî fahmkiirineka newrolojiikî a ku mirov wê dikarê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Fahmkirin wê mirov dikarê wê bi du awayan wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê bi fîzîkî bê. Aliyê din jî wê weke ku wê bi me mirovan re wê xwe bide nîşandin wê bi pêşketina aqil û qizinkirina xosletê hizirkirînê bê. Wê, di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirînê wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirînê wê, di wê rengê û awayê de wê bi wê re wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin.

• **Pêvajoyên fêrbûnê bi perwerdebûnê weke dîmenê duyem.**

Weke dîmenê duyem pêvajoyên fêrbûnê ên bi perwerdeyê wê di aslê xwe de wê, bi xwandina bineterekê û li ser wê re wê fêrbûna bi wê bê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên fêrbûnê wê, di wê rengê û awayê de wê, weke aliyekê giring wê xwe bidina nîşandin. Mirov di nava jîyanê de wê, dema ku wê, bi bineterekê wê bihizirê wê bi wê re wê, bi rengê hatî *kifşkirin* re wê, di dewama wê de wê weke ku wê dest bihizirkirînê wê bikê. Aliyê kifşkirî jî wê bi hebûna wê nivisa bi bineterî re wê were li holê. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê mirov diikarê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê ku wê nivîs wê, rengê fahmkirînê wê ji aliyekê ve wê bi derkbikê. Ji aliyê din ve jî wê, weke rewşna bi gotinî û hwd ku ew hatina monstrekirin wê wan weke temen û

rengê fahmkirinê bi temenê xêvî wê bikê ku wan bikê temenê fahmkirinê a bi jîyane derve.

Pêvajoyên fahmkirinê ku mirov wan dihizirê wê, mirov dibînê ku wê bi awayekê hizirkirinê wê, bi temenê wê yê ku ew bi nivîskî hatî kifşkirin ve wê regekê hizirkirinê wê xwe bide nîşandin. Di wê warê de wê, nivîsandin wê weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê hoyandinekê wê di rewşa fahmkirinê de wê bide çêkirin. Pêvajoyên piştire ên ku wê bibin wê di wê warê de wê, mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên perwerdeyê wê weke aliyna fahmkirinê ên ku mirov dikarê werênê ser ziman. pêvajoyên perwerdeyê wê, di demên piştire de wê li ser temenê kifşkirî re wê xwe bidina dîyarkirin. Ev wê, weke aliyekê ku mirov wê, dikarê wê fahmbikê bê. Di nava pêvajoya perwerdeyê de wê, dema ku wê bahsa 'fahmkirinê', 'gihîştina li zanînê', 'li fahmkirinê', 'li hişmendiyê' û hwd wê were kirin de wê, di wê rengê de wê, li ser ya ku wê kifşkirî re wê ev wê were gotin. Di wê rengê de wê, weke aliyekê giring ê ku mirov wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê perwerdeyek ku nikaribê mirov derxê dervî ya kifşkirî wê çendî mirov karibê wê weke awayê fahmkirinê û pêşketinê wê werênê ser ziman?

Xosletên serdemên navîn wê, dema ku mirov ji vê aliyê ve dinerê wê ji aliyekê ve wê weke rengê pêvajoyên pêşketina perwerdeyê ên demên hemdem wê bi xwe re wê ji aliyekê ve wê bidina kifşkirin.

Di pêvajoyên fahmkirinê ên ku wê, pêşkevin de wê ev jî wê were dîtîn ku wê her dem û rengê pêşketina wê ya bi hizirkirina wê re wê, bi temenê wê yê bineterî ê nivîskî re ew çendî ku ew hat fahmkirin û mirov li wê serwaxt bû wê mirov karibê derkeve dervî wê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov dikarê wê bi fahmkirinê re wê di serî de wê, werênê ser ziman.

Her rengê fahmkirinê ku ew felsefe bê û ankû bi awayên din ên fahmkirinê bê wê nêzîkatîya wan a lli perwerdeyê wê cûda bê. Wê, di wê rengê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê perwerde wê weke aliyekê fahmkirinê bê. Di nava têkiliya nava perwerdeyê û civaknasîyê de wê, weke ku me weke navê wê lêkolînê wê hanî ser ziman wê têkiliya wê ya ku me danî wê, di serî de wê, weke aliyekê zêhnî û jîrî bê. Civaknasî wê, bi hebûna civakî û beşên wê yên navxweyî, komên çînî, zayendî; û aliyên din ên weke aborî, ramiyarî, civakî, bawerî û hwd re ku wê hilde li dest bê. Di dewama wê de wê,

têkiliya nava wan, pêvajoyên wan ên pêşketinê, sazîyên civakî ên civaknasî, ramiyarî, dadî bihemû aliyên wan re wê, bi pêvajoyên pêşketinên ên civakê re wê, hilde li dest. Di dewama wê de wê aliyên civakê ên weke çand, kevneşopî bi orf û adetên wê û hwd re wê biikê ku wan fahmbikê û wan werênê ser ziman.

Perwerde wê, ji aliyekê din ve jî wê, weke aliyekê fêrbûnê bi xwandinê, alimandinê û hwd re bê. Wê di dewama wê de wê pêvajoyên perwerdeyê wê weke aliyekê gihiştina zanînê bê. Ku mirov bahsa znaînê bikê wê, ew zanîn dikarin bibina hemû aliyên civaknasî ên weke ku me di paraagrafa li jor hanî ser ziman de jî bê. Di dewama wê de wê, hişmendiyekê wê bi wan re bi çerçoveya fahmkirî re wê çêbikê. Perwerde wê weke temenekê bi zanînê ê ku wê ji asta ku ew heya wê, bi gavekê jî bê weke ku wê bi pêwîstîya derketina li ser wê ya ku ew heya û bi wê re gihiştina astek zanînê a pêşketî re wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê perwerde wê weke aliyekê fahmkirinê ê ku mirov wê bi wê re wê, xwe bigihênê zanîna jîyanê û fahmkirina wê. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê ku wê, di her rewşên ku wê bi pêvajoyên fahmkirinê ên perwerdeyê re wê bikin ku ew werina *şenberkirin* bi xwandin û rewşên jîyanî re û ku wê di dewama wê de wê hertimî wê weke têtîna *razber* wê li holê wê bimênin ew bineterên nivîskî bin. Di dewama wê de wê jî mirov diakrê wê werênê ser ziman ku wê mijarên fahmkirinê ên bi fahmkirina jîyanî re wê rengê xwe yê fahmkirinê wê bidina nîşandin. Di demên berê ên pêşketinê de wê, di wê çerçoveyê de wê weke demna ku mirov wê di wê pêvajoya fêrbûna ên temenî ku mirov dikarê wan werênê ser ziman bê.

Di warê fahmkirinê de wê, mirov diikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê pêvajoyên fêrbûnê wê di aslê xwe de wê, weke aliyna giring ên ku mirov dikarê wan di serî de wan fahmbikê bê.

Pêvajoyên pêşketina bi perwerdeyê re wê bi demê re wê zêdetirî wê di çerçoveyekê de wê piştî sumerîyan re wê xwe bi awayekê wê bide domandin. Em wê di serî de wê dikarê wê werênina ser ziman ku wê piştî wan re wê, bineterên nivîskî ên weke temenê fahmkirina jîyanê û rengê wê were dîtî wê bi wê re wê temeneê fêrbûnê û perwerdeyê wê were pêşxistin. Perwerdeya pêşî ku wê di bawergehan de wê were kirin wê, bi wê re wê, civakbûnê jî wê di pêvajoyên pêşketina wê de wê, gavna giring wê, werina avêtinê û pêşxistin.

Di dewama wê de wê, pêvajoyên pêşketina civakîyê ku mirov di dewama wê de wê li ser wê bisekinê wê, di aslê xwe de wê ji wê aliyê ve

wê mirov diikarê wê werênê ser ziman ku wê, perwerdebûn wê girsebûyîna bi baweriya li têgihan wê bi demê re wê, zêdetirî wê pêşbixê. Di demên destpêkê ên bi baweriyên pîrr-yazdanî re wê ev pêvajoyên wê her yazdan wê weke dîyarde û elementek fahmkirinê a ku wê bi wê re wê were fahmkirin bê. Di dewama wê de ku wê bi aqilê xwe re wê mirov wê li wê zêdetir serdest bibê wê têkiliya nava wan dîyarde û elementên din jî wê bi wê re wê dênê. Di wê çerçoveyê de wê minaq wê di demên piştê ên mîtolojiyê de wê, bi wê re wê ev wê bi awayekê vekirî wê bi *pergalên mîtolojîkî* û fahmkirina bi çerçoveya wan re wê were dîtîn û fahmkirin.

Di wê rewşê de wê mijare fahmkirinê wê dema ku wê were ser ziman wê bi wê re wê gelek alî wê werina ser ziman. Di pêvajoyên fêrbûnê de wê bi zêdeyî wê têgînên zêhnî û bi wan re wê bi awayekê wê xweza wê li pêş bê. Bi wê re wê, hin bi hin wê di wê warê de wê pêşketin bibê.

Rengê fahmkirina mîtolojîkî bi fêrbûnê

Mîtoloji wê wate û keda wê ya fahmkirinê wê de wê çi bê? Di serî de wê mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, wê, her cism, bûjen, rewş, pêvajoyên û hwd wê bi awayekê ontolojîkî salixkirina wan û bi watekirina wan re wê weke bi wê re wê temenekê fahmkirinê wê bikê ku wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê ev pêvajoyên fahmkirinê wê bi demê re wê xwe di awayekê de wê bidina nîşandin.

Pêvajoyên pêşketina bi mîtolojiyê û fahmkirina wê re wê, di wê rewşê de wê, weke gawek giring a fahmkirinê jî wê di wê rengê de wê bide çêkirin. Ji çêavkanî û bineterên nivîskî ên demên sumer û demên piştî wan ku wê werin mirov fahmdikê ku wê di wê rengê de wê xoslet û teybetmendî wê bi wê re wê, bîr derxistin li têgihîştinê. Wê wate li wan wê were kirin. Wê tişt wê di wê çerçoveyê de wê were bi watekirinê. Wê were bi watekirinê. Ev bi watekirinê wê weke aliyekê giring fahmkirina demê re wê xwe bide nîşandin.

Wê minaq çêkirina keyan bi laşê şêr û baskên eylo û hwd wê, di wê rewşê de wê karibê rengê û fahmkirinê wê bi wê re wê bide me. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku mirov van minaqan ji çerçoveya fahmkirina pergale mîtolojîkî dîr wan dikê ku wan fahmbikê wê bi wan re wê ew wê bidina nîşandin ku wê, ev wê weke elementna watekirî ku wê bi wê re wê bi hanîna cem hevdu a wan wateyan û ji wan xwestina derxistina hin wateyên din ên *mazintir* wê bi wê re wê were dîtîn. Ber çi wê laşê keyekê wê weke yê şêrekê wê bê dayîn nîşandin? Ber çi wê baskên eyloyekê wê bê danîn li ser milê mirovekê? Ev rengên fahmkirinê wê di

wê warê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyna ku mirov dikarê di serî de wan di wê rengê awayê de fahmbikê û werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirinê de wê, di wê çerçoveyê de wê, minaq wê di nava kurdan de wê li cizira bota wê tirba nûh ku ew hatî çêkirin wê ji qama sê-mirovan wê dirêjtir bê. BI rastî jî mirov wê wê wilqasî dirêj bê? Di wê rewşê de jî mijare dirêjbûn û kinbûnê zêdetirê wê, ya ku wê were fahmkirin di çerçoveya wê mijarê de wê ew bê ku wê rengê fahmkirinê ê bi armanca *wateyên mazin* lêkirinê re ku wê bi wê rengê wê were pêşxistin bê. Wusa dihê fahmkirin ku wusa hizirkirina ku ew wusa mazin çêbikin wê wusa mazin wê were dîtin, wê were hizirkirin û wê were fahmkirin. Di wê rengê de wê ew wê bi wê re wê were hizirkirin bi wê. Di wê rewşê de wê minaqên hizirkirinê wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê weke ku wê li ser têtîna *wateyê* re wê werina hizirkirin bin.

Di wê rewşê de mirov wê, dema ku wê li têtîna *wateyê* bihizirê wê, di wê çerçoveyê de wê karibê bigihijê *wateyê*. Di dewama wê de wê, di wê rewşê de wê demên mîtolojikî wê awayekî bêsînor ê hizirkirinê wê bi xwe re wê biafirênin. Wê xosletên tiştê û bûjenê ên weke yên bêreng weke bi hacm, giranî û hwd ew hê ne hatina têtîhiştin li nava rengê hizirkirinê. Minaq wê di wê rewşê de wê mantiqê hizirkirinê wê, di wê rewşê de wê, ne di çerçoveyek bi sînor ê bi hebûna bûjen û tiştê de ku wê were hizirkirin bê. Ev jî wê weke aliyekê hizirkirina mîtolojikî bê. Dema ku wê fêrbûn wê bi wê re wê were kirin wê di dewama wê de wê, bi têtînen wê bi hizir wê karibin bandûrê wê bikin û ankû bi rengê hizirkirinê wê karibin xwe ji rwsên xirab xilasbikin wê awayekê hizirkirinê wê bi wê re wê were dîtin. Minaq em heta roja me jî di nava kurdan de tiştêna *nivîştê* dibînin ku ew dihê çêkirin. Bawerîya bi nivîştê re wê di wê çerçoveyê de wê karibê têtînekê bi xwe re bide me. Wê bi wê were hizirkirin wê, hêvîya hizirkirinê û bawerîya bi wê regekê wê were dîtin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên fêrbûnê û ankû perwedebûnê wê di wê çerçoveyê de wê werina pêşxistin. Minaq wê têtînen ku wê î ro wê ji me re wê weke bikenî wê werina ên weke ji 'afsûna reş' parastinê, ji 'afsûna sipî' hêvîkirinê û hwd wê weke aliyna ku mirov dikarê weke regekê wê yê ku wê bi demê re wê bijî wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di wê rewşê de wê, ev wê di awayekê de wê, li ser xwezayê û derfetên wê re jî wê temenekê perwerdeyê wê bi xwe re wê biafirênê. Di dewama

wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên fêrbûnê wê weke bi fêrbûna afsûnê û hwd re wê bi aliyê xwe ji wê parastinê û ankû wê bikarhanînê û hwd re wê, were dîtin. Di nava kurdan de wê heta roja me wê minaq wê têngînên afsûnî ên weke bi 'afsûnî girêdanê' û hwd ku wê baweriyek ji wan wê hebê wê werina dîtin. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê di serî de wê fahmbikê bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê rengê fahmkirina mîtolojikî û fêrbûna wê di wê çerçoveyê de wê weke renekê jîyankirinê ê li ser wateyê re bê. Wê gîyan wê bi wateyî wê werina salixkirin. Wê bi wê rengê wê hizirbiikin ku ew hena. Wê di dewama wê de wê li wê were hizirkirin.

Gîyan wê di wê çerçoveyê de wê aliyekê wateyî bê. Wê minaq wê demên mîtolojikî ên destpêkê de wê di her tiştê bi cism û bûjenî ku ew hena wê lêgerîna gîyanekê ji wê, di aslê xwe de wê di wê warê de wê karibê tênginekê û fahmkirinê bide me.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê din ê giring wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên fahmkirina mîtolojiyê wê di wê çerçoveyê de wê, ji nava xwe ve wê pêvajoyên fahmkirinê wê bidina pêşxistin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Pêvajoyên fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, weke ku em di demên dawî ên mîtolojiyê de wê kifşdiikê wê bi têkilîdanîna nava elementên têngînî bi wateyî/gîyanî û hwd re wê di awayekê de wê xwe bide nîşandin. Wê di wê rewşê de wê, rewşên fahmkirinê ên di herîkîna hevdu de wê werina pêşxistin. Wê di dewama wê de wê, rewşên fahmkirinê ên bi hizirkirinê wê bèn têgihiştin.

Pêvajoyên mîtolojiyê û rengê hizirkirina wê di wê çerçoveyê de wê, weke awayekê hizirkirinê ê ku mirov wê dikarê wê weke aliyekê giring wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê di destpêkê de wê her dîyarde ku ew navê yazdanekê bê û ankû tiştê din ê weke wê bê wê, di wê rewşê de wê, werina salixkirin weke wateyekê. Lê piştê bi pêşxistina girêdanên bi hişmendî wê, bi wê re wê, rêyên girêdanê ê bi hişmendî ku ew pêşxistin wê di wê demê de wê, ew navên weke navên yazdanan wê di wê de wê tenê wê weke dîyardeyna noqteyî ên fenomolojikî ên fahmkiirînê wê li holê wê bimêni. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mîtoloji wê di wê çerçoveyê de wê pêşxistina girêdan û rêyên girêdanî ê bi hişmendî wê temenê hizirkirina li ser wan

navan bi dîyardeyî û hwd jî wê biafirênê. Ev wê weke pêvajoyek pêşketinê a ku wê temenê pêvajoyên hizirkirinê ên piştire ên weke yên felsefeyê jî wê bi wê re wê biafirênê bê.

Pêvajoyên felsefeyê, fêrbûn û perwerde

Felsefe pêşketina wê bi bandûra wê re wê xwe bide nîşandin. Wê heya li hundirînî a bi fahmkirinê û wateyê re wê derxê li derve li xwezayê, tiştê û bûjenê wê bikê. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê, xwandina xwezayê wê bi wê re wê, hin bi hin wê were kirin. Dîtina tiştê weke xwe û bi rewşên xwe yên bi çav dihên dîtin û yên ku ew nayêna dîtin re wê bina mijare fahmkirinê. Di serî de wê, felsefe wê, di wê rengê de wê, di çerçoveya fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê destpêkê ê pozitiv wê bi felsefeya xwezayê re wê bileyizê. Di wê çerçoveyê de wê, piştire ew təkiliya bi xwezayê re wê wergerihê li pêşketina felsefeyên zanînê û ankû felsefeyên pozitivist ên ku wê pêşkevin.

Demên felsefeyê wê şewayekê nû ên perwerdekirinê wê bi xwe re wê, werênê li holê. Ew jî wê ew bê ku wê dibistan wê pêşkevin dervî bawergehan. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê fahmkirinê wê şewayên fêrbûnê wê pêşkevin. Wê têgînên weke realismê, mantiqê û hwd wê, temenê nêzîkatîya fahmkirinê wê biafirênê. Bi mantiqî meşandina aqil, pêşxistina darazê û hwd wê bi wê re wê pêşkeve.

Ji aliyekê din ve jî wê felsefe wê, di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, jîyanê wê bikê ku ew bi çavekê nû wê bibînê û wê werênê ser ziman bê. Di wê rewşê de wê felsefeya serdemên kevnera li mesopotamiya û ankû li kurdistane kevnera wê, bi wê rengê wê xwe bidina nîşandin.

Li herêmên kurdistanê ên rojava, bakûr, başûr û rojhilat cihên perwerdekirinê ên dervî bawergehê wê pêşkevin. Wê di wê çerçoveyê de wê qadên xwezayî ên vekirî wê werina pêşxistin weke deverên li wan perwerde ku wê bibê. Minaq dibistanên Manî û aligirên wî di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Mîtrayî û zerdeştî wê şewayekê teybet wê pêşbixin. Ew jî wê ew bê ku wê, di hundirê bawergehê de wê, felsefeyê wê bikin. Wê ber vê yekê wê, di nava rewşek olî û ya felsefeyê de wê weke ku wê herin û werin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê, pêşketina weke *dibistanên felsefeyê* wê bi demê re wê rengê pêşketina aqil û astûpîla wê jî wê bi xwe re wê bi pîvanekê

wê bide nîşandin. Felsefe wê cûreyekê hizirkirinê ê bi aqil meşandinê re wê, bide pêşxistin. Wê di wê çerçoveyê de wê elementên ku wê hilde li dest wê bi bandûr û têkiliya wê re wê bikê ku wê fahmbikê. Ev wê weke mijareka fahmkirinê a demên berê ên felsefeyê jî bê. Di pêvajoyên felsefeyê ên klasîk de wê, were dîtin ku wê felsefe wê, şêwayên weke rengê hizirkirinê ku wê bi têngînek nepenî û ankû ne dîyar re ku ew were şîrovekirin û hanîn ser ziman wê li dijî wê werê sekin in. Felsefe wê li ser ya şenber û a li berçav re wê bimeşê. Wê weke şêwayekê wê yê aqil meşandinê bê. Di dewama wê de wê, di wê warê de wê, li tiştê, bûjenê û hebûnê wê were hizirkirin.

Di fêrbûna felsefeyê û pêşxistina wê de wê, di wê warê de wê, têkiliyên wê yên fahmkirinê wê jinûve wê werina salixkirin. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê din ê giring wê felsefe wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, felsefe wê, çawa wê xwediyê regekê fahmkirinê bê.

Felsefe û perwerde wê dema ku wê were kirin wê li ser wateya jîyanê wê were hizirkirin. Wê aqil li ser rewşên jîyanî wê bi mantiqî werê meşandin. Wê bûjen, tişt û hebûn wê bi awayekê li ser temenê xwe yê heyî wê were salixkirin û fahmkirin. Wê tişt wê bi xwe ve wê girêdayî wê bi têngîna sedem û encamê re wê were fahmkirin û wê bê hildan li dest. Minaq weke 'ber ku mirov birçi ya mirov xwarinê dixwê', 'ber ku mirov tî ya mirov avê divexwê', 'bo ku mirov bigihijê deverekê, divê ku mirov herê' û hwd re wê were ser ziman. Felsefe wê bi awayekê wê bi hebûn, tiştê û bûjenê re wê li ser wateya jîyanê wê bihizirê û wê ew wê bikê ku wê bide fahmkirin.

Wê felsefe wê wê ji aliyekê keseyetî ve wê wateya wê ew bê ku wê wateyê tevî jîyanê bikê, kirina karekê de wê, weke wê kirin, bi armanc, lêpîrsîn û gûmankirinê re wê gihiştina fahmkirinê û hwd bê. Wê, di wê çerçoveyê de wê, tiştê wê weke xwe wê werênê ser ziman. mirovek nikarê bibifirê. Tayrek dikarê bifirê. Masî di avê de dijî. Tayr li hewayê disekinê. Mirov nikarê li hewayê bisekinê. Mirov nikarê di nava avê de weke masî bijî. Bi wê rengî mirov dikarê gotinên ku mirov dikarê bi wan re temenê wê werênê ser ziman zêdetir bikê.

Di wê warê de wê li ser temenê û wê weke wê temenê jîyanê wê bi wê re wê salixbikê û wê bikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bandûra felsefeyê di pêşketina mirov de wê pîrr zêde wê hebê.

Ji aliyekê din ve jî wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefeya serdemên kevnera de wê, bi zêdeyî wê mijare *metafizîkê* û hwd wê bi wê re wê were nîqaşkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê mijarên weke *çavkaniyê* ku mirov wê çawa wê werênê ser ziman wê, weke aliyna giring ên weke mijarên felsefeyê ên bi fahmkirinê re bin.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê jîyanê û fêrkirina wê li ser temenê wê yê bi rengê ku ew dihê dîtin re wê pêşî wê bikê ku ew dîmenekê fahmkirinê ê bi aqilmeşandinê re wê biafirênê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, mijare perwerdekirina jîyanê bi felsefeyê re wê bi fahmkirina xwezayê, tiştê, bûjenê, hebûnê û hwd re wê, werina li holê.

Aqilê mirov wê têrê nekê ku ew xwe bigihênê fahmkirina çavkaniyê. Wê di wê çerçoveyê de wê, minaq çavkaniya zanînê wê çêbê wê di wê warê de wê weke aliyekê giring ku wê li wê were hizirkirin bê. Di dewama wê de wê, mijare fahmkirinê wê, di dewama wê de wê li wê were hizirkirin. Di wê rewşê de wê felsefeyên xwezayê wê heta deverekê wê bi têngîna xwezayê û tiştê bi tiştê re bi sedemkirin û hanîna ser ziman re wê biikin ku wê fahmbikin. Lê di dewama wê de wê li şûn wê çî hebê û wê di destpêkê de wê hebê û hwd wê weke pirsna ku wê di wan de wê bêbersiv wê bimênê. Bawerî wê xwe li ya nayê zanîn wê hertimî wê bipêçê û wê xwe bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê, di kevn û yên demên hemdem de wê têngîha *xwûdê* ku wê hertimî wê derkeve li pêş wê weke têngînek kifşkar di jîyanê de wê hebê wê hinekî jî wê bi wê re wê mirov dikarê wê ji aliyekê ve werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina xwûdê de wê, aqil wê, hê ne di wê astê de bê ku ew hebûna wê bi awayekê tendûrûst wê fahmibikê bê. Wê ber vê yekê wê, aliyê hizirkirinê ê bi zanînê û ankû *îdeayî* wê di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê bi hişmendî bikê û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê ji wê demêmn kevnera û heta roja me jî wê weke pîrsekê ku wê felsefe wê li ser çî temenê wê were perwerdekirin bê. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê di serî de wê aliyê wê yê pozitivist wê ji aliyekê ve wê bikirpênê û wê derxê li pêş. Di wê çerçoveyê de wê felsefeyên serdemên kevnera wê aliyên wan ên ku ew ji têngînên nepenîparêz ên weke *metafizîkê*, *mistisismê* û hwd ku wê werina paqijkirin wê heta deverekê wê pêşkeve û wê fahmkirina jîyanê wê bi awayekê dîtbar wê hilde li nava xwe. Lê kengî ku wê xwe li wê pêça wê hingî wê ji jîyanê dûrkeve. Wê ji jîyanê wê derkeve. Rêyeka

derxistina felsefeyê ji jîyanê jî wê bi wê rengê girêdanîya wê ya bi têngînên nepenî ên weke metafîzîkê û hwd ve jî wê girêdayî bê.

Di wê warê de wê têkiliya felsefeyê û perwerdeyê wê di wê rengê de wê di awayekê de wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê di çerçoveya fahmkirinek şenber û dûr ji nepenîyan û girêdanên bi nepenî û hwd de wê dikarê wê weke aliyekê fahmkirina jîyanê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Felsefe ku ew lêpîrsîner bû û gûman kir wê, temenekê pêşketinê ê rast wê bikê ku wê biafirênê. Di wê warê de wê felsefe wê hingî wê weke rêyek fahmkirinê wê karibê bibê mijare fahmkirinê di awayekê rast ê çareserkirina pîrsgirêkan bi temenekê zanînê û ankû zanyarî ku mirov wê karibê bi wê re wê werênê ser ziman. Di roja me de wê, dema u wê bahsa têkiliya felsefeyê û perwerdeyê wê bi hevdû re wê were kirin wê gotinek din jî a bi rengê *felsefeya perwerdeyê* û di dewama wê de *perwerdeya felsefeyê* wê werina ser ziman bin. Gotina perwerdeya felsefeyê wê bi serê xwe wê bi awayekê wê felsefeyê bi xwe wê ji xwe re wê bikê mijare perwerdekirinê. Lê ya felsefeya perwerdeyê wê ji aliyekê din ve jî wê, bi têngîna ku wê pêvajoyên perwerdeyê wê li se çî temenê wê werina kirin, çî şewa û rêbaz wê di wê de wê bi çî awayê wê were bikarhanîn û hwd wê ji xwe re wê bikê mijar. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring ê din jî wê di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya perwerdeyê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku wê hemû cûreyên zanînê ên bi perwerdeyê di nava jîyanê de wê karibê hilde li nava xwe. Ji aliyekê din ve jî wê, şewayê perwerdeya bi wan û ankû perwerdekirina wan wê weke aliyekê giirng ê ku mirov diikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Perwerde û felsefe wê têkiliya wan a bi hevdû re wê bi pêşketina felsefeyê weke şewayekê fahmkirinê a bi aqil re wê zêdetirî wê, were ser ziman. Di aslê xwe de felsefe weke temenekê felsefeyê wê, dema ku mirov ji baweriyê dûr bi awayekê objektîv wê hilde li dest û di awayekê dahûrîner de wê bikê temenê fahmkirinê û wê werênê ser ziman wê hingî wê, di wê çerçoveyê de wê karibê temenekê fahmkirinê wê bi xwe re bide çêkirin.

Pîştî demên serdewama navîn wê dema ku mirov pîrsekê li ser wê re bikê û bipîrsê ku wê ber çî wê serdemên navîn wê di dewama wê de wê weke demna bi rengê baweriyê wê pêşkevin û wê felsefeyê wê bikina têngîna duyemin a hildana li dest de wê, bi wê re wê, hingê wê şewayên fahmkirina felsefeyê a bi nepenîparêz a serdemên kevnera ve girêdayî bê.

Wê piştî ku wê pêvajoyên olê êmn di demên aqil de wê pêşkevin wê felsefeya serdemên navîn wê piştî bidina wê û wê pêşketina xwe wê çêbikin. Ev jî wê weke aliyekê ku mirov dikarê wê, di serî de wê, di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê bi wê re wê di serî de wê, werênê ser ziman bê.

Felsefe wê, dema ku mirov wê weke aliyekê perwerdeyî wê hilde li dest wê, ji xwe wê kirina wê weke ib şewayekê perwerdeyî ê bi fahmkirina jîyanê û elementên nava wê bi zindiyî û ne zindiyî re wê bikê ku wan fahmbikê bê. Wê, di wê rengê de wê felsefe wê, derkeve li pêş. Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê, di aslê xwe de wê, weke temenekê zanînê ê fahmkirinê re wê, ew wê bi temen bikin. **Li jêr emê li ser wê bisekin in ku wê ku wê çawa wê şaqên bi wê ku wê pêşkevin ên di demên hemdem** de ên weke derûnîyê, civaknasiyê, dîrokê û hwd re wê temenekê fahmkirinê ê bi rengên hizirkirinên ku ew pêşdikevin re wê çêbikê.

Di demên hemdem de wê, piştî serdemên navîn ku wê pêşkeve wê, zanînen ku wê di wê çerçoveyê de wê, pêşkevin wê aliyekê wan ê ku mirov dikarê wan di serî de werênê ser ziman ku wan fahmbikê wê hebin. Piştî ku şaqên weke dîrokê, derûnîyê, civaknasiyê, fizîkê, biolojîyê û hwd wê pêşkevin wê di dewama wê de wê piştî pêşketina wan li ser temenê xwe re wê felsefeyên xwe yn fahmkirinê re wê biafirênin. Dîrok wê bi *felsefeya dîrokê* re wê, şewa û rêbazên wê û rêngên wê yên fahmkirin û hanîna ser ziman wê ji xwe re wê bikê mijar. Dîroka felsefeyê wê bi xwe re wê, felsefeyê wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê ji xwe re wê bikê mijar. Di wê çerçoveyê de wê minaq ku wê civaknasî wê pêşkeve wê, bi aliyên xwe yên demî, dîrokî û hwd re wê, temen û çerçoveya xwe ya pêşketinê û bi şaqên din ên zanînê ên weke civaknasî, antropoloji, derûnî, dîrok û hwd re wê, bi gelek rengên wê yên fahmkirinê wê werina ser ziman û wê bên hanîn ser ziman.

Di wê rengê de wê, minaq wê, di wê çerçoveyê de wê li ser temenê wê hildana li mijarên weke biolojîyê, anatomiyê, antropolojîyê, dîrokê, civaknasiyê, derûnîyê û hwd li dest wê, di dewama wê de wê weke aliyna ku mirov dikarê wan di serî de wan fahmbikê û werênê ser ziman bin. Wê jî mirov diakrê wê, werênê ser ziman ku wê felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê, di aslê de wê ji aliyê epistemolojikî, fahmkirin û pêşketijna wê ve wê temenekê fahmkirinê ê dahûrîner wê bi xwe re wê bide çêkirin. Li ser wê re wê ev alî wê werina ser ziman. Di demên

kevnera de wê ev alî wê weke aliyna ku wê di nava felsefeyê de jî wê werina ser ziman bin. Lê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê, bi wan re wê bi şêwayên weke aqil meşandinê re wê temenê fahmkirinên din jî wê çêbikê. Di serdemên hemdem de wê dema ku wê zanist wê li ser esasê azmûn, fê, çavkanî, çavdêrî û ceribandînê û hwd re wê pêşkeve wê, mejuya wê ya ku wê bi şêwayê aqilmeşandinê ê ku wê bi felsefekirinê re wê, di wê çerçoveyê de wê, hebê.

Ji felsefe wê, di destpêkê de wê bi pirsirsînê û lêgerîna li bersivên wê re wê xwe di awayekê de wê, bide nîşandin. Piştê jî wê, di wê bersiva ku ew hat dayînê de wê hevqirtinîya wê ya bi mantiqî û fahmkirina wê ya li ser temeneke dîyar û bûjenî wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê fahmkirina a di jîyanê de ku wê bi wê re wê biafirênê bê. Lê felsefe kengî ku ew li mijarên nepenîyê xwe pêça wê hingî wê, dest û ling ji fahmkirina mijarên dunyawî wê bikişênê û wê bikeve inziwayê de. Wê, di wê rewşê de wê, felsefe wê, êdî wê, xwe ji fahmkirina jîyanê dûr wê, di awayekê de wê, bide hanîn ser ziman.

Aliyê din ê giring wê bi fahmkirinê, wateyê û hişmendiyê re wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê giirng wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, di nava jîyanê de wê, şêwayê lêpirsîn û lêgerîna felsefeyê wê weke şêwayê fahmkirinê di nava perwerdeyê de wê bikarhanîna wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê giring xwe bide nîşandin. Aliyê giring ê fahmkirinê bi perwerdebûnê re wê li ser esasê watelêkirinê derxistina li têgihîştinê û bi wê re serwerîya bi aqilî ku ew pêşkeve bê.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov şêwayê felsefeyê û pêvajoyên perwerdeyê li berçav bigirê û wan bide berhevdû û fahmbikê wê bi wê re wê were dîtîn ku wê, perwerde wê ji aliyekê ve wê, di aslê xwe de wê, weke rewşeka aqilmeşandinê û fahmkirinê a bi felsefikî jî wê bi xwe re wê bide nîşandin bê. Di warê perwerdekirinê de wê, dema ku mirov wê dixwezê wê fahmbikê wê, hingî wê, hewldana gihiştina wateyê û têkiliya wê wateyê bi rewşên jîyanî re wê dênê. Di dewama wê de wê, bi wê re wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê temenekê fahmkirinê wê bide çêkirin.

Mijarên ku wê di holkê de wê di nava xwandavanan de wê were nîqaşkirin de wê, hemû xweandavan wê biqasî ku ew fahmdikin wê hizrên xwe wê li ser wê bibêjin. Wê ji aliyê xwe ve wê hizên xwe re wê werênina ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê hewlbidin ku ew bigihijina wateya wê ya rast. Di wê çerçoveyê de wê di wê holê de wê,

mamosta ku wê perwerdeyê dimeşênê wê, astûpîla wê/wî wê li ser ya hemû xwandavan re wê li gorî navaroka amûra xwandinê ku ew pirtûk bê û ankû tiştêkê din bê wê li pêştir bê. Wê di wê warê de wê. Di wê axiftina dana herhevdû û ankû hanîna ser ziman de wê bi derxistina li holê a hevîrtineke bi çerçoveya a bi gotinên xwandanvan bi rastî ser mijarê bê û ankû ew bi gotinên xwe çerçoveyekê bi xêzênê û wê werênê ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê wê, di wê warê de wê armanca wê bi gihiştina li wê bê. Di felsefeyê de jî wê dema ku wê li ser mijarekê wê aqil wê were meşandin wê, li ser wê re wê bê xwestin ku ew çi ya, cewherê wê çi ya, çi di xwe de bi wateyî salixdikê û dihênê ser ziman û hwd wê, bi wê re wê, bê xwestin ku ew were fahmkirin. Di wê awayê de wê, tişt wê, bi gelek aliyên wê re wê bê xwestin ku ew were fahmkirin û bê gihiştin li fahmkirina wê. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê giring wê felsefe wê di wê çerçoveyê de wê bi aqilmeşandinê wê bikê. Di rewşa fahmkirinê a holê û bi xwandavanan re jî de wê, di awayekê de wê awayekê salixkirî ê bi fahmkiriinê ku wê mamoste li wê serwer bê wê bê danîn li pêşîya wan û wê bê xwestin ku ew were fahmkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê çendî ku wê minaqan wê ji wê re wê bibînin û wê werênina ser ziman wê ewçendî wê weke ku wê çerçoveya wê ya fahmkirinê wê bê berfirehtirkirin. Wê di wê rengê û awayê de wê were fahmkirin. Mijare fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê ne di wê armancê de bê ku wê herkesek wê bigihîjê heman têgihiştinê wê, armanc ew bê ku herkesek wê têbigihê bê.

Dema ku mirov bahsa têgîna perwerdeyê wê bikê wê di wê rewşê de wê, armanc wê, di çerçoveya gotina perwerdeyê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Bo kevneşopan wê bê hizirîn ku ew di dewama hebûna nirxên civakî û hwd de wê, li gorî wê, xwe bizanebikê ku ew wê çawa wê tevbigerihe û wê, bibê kesek ku ew li gorî wê xwedî zanîn, felsefe û têgihiştin bê. Di wê çerçoveyê de wê, li gorî rêz, destûr, zagon û kifşkirinênku ew çerçoveya fahmkirinê dihên çêkirin re wê bi wê re wê bihizirê. Minaq wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê di nava malbatekê de wê bi wê re wê were hizirkirin wê bi wê were hizirkirin ku wê çawa wê, ew nirxên wê di xwe de wê bicihbikê û wê bi wê mazin bibê. Di wê

Çerçoveyê de wê bi wê re wê were hizirkirin.

Di serdemên hemdem de emê zêdetirî li ser wê aliyê bisekin in. **Li jêr em bi berfirehî li ser wê bisekin in.** Lê li vir wê, bi gotinekê jî di dewama wê de wê werênê ser ziman ku minaq wê hebûnîperzên hemdem wê bihizirin ku zaro wê dema ku wê bê perwerdekirin wê bêî ku wê zor wê were kirin ew wê bi wê re wê çawa wê xwe pêşbixê wê li ser wê bisekin in. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê ew wê jî jî wê werênina ser ziman û wê bêjin ku wê, bêî ku wê bi zor û kifşkirina hinek kesên din li ser zaro bê ew bi xwe mazin bibê û xwe bigihênê nirxên xwe yên ku ew bi wê bijî bê. Di wê çerçoveyê de ew, ne li gorî ti kesekê bijî wê, bi wê re wê werênina ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, di demên kevnera de wê, di wê rewşê de wê mirov dibînê ku wê bi kifşkirina li gorî nirx û çerçoveya wê fahmkirinê re wê were nîşandkirin. Felsefe xosletê wê ye ku ew bi wê pêşket wê, di aslê xwe de wê di nava wê sînorê de wê nemênê. Wê bi wê re wê, hizrên cûda jî wê bide pêşxistin. Dema ku em dihên serdemên navîn de wê ber çî wê felsefe wê weke 'ya ji rê derketinê' wê were dîtî? Ber ku wê di wê çerçoveyê de wê, ew wê dervî ya ku ew dihê hizirkirin û kifşkirin ku ew bi bawerî bê û ankû bi renekê din ê çandî û hwd bê wê, bi wê re wê, dervî wê hizirkirinekê wê bi xwe re wê bide çêkirin.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov weyna felsefeyê wê, di wê çerçoveya fahmkirina pêvajoyên fahmkirinê ên bi perwerdebûnê û hwd re ku mirov hilde li dest wê, di dewama wê mirovê dikarê wê werênê ser ziman ku wê dervî wan sînorên fahmkirinê wê weke aliyekê giirng wê xwe bide nîşandin. Felsefe wê xosletê wê ye gûmankirin û lêpîrsînê wê di wê çerçoveyê de wê weke xosletekê ku wê ne li gorî wê yya ku ew dihê tefkîrkirin bê. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Dema ku Spinoza wê, bixwênê wê di wê sedema ku ew dihizirkirina xwe de wê derkeve dervî sînor di fahmkirina xwe de wê rastî bertek û avêtinê wê werê.

Di wê çerçoveyê de wê wê felsefe wê di şewayê fahmkirin û temenê wê de wê jinûve wê temenê wê biafirênê. Wê, di serdemên kevnera de wê ev wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, felsefe û perwerde wê levkirina bi fahmkirinê ku ew bi xwe re çêdikin wê, weke aliyekê giiring ê ku mirov wê di serî de wê hilde li dest û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê kevnêşopvan wê dema ku wê bi perwerdeyê wê bihizirê wê weke amedekirina li jîyanê re wê, werênê ser ziman. Lê di wê dewama wê de wê, kesên pêşketiner wê, bi perspektifa ku perwerde bibê jîyan bixwe wê li wê binerîn wê werênina ser ziman.

Wê weke ku em bi îdalistên serdemên kevnêra û piştêre bi serdemên navîn re wê bibînê wê perwerdeyê wê di çerçoveya gihiştina rewîstek baş û ku ew li gorî rêgezên xwe yê baweriyê bi wê bijî û wê werênê ser ziman. Wê di wê rengê de wê şewayekê fahmkirinê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê kesên esasparêz jî wê di wê çerçoveyê de wê dema ku ew dihizirin wê bînan ser ziman ku wê, tiştên esasî ên bingihînî hena ku ew bi wan fêrbibê û mazin bibê wê werênina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê felsefeya serdemên navîn de wê ev wê, weke aliyê ku wê di serî de wê, werina kifşkirin û wê bînan li ser ziman. Di dewama wê de wê mirmov dikarê wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, li ser esasên felsefeyê re wê ew wê werênina ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, dema ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê bi wê rengê bihizirê wê mirov dibînê ku wê, di felsefeyên serdemîn kevnêra de wê, rengên fahmkirînê û têgihiştinê ên bo perwerdeyê ku wê werina kifşkirin û wê werina ser ziman wê hebin. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê werênina ser ziman ku mirov wê bi aqil re wê karibê her tiştê wê lêbipirsê û wê bi wê re wê karibê bigihijê ya rast.

Şewayê felsefeyê û fahmkirinê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ê pedagojikî ê bi fahmkirinê re wê hebê. **Paulo freire** wê di pirtûka xwe ya bi navê *“Pedagogy of the oppressed”* wê bahsa perwerdeyê wê bikê û wê weke *‘hilandinaka ramyarî’* wê bi navbikê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de pêvajoyên fahmkirinê ên bi perwerdeyê re wê dema ku wê di çerçoveya têgînên metafizikî wê weke aliyekê ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê, weke hilandina ramyarî wê di wê çerçoveyê de wê bide dîyarkirin.

Ji wê aliyê ve wê mirov dikarê wê hinekî jî wê bi felsefeyê wê, dikarê wê werênê ser ziman. Em divê ku wê ji wê aliyê ve wê, hinekî din wê werênina ser ziman.

Felsefe wê dema ku wê fahmkirinê wê bikê ku wê di serê de mirov de wê bicih bikê wê di temenê wê de wê, fahmkirin û ankû derkkirina

hewirdorê wê bi wê re wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê, aliyekê wê yê şenber wê hebê. Di wê warê de wê, dema ku wê felsefe daket li jîyanê wê di wê warê de wê bi awayekê hesan wê di wê rengê de wê, temenekê fahmkirinê wê bide çêkirin û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman wê, di wê rengê de wê xwe bi awayekê wê bide nîşandin.

Di felsefeyên fahmkirinê de wê, di wê warê de wê, weke ku em bi têngîna xwezayî û ankû 'naturalismê' de dibînê wê di awayekê xwezayî de wê, hilde li dest û wê di awayekê rehet de wê fêrbûnê wê derxê li pêş. Di dewama wê de wê, felsefe wê dema ku wê lis er easê fêrbûnê bê wê, temenê wê li ser esasê epistemolojiyek zanînî a fêrbûnê wê were avakirin. Di wê rengê de wê, hingî wê temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê, were çêkirin. Li şûna epistemolojiyê ku wê têngînên metafizikî wê werina bicihkirin wê hingî wê zanîn wê, ji armanca xwe ya fêrkirina bi zanînê a jîyanê wê ji gelek aliyna ve wê, weke ku wê dûrkeve jî wê întîbayekê wê bi mirov re wê bide çêkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê, di dewama wê de mirov dikarê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku felsefe wê di awayê wê yê xwezayî de wê, bi fêrbûnê re wê, xwezayê wê weke temen wê bi zanînek şenber a ku wê, ji têngînên metafizikî dûr wê karibê fahmkirinekê ê bide me.

Di serdemên navîn de perwerde

Di demên kevnera de wê têngînên felsefeyî ên weke *jinûveavakirinî* wê werina pêşxistin. Ev jî wê, ji aliyekê ve wê, weke teoriyên zanînê ên bi dana fahmkirinê re ku wê pêşkevin bin. Bi gotineka din wê weke ku wê di demên hemdem de wê were ser ziman wê regekê din ê fahmkirina pragmatismê a ku wê bi temenê jinûve pêşxistinê bê.

Di wê rewşê de wê, mijare fêrbûnê de wê navarok, armanc û hwd wê hertimî wê weke aliyna giring wê li holê wê bimênin. Di wê warê de wê navarok wê, dema ku wê bahsa wê were kirin wê li ser çî esasê, temen û amûran re wê perwerde wê were kirin û wê fêrbûn wê were pêşxistin wê weke aliyekê wê yê temenî ê fahmkirinê wê li holê wê bimênê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê di wê çerçoveyê de wê, di awayekê giring ê lêpîrsîner de wê, rengê xwe wê bi bi têngînî wê bide dîyarkirin.

Di warê perwerdekirinên olzanî û hwd de wê, armanc wê ew bê ku wê çerçoveyek fahmkirinê a bawerîyê ku mirov wê xwe bigihênîyê wê bi wê

re wê, fahmkirinekê wê bi xwe re wê pêşbixê wê werênê ser ziman. Di warê perwerdeyên bi bawerî û metafîzîkî de wê mirov çendî dikarê bi têgîn û temenekê felsefeyî wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman? Di aslê xwe de wê ev wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê hinekî li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê. Di demên kevnera de wê hin bi hin wê derketina têgînên bi baweriyî bi rengê felsefeyê û hwd jî wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê bi teorikî weke ku wê felsefe wê pêşbixê wê were ser ziman bê. Lê têgînên baweriyî wê, di xwe de wê, têgînên felsefeyê ên lêpîrsîner wê, bide derxistin û avêtin. Wê di wê çerçoveyê de wê di temenekê bawerkirinê de wê fêrbûnê wê bide çêkirin.

Felsefe ku weke şewayekê perwerdeyê wê mirov wê bi darêjka wê re wê hilde li dest wê, di wê warê de wê weke aliyekê lêpîrsîner ê fahmkirinî wî xwe bi wê re wê bide çêkirin. Di wê warê de wê felsefe wê, zanîne wê li ser temenekê epistemolojikê û şenber ê jîyanî re wê werênê ser ziman. Di wê warê de wê, temenê wê yê bi şenberî û bûjeniyî wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wî bikirpênê.

Felsefeya bûjenî wê dema ku mirov wê, di nava xate felsefeyê de wê, werênê ser ziman wê, taqabûlî felsefeyên pozitivist ên demên hemdem ku wê pêşkevin wê bikê. Di wê warê de wê felsefeya pozitivist wê li ser temenê ya heyî û şenber re wê, bi awayekî dahûrî wê temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê ji xwe re wê bikê armanc. Wê di wê rengê de wê, armanca wê di serî de wê, rastiye li ser temenê wê vebêjê.

Pozîtîvîzm yek ji rêgezên felsefeya herî girîng a dawîya sedsala 19-an û destpêka sedsala 20-an bû. Taybetmendîya sereke ya felsefeya pozîtîvîst giranî dayîna "rastîyan" (rastiyên erênî) û redkirina "*spekulasyonên metafîzîkî*" ya. Ligel metafîzîkê, têgînên wê yên wekî bi sedemê, encam û armancê û wateyê jî werin red kirin. Armanc ew a ku hemû diyardeyan bi zagonan vebêjin, û bi vî rengî hemû zanistî bikin yek. Hin pozîtîvîstan rewşên hêsan kirin mînaq. Li gorî zagonên zanistî ku civakê bi rê ve dibin wekhevî zagonên ku em di fîzîkê de dibînin.

Di felsefeya metafîzîkî a bi baweriyê û hwd re wê dema ku wê dem wê were ser zimanên navîn de wê, hingî wê bi wê re wê, felsefe wê, ji wê zêdetîrî wê di awayekê hevgirtî de wê bi çerçoveyek fahmkirinê a baweriyî wê, rengê xwe wê bide danîşandin. Wê di dewama wê de wê, bi wê rengê wê pêvajoyên perwerdekirinê wê werina pêşxistin. Di aslê xwe de wê, felsefe wê, bi rêgeza wê ya bingihînî a lêpîrsînê re wê, weke dijmin wê di wê demê de wê were dîtin.

Di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyekê ku wê ji *rastiyê* dûrdikê wê were dîtin. Ew rastî jî çi bê? Ew jî rastî jî wê ew rengê hizirkirinê û bawerkirinê ku ew bê xistin weke temenekê perwerdeyê bê.

Di wê rengê de wê, felsefe wê, di wê rengê de wê, di demên navîn de wê, cihê xwe ji pêşistinên teorîkî ên bi olzanî û hwd re wê bide hiştin. Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê di wê rengê de wê, pêvajoyên pêşketinê wê bi xwe re wê, weke ku wê ji temen ve wê hinekî wê bijî. Felsefeyên lêpîrsînê û ankû dervî wê hevgirtiniya ku ew bi pergali hatî afirandin ku ew dihê ser ziman wê li dijî wê pêvajoyên şer wê bèn destpêkirin. Derketina li nêçîra pîrabukan wê di wê demê de wê destpêbikê.

Di serdemên navîn de wê, şewayên perwerdeyê wê di wê rengê de wê, di awayekê sazûmanî a hevgirtî de wê pêşkeve. Wê di wê rengê de wê çerçoveyek fahmkirinê wê li ser rêgez, têgîn, armanc û fahmkirinên kifşkirî re wê xwe bide dîyarkirin. Wê, di wê çerçoveyê de wê, perwerde wê weke ku em ji demên sumerîyan heta wê demê wê, bi wê re dibînin wê weke temenekê çêkirina aligirên xwe û ankû girseya xwe wê, weke temenekê wê were bikarhanîn. Di wê çerçoveyê de wê, li ser navaroka wê wê ti carî wê newê hiştin ku ew lêpîrsîn were kirin û hizir û amûrên navarokî werina kirin berlêpîrsînê de. Ev wê, di demên kevnera de wê weke ku wê demekê wê bibê. Wê hizrên ku wê di wê demê de wê bi navê felsefeya xwezayê û hwd wê pêşkevin wê, encamên xwe wê piştî wê bidina nîşandin.

Di dewama wê de wê, di demên navîn de wê çendî ku wê, felsefe wê weke bi lêpîrsînîya wê re wê ji temenê fahmkirinê wê were dûrkin jî lê wê ji aliyê ve wê temenekê wê fahmkirinê ku wê ji binî ve wê hertimî wê bide kelendin û wê temenê lêpîrsînan wê bide çêkirin wê, biafirê. Ber vê yekê ya ku wê felsefe wê weke mijare çêkirina nearamiyê jî wê di wê demê de wê were dîtin. Wê di wê çerçoveyê de wê, di felsefeyên olî de wê weke 'lêpîrsîna xwûdê' wê werina dîtin û wê werina mahkûm kirin. Di wê rengê de wê ev jî wê, weke aliyekê wê yê giring ê ku wê di demên navîn de wê rengê wê yê pêşketinê wê xwe bide nîşandin bê.

Di nava navaroka perwerdekirinê de wê têgînên weke 'ya rast û ya nerast', 'ya baş û ya nebaş' û hwd wê di wê çerçoveyê de ew bi dualiteyekê wê rengê fahmkirinê a ku wê pêşkeve wê, bide nîşandin. Ev gotin wê, dîtbar bin û wê, bi kîjan rengê û awayê wê bèn saixkirin û wê çi bi wan wê werina herêkiirn û redkirin wê, weke aliyna ku wê di wê

çerçoveyê de wê karibin bên xistin temenê gelek manupulasyonên fahmkirinê ên bi fêrbûnê de jî.

Di wê warê de wê, şêwayên perwerdekirinê wê di wê rengê de wê, di demên navîn de wê encamên mazin wê bi xwe re wê werênê li holê. Di aslê xwe de wê dema ku mirov fêrbûna herdemê bi perwerdeyî wê bi encamên wê yên civaknasî re wê werênê ser ziman wê hingî wê weke aliyekê giring wê bi wê re wê, were fahmkirin. Ew jî wê ew bê ku wê çawa wê temen wê bi xwe re wê biafirênê wê bide nîşandin.

Di wê warê de wê, di encama dawî de wê her fêrbûn bi perwerdeyî û hwd wê, di nava jîyane civaknasî de wê xwe bide nîşandin. Ber vê yekê wê, bi encamên wê yên di nava jîyane civaknasiyê û pêşxistin û ankû pêşketina wê re wê weke pîvanekê jî mirov dikarê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di nava roja têtîngên perwerdeyê de wê, têtîliya wan bi civaknasiyê û fahmkirina wê re danîna wê di wê rengê de wê, çawa wî fahmkirinê wê bi jîyanê, hevdû û hewirdorê re wê bide çêkirin wê weke aliyekê giring ê ku mirov bi fahmkirina wê re wê li ser wê bisekinê bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring ê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di wê rewşê de wê felsefe û civaknasî wê, dema ku wê bi temenê fêrbûnê re wê hilde li dest û wê fahmbikê wê di wê warê de wê, weke aliyekê giring wê bi jîyanê û fahmkirina wê re wê bide nîşandin. Di wê warê de wê mirov dikarê wê li ser wê bêjê ku wê jîyane ku mirov wê dijî wê mirov çawa wê bi fêrbûn bibê wê bi wê rengê wê mirov wê nêzbibê û xwe tevlibikê. Wê di dewama wê de wê, bi wê re wê pêşketinan wê bide çêkirin. Ber vê yekê wê, fêrbûn wê karibê mirov ji wê bigirê û zêdetirî wê mirov tevli wê bikê jî bê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên fêrbûnê ên serdemên navîn wê di wê warê de wê, ji gelek aliyên ve wê watedarbin ku mirov wan li wê bihizirê û wan fahmbikê bê. Wê, di warê têtîngî de wê, temenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bidina çêkirin. Wê di wê rengê de wê, fêrbûn wê, di derbarê jîyanê, hevdû, hewirdorê û hwd de jî wê têtîhiştinê wê bi mirov re wê bide çêkirin. Di wê rengê de wê, tiştê wê bi şenberîya jîyanî wê werênê ser ziman û ankû wê bi nepeniya metafîzîkî wê werênê ser ziman wê, ew wê, weke temenekê dîyarker a di wê rewşê de jî bê.

Fêrbûnên serdemên navîn wê bi perwerdeyî wê du aliyên wê bi xwe re wê bi awayekê wê bidina nîşandin. Wê bi armanca gihiştina zanîna xwûdê bin. Wê di wê çerçoveyê de wê, weke armanca sereka wê ew wê

bi wê re wê derkeve li pêş. Di nava jîyanê de wê sazûmana ku wê were avakirin wê temenekê ji wê re bê. Wê bi wê rengê wê li wê were nerîn. Wê di wê rengê de wê weke hevdû hizirkirinê wê çawa wê bi girseyî wê pêşbixê wê, di wê rengê de wê, li wê bihizirê. Çendî ku wê di wê rengê de wê bi girseyî wê hizirkir ku ew girseyên xwe çêbikê wê, encamaka ku ew ne li bendê bê a weke bi pêşketina têgîna civakbûnê re wê rûbirû wê bimênê û wê bi wê re wê, êdî wê bikeve nava nakokiyê a bi hevdû re de. Wê di dewama wê de wê pêvajoyên pevçûnê ên li ser têgînan re wê bi wê re wê êdî wê destpêbikin. Di wê rengê de wê, bi awayekê tundrewî girêdanên ku wê di wê rengê de wê, werina pêşxistin wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê di serî de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Serdemên navîn wê di aslê xwe de wê ji gelek aliyan ve wê fêrbûnên ku wê di wê de bibin wê karibin gelek tiştan bi me bidina fahmkirin. Wê sazûmanek wê di serî de wê, bi pergali wî li ser temenekê metafizîkî wê di wê demê de wê were avakirin. Wê di dewama wê de wê dibistanên fêrbûnê wê bibin. Demên pêşî ên serdemên navîn wê perwerde wê bawergehan de wê bibin. Lê piştî wê bi awayekê hemdem ku wê ji nava wê derkevin wê dibistan û zanîngeh wê hin bi hin wê pêşkevin û wê di wan de wê perwerde bibin. Di wê rewşê de wê sazûmanak perwerdeyî wê di dewama wê de wê were û pêşkeve. Gavên ku wê di warê teknikê, biolojîyê û fizîkê û hwd de wê werina avêtin wê temenê zanist û zanyariya demên piştî ên hemdem jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê warê de wê, encamên pêşketinên wê serdemê bi hemû aliyên wê re wê, bi awayekê pirralî wê xwe bidina dîyarkirin. Wê di wê warê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Piştî serdemên navîn re pêşketina demên ronansansê wê were çi wateyê? Di aslê xwe de wê, bi awayekê li ser esasê têgihek nû xwenûkirinê wê bi wê re wê, bi têgînek jinûvebûyînê re wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê têgih, zanîn û felsefeyên nû wê werina pêşxistin. Wê felsefe wê bi awayên wê pêşketî ên demên kevnera wê weke ku wê jinûve wê bi awayekê wê were kifşkirin û wê bê xistin temenê pêşxistinên hizrî, ramanî û felsefeyî ên demên nû de jî. Wê di wê çerçoveyê de wê, ronansans wê demek nû a bi rengê jinûvebûyînê jî bê.

Ji girsebûnê bi ber civakbûnê de pêvajoyên pêşketinê û bi zanebûnê ku wê bibin wê di wê warê de wê di temenê wê pêşketinê de wê xwe bidina nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê felsefe wê, di wê temenê de wê dema ku wê ji nûve

wê were kifşkirin wê encamên wê bi pêşketinên civakî re wê xwe bide nîşandin. Hinekî piştî dema ronansê wê ji demên barokê û piştî wê tevgerên civakî wê pêşkevin. Wê di wê çerçoveyê de wê, têgihîştinên nû wê pêşkeve. Civakbûn wê di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê ku mirov dikarê weke encamak giring a bi pêşketina demê re wê di serî de wê fahmbikê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Em di dewama wê de wê dikarin wê werênina ser ziman wê demên hemdem wê di wê çerçoveyê de wê, bi encama ji girsebûnê bi ber civakbûnê û di temenê wê de wê hin bi hin pêşketina têgihîştin û hişmendiyê re wê rengê xwe wê bide nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê pêvajoyên pêşketina keseyetê , çandê, hunerê, wêjeyê û hwd wê weke aliyna ku mirov dikarê di wê herikîna pêşketinê de balê bikişênê li ser wê bê.

Di wê çerçoveyê de wê civakbûn wê weke aliyekê giring ku wê, pêşketina nû wê bi xwe re wê bi temen bikê bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku ew têgîna 'netewî' a ku wê bahsa wê bi pêşketina wê di serdemên navîn de wê bi destpêka wê re wê bê hanîn ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê di serî de wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê êdî wê pêvajoyên fêrbûna li ser temenên hizrî re ku wê bibê wê pêşkeve. Wê di wê warê de wê têgînên bi dibistanî û hwd wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Pirtûk û amûrên perwerdekirinê wê di wê çerçoveyê de wê ji temen ve ku wê li pêşketina mirov wê bê hizirkirin wê bêt nivîsandin. Di wê warê de wê, demên kifşkirin û pêşxistina felsefeya civakê wê, di wê rengê de wê, hin bi hin wê pêşkeve. Wê temenê wê bi pêşketina wê re wê bê avêtin. Wê temenê wê bi perwerdeyê re wê bê avêtin. Wê girse wê bi perwerdekirinê re wê ji girsebûnê wê bêt derxistin û wê bi keseyet wê werina pêşxistin. Ferdbûn ku wê pêşkeve wê, di wê rengê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê xwe bi awayekê giring wê bide nîşandin. Wê rengên təkiliya nava hevdu, hevdu naskirinê, fahmkirinê, bi hevdu re di hemhizrê û dijhizrê de bûyinê û hwd wê pêşkeve. Ev jî wê weke aliyna ku wê rengên pêvajoyên pêşketinê ên piştî ku wê bi xwe re wê bidina nîşandin û dîyarkirin bin.

Di wê çerçoveyê de wê, hizirkirin wê pêşkeve. Her hizir wê were bi hûrgilîkirin. Wê bi zêdeyî wê, ji wan wê hizrên nû ên din wê werina derxistin. Wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoyek hizirkirinê a di dewama wê hevdu de wê, pêşkeve. Lê li vir wê weke aliyekê din wê di nava wê

xate pêşketinê a bi hizir de wê temenê fahmkirina civaknasiyê wê çawa wê were fahmkirin wê weke aliyekê din wê ku mirov wê li ser wê bihizirê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê hizirkirinên hemdem di çerçoveya fahmkirinên civakî û têkiliyên nava civakê û hwd de wê pêvajoyên destpêkê ên civakî ên hemdem ku wê ji sedsalên 18' min û pê de wê dest bi pêşketina xwe bikin wê pêvajoyek seretayê wê di destpêkê de wê derbas bikê. Wê hemû tundûtûji û hwd wê weke encama wê bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê din wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê pêvajoyên pêşketinê bi zanîne re wê êdî wê hin bi hin wê, di xwe de wê bi zanîn bibê û wê pêşkeve.

Mijare fahmkirina perwerdeyê di demên hemdem de piştî demên ronansên ku wê pêşkeve wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê hilde li dest bê. Wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê kesên wê, pergalen perwerdeyê wê êdî wê werina avakirin. Wê di wê warê de wê pêşî wê di rengê serdemên kevnera û dibistanên felsefeyê de wê, di asta bilind de wê dibistanên pêşxistinê wê werina avakirin. Ew wê piştî wê ji aliyekê ve wê rengên zaningehên demên hemdem wê bistênin. Lê bi awayekê pergali wê ji temen ve wê, di demên hemdem de wê, di nava civakê de wê pergalen xwandinê wê werina werina pêşxistin. Di wê çerçoveyê de wê weke demek perwerdeyê jî bê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Pêvajoyên fêrbûnê wê di wê rengê de wê ji temen ve wê, pêşkeve. Wê zanîn wê dakevê li jêr û wê bigirseyan re wê bigihijê hevdu. Wê di dewama wê de wê, pêvajoyên pêşketina dibistanan wê çawa wê werina avakirin û li ser çî esasê wê werina avakirin wê heta roja me jî wê ji temen ve wê weke aliyna ku wê dem bi dem wê bina mijarên lêkolîn, fahmkirin û nîqaşên ku ew bi wê re dibin.

Wekî din wê dema ku mirov bahsa dibistanan bikê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên perwerdeyê wê bi awayekê wê bi zanîne û pêşketina wê re wê pêşkeve. Wê bi demê re wê çendî ku wê beşên nû ên bi zanyarî û zanistî wê pêşkevin wê bina mijare perwerde û fahmkirina bi wê re.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê din wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê demên piştî ronansên wê weke demna ku wê ji aliyê têgîhiştina çandê, hunerê û hwd ve jî wê weke demna ku wê pêşkevin bin. Wê di wê rengê de wê demên ronansên û piştî wê, dema ku wê ji aliyekê ve wê bahsa wê were kirin û wê ji wê bahskirin wê bi berhemên çandî û hûnerî û ankû wê weke wênayên bi ew

hatina xêzkirin bi destî û hwd wê, bi wan re wê were ser ziman. Ev jî wê reneke û dîmenekê pêşketinê wê bi xwe re wê bide pêşxistin.

Di wê çerçoveyê de wê ronansans wê bi çandî û hûnerî pêşketina wê nîşanaka çi bê? Di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê ku wê nîşanaka pêşketina pergalên civakî, civakbûnê û pêvajoyên wê yên pêşketinê ku ew êdî destpêka wan hatîya destpêkîrin bê. Wê di temenê xwenûkîrinê li ser bawerî û olê re ku wê bi dema ronansasê re wê werina kirin wê hinekî wê ev wê weke aliyna temenî ku wê li berçav wê pêşkevin bin. Wê ol wê dema ku wê bi mîtolojikî wê pêşkeve wê xwûdê wê bi wê re wê bê şandin li azmana di demên felsefeyê de wê, piştî li dunyayê wê pergale wê ya baweriyê a demên civakbûnê wê cardin wê bê daxistin li ser rûyê ardê. Wê hinekî jî wê ev wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman. Di wê warê de xwenûkîrinê olî wê, hinekî wê nîşanaka pêşketina civakê, keseyetîyî, pêşketina zanîne, dema zanîne û hwd bê. Wê weke rewş û pêvajoyek xwe jî wê re adeptekirinê jî bê.

Pêvajoyên pêşketinê wê di wê demê de wê, bi demên ronansasê re wê destpêkek nû wê bi xwe re wê bidina destpêkîrin. Demên hemdem wê bi zanîne re wê pêşketina beşên nû, pergalên civakî ên weke bi aborî, ramiyarî, çandî, ziman û hwd pêşdikevin. Wê di dewama wê de wê civak wê li ser temenê xwe wê bi pêvajoyên pêşketinê re wê, pêşkeve. Bi perwerdebûnê re wê keseyet wê pêşkeve. Wê dawî li girsebûnê wê were û wê civakbûn li şûna wê pêşkeve. Di demên hemdem de wê, pergalên civakî ku ew bi xuyên demên girsebûnê li civakê dinerin wê bi wê re wê çawa wê sehête çêbikin û wê xwe serdest bikin wê bi civakê re wê hertimî wê di nava pêvajoyên pevçûn û şerên fizikî, derûnî û hwd de bin. Qadek jî wan qadan jî wê qada perwerdeyê bê ku wê bi wê re wê çawa wê civake xwe wê çêbikin wê şerê wê bikin. Wê ew wê li ser wê re wê hê jî ev pêvajoyê hebûna xwe didina domandin.

LI KURDISTANÊ PERWERDE, PERGALE WÊ Û PÊVAJOYÊN WÊ

Ku mirov pêvajoyên perwerdeyê li kurdistanê bi temen û têgihiştina wê re wê hilde li dest wê demê divê ku mirov ji demên gûtî, qasît, hûrî, mîtannî, med, şadadî, merwanî û heta roja me wê di wê çerçoveyê de wê, di xatekê de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Pêvajoyên destpêkê ên li kurdistanê bi dîroka kurdistanê a mesopotamîkî re wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên pêşketina perwerdeyê wê ji aliyekê ve jî wê weke pêvajoyên pêşketina civakbûnê û pêvajoyên wê yên pêşketinê bin. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketina perwerdeyê li kurdistanê di xate wê ya dîrokê de wê, dema ku mirov bi awayekê giştî wê li wê dinerê wê mirov dibînê ku wê demên hemdem ên pêvajoyên pêşketina pergale perwerdeyê wê li kurdistanê wê ji dema hûrî û mîtannîyan wê dewstpê bikin û wê piştre wê heta roja me wê dem bi dem wê pêvajoyên wê pêşketinê wê bibin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirmov dikarê wê, di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê li kurdistanê wê ev pêvajo wê, her dem wê bi astbûna wê re wê, xwe bide nîşandin.

Pêvajoyên pêşketina jîyane civakî a li herêmê ku mirov wan li berçav bigirê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di dewama wê de wê, pêvajoyên civakbûnê wê aliyekê wan ê bi fêrbûna li ser temenê fahmkirina bi zanînê re wê xwe bide nîşandin.

Di demên sûmer-gûtîyan de wê ev pêvajo wê destpêka bi sazûman û pergaltbûna wê ya bi ber ya hemdem bûnê ve wê pêvajoyên xwe wê bide jîyankirin. Ji xwe li herêmê wê hê di demên sumerîyan de wê sazûmana wê pêşkeve. Pêvajoyên şariştaniya çanda ubeyd a li başûrê mesopotamiya û pêvajoyên şariştaniya uruk ku mirov wê, bi wê re wê, awayekê wê giring ê li berçav wê were dîtin. Wê, di wê demê de wê hin bi hin wê ji xwezayê wê fêrbûn wê bi zêdeyî wê pêşkeve. Pêvajoyên demên berî-şariştaniyê wê di wê rengê de wê, ji xwezayê wê li herêmê

wê xwe bidina dîyarkirin. Lê ji aliyekê din ve jî wê ev pêvajo wê di dewama wê de wê, weke pêvajoyîna ku wê dem bi dem wê pêvajoyên pêşketinê wê bijî û wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin. Li başûrê mesopotamiya bi pêvajoyên şariştaniyê ên bi Uruk, Erîdu û hwd ku mirov li wan dinerî wê bi wê re wê ev wê weke aliyekê giring wê were dîtin. Di dewama wê de wê, şewayekê pêşketinê wê di herîkîna xwe de wê li herêmê wê xwe bide nîşandin. Di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketinê wê di wê rengê de wê weke aliyna ku mirov dikarê wan di serî de fahmbikê û werênê li ser ziman bê.

Dema sumerîyan wê, di wê warê de wê weke demek destpêkê a şariştanî a li herêmê bê. Î ro bermehiyên ku ew bi erkolojikî ji wan deman mana bi wan mirov fahmdikê ku wê, di wê demê de wê sazûmanek civakî bi saziyên wê yên perwerdeyê ên temenî re wê pêşketî wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ev wê bi wê re wê xwe bide nîşandin. Em ku dema sumerîyan bi destpêkîya wê re weke çavkanî bigirin û li ser wê re di dewama wê de werênina ser ziman wê bi wê re wê were dîtin û fahmkirin ku wê, li ser wê re wê pêvajoyên pêşketinê wê xwe di dewama wê de wê bidina çêkirin. Dema gûtî-qasît wê demek ji wan demên ku mirov dikarê wê di serî de wê di dewama wê de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman bê.

Dema gûtî-qasî-babil, pergale û sazûmana perwerdeyê

Di aslê xwe de wê were dîtin ku wê demên piştî pêvajoya sumerîyan weke ya demên gûtî-qasît û hwd wê weke demna ku wê mirov karibê di dewama yên sumer de wê weke pêvajoya wan a pêşketina wan weke ya demên hemdem ên bi hemdemiya wan re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê jî mirov dikarê wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina pêvajoya pergale perwerdeyê wê di wê çerçoveyê de wê li herêmê wê heta wê demê wê di awayekê bi sazûmanî de wê pêşkeve. Her wusa wê, pêvajoyên weke yên bi destûr û navên weke Înanna, ur-nammu, urukagina, hamurabî û hwd re wê werênê ser ziman wê têgîn û çerçoveyek fahmkirinê wê karibê di mejiyê me de bide çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê di çerçoveyek têgînî a yazdanî de wê ev pêvajo wê werina jîyankirin. Wê di dema gûtîyan de wê çanda Enlil wê bi zêdeyî weke ku em kifşdikkin wê serwer bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, di bawergehan de wê civakek girêdayî wê çanda wan

wê were pêşxistin bi pêvajoyên perwerdekirinê ên li ser şîroveyên ku wê bi wan û navê wan re wê werina pêşxistin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê çanda gûtîyan û mîtolojiya wan wê di wê warê de wê, çerçoveyek çandî a perwerdeyê a giştî wê bide me. Wê bi wê re wê were dîtî ku wê ew wê di warê astronomiyê, astrolojiyê, fîzîkî, geometriyê û gelek aliyên din ên bi aqil ku ew dihên pêşxistin re wê pêvajoyên perwerdekirinê wê bi wan re wê werina pêşxistin.

Di nava çanda wan de wê ev wê weke aliyekê giring ê bi perwerdeyî wê bi wan û çanda wan re wê were dîtî. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê çanda gûtîyan wê, bi qasîtiyan re wê xwe bide nîşandin. Qasîti wê di warê naqşîtiyê de wê weke kesna pirr zêde bi zane wê navê wan wê derkeve li pêş. Di şîroveyên ku wê dem bi dem wê li ser wan wê werina kirin de wê bê gotin ku ew li kuntara rêza çîyayên zagorasan dijîn û wê ji wir heta babilê wê bi çanda xwe ya naqşkirinê wê bi xamilênin. Wê di wê warê de wê, naqşvanên wan wê di wê warê de wê, bi zêdeyî wê derkevina li pêş.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê gûtîyî wê di dema xwe de wê derkevina li astek imparatori. Wê hemû bajarwelatên hewirdorê wê heta ber rêza çîyayên amanos û zagrosan wê di bin serwerîya xwe kin. Ji wê pêşketina wan mirov fahmdikê ku ew di dema xwe de wê xwediyê pêşketinek bi aqil a pêşketî bin. Di warê fahmkirina wan de wê, pergale wan ya fahmkirinê wê di bawergehan de wê bi zêdeyî wê şînbibê di dewama ya sumerîyan de. Wê li ser wê temenê bê. Wê bi wê re wê, pêvajoyên pêşketinê ên serwerîyê wê bijîn.

Dema ku wê aqadî wê derkevin wê di wê demê de wê ew jî wê di nava wê pêvajoya pêşketina wan de wê xwe bi têgihîştina wan a pêşketî re wê xwe perwerde bikin. Wê di wê warê de wê li ser wê zanîne re wê bawerîya xwe bi yazdanên wan wê werênin. Wê di wê warê de wê gûtîyî wê temenê wan ew pergalek û serwerîya wan a hegomonikî a ku wan bi navê bawerîya xwe û yekkiirna wê çêkirina wê temenê wê biafirênê. Hegomoniya gûtîyan wê giştîya mesopotamiya û hewirdora wê jî wê bikê bin serwerîya xwe de. Wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoyek mazin wê bijî.

Wê temenê xwe yê perwerdeyê wê di wê çerçoveyê de wê bi bawergehên xwe re wê temenê wê çêbikin. Bawergehên wan wê di yekkirina têgînên baweriyê wan de wê bi awayekê olekê weke bi pirryazdanî ku wê bijî wê were dîtî. Di wê çerçoveyê de wê awayekê wan ê pêşketî wê mirov dibîne. Rêgezên wan ên temenî ên civakî wê di

wê rengê de wê, pêşkevin. Wê jîyane wan a civakî wê di wê temenê de wê xwediyê têgihîştinek xort bê. Ji wê têgihîştina wan a xort mirov dikarê wê fahmbikê ku ew xwediyê pergelek perwerdeyî a rûniştî û bi sazûman bin. Di wê rengê û awayê de wê sazûmana perwerdeyê a gûtîyan wê nîv bi nîv wê ji pêvajoyên vegotinê ên mîtolojikî jî wê weke ku wê derbas bikê. Wê di awayekê felsefeyî de wê renekê wê bi xwe re wê bide nîşandin.

Hûrî û mîtannî û pergale wan ya perwerdeyê

Hûrî û mîtannî wê di dewama gûtî û qasîtîyan de wê werin. Wê di wê çerçoveyê de wê dema ku mirov li nirxên wan û pêşketinên wan dinerê û rengê pêşketina wan dinerê mirov, ji wê fahmdikê ku ew xwediyê awayekê pêşketî ê bi pergale xwe ya perwerdeyê na. Ji nameyên amarna mirov fahmdikê ku ew di wê warê de pêşketî bi zane, bi xwanda û pêşketî dijî. Di wê çerçoveyê de wê wekî din wê gelek nîşanak wê hebin ku ew di dema xwe de wê pêşketî wê xwediyê sazûmanak perwerdekirinê bin. Di demên wan de wê mirov dibînê ku eê gelek bawergehên wan wê hebin û wê bi wan re wê di wan de wê perwerde wê bibin. Wê bi navê yazdanên xwe wê di bawergeha wan de wê perwerde wê bibin. Wê demên dirêj wê bi wê re wê derbas bibin. Piştî ku wan perwerdeya xwe qadand wê weke nîşanaka wê piştî wê, mafê navê yazdanê xwe yê ku wan bi navê wê perwerde dîtîya li şûn navî xwe dênin û bi navê xwe re ew bînina ser ziman. Ew wê weke nîşanaka şagirtbûneka wan a ji wan bawergehên wan bê. Wekî din wê ew nav wê bide nîşandin ku wan bi navê kîjan yazdanê perwerde dîtîya û aîdî kîjan bawergehê na wê bide nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke nîşanaka şagirtbûnekê a bi wan re jî bê.

Minaq wê di mîtolojiya hûrî-mîtannîyan de wê yazdanên wan ên mazin ên weke Kumarbî, taşûp, şauşka û hwd wê, hebin. Wê di dewama wê de wê, ev wê, bi navê wan wê perwerdeyê wê bibin. Wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoyêmn pêşketinê ên ku wan bûhûrandina wê piştî yêmn gûtî û qasîtan wê bi tememî wê di awayekê de wê wergerihina li pêvajoyên pêşketina felsefeyê. Minaq di demên mîtannîyan de derketina Mîtra wê rengê pêşketina wî û felsefeya wî ya olî wê di aslê xwe de wê, di wê warê de wê nîşanaka wê bê. Em dibêjin felsefeya wî ya olî wê, ber ku ew wê, di wê çerçoveyê de wê, di awayekê hizrên xwezayê de jî wê xwediyê hizirna bê ku wê di nava hizrên xwe yêmn olî de wê werênê ser zioman bê.

Di aslê xwe de wê pêvajoya mîtraîsmê ku wê pêşbixê wê bi hizrên wî temenê pêvajoyên felsefeyê ên li anatolojiya û hewirdorê ên piştê jî ku wê bi serdemên kevnera re wê pêşkeve wê temenê wê biavêjê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê çerçoveyê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê dema hûrî û mîtannîyan wê demek hemdem jî bê li herêmê. Di aslê xwe de wê dema mîtannîyan wê bi pêşketinên xwe yê bi wê rengê wê mirov dikarê weke demek felsefeyê a dîrokî a li herêmê wê di serî de wê werênê ser ziman. Wê weke demek pêşketî a ji temen ve ku wê pêşkeve jî bê.

Di çerçoveya pêşketina hûrî û mîtannîyan de wê, pêvajoyên felsefeyê wê pêşkevin. Wê di wê warê de wê bi awayekê wê çendî ku zimanê mîtoolojikî wê di vegotinan de wê were pêşxistin jî lê wê bi awayekê de wêw bi aqilê pêşketî ê felsefeyê wê xwediyê awayekê hizirkirinê bin. Mîtra wê di wê çerçoveyê de wê bi derketina wî re wê bi tememî wê bê destpêkek nû li herêmê. Wê dema mîtannîyan wê bi aqilê felsefeyê û pêşketina wê re wê derxê li zirwaya wê. Di wê rengê û awayê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ji aliyekê din ve jî wê temenê olên bu pirryazdanî jî wê mîtra wê ji holê rabikê. Wê di wê çerçoveyê de wê di bawergehên wî de wê felsefe wê wê bi wê rengê wê were kirin. Wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên olî ên bi olekê û yazdanekê wê pêşkeve. Navê 'yazdan' wê navê xwûdayê mîtrayî jî bê. Wê di wê çerçoveyê de wê li ser navê wê re wê perwerdeya xwe wê biikin. Wê bidina pêşxistin. Di dewama wê de wê mirov diakrê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê pêşketinên ku wê mîtra wê bi hizrî wê, bide çêkirin wê bandûra wê li giştîya mesopotamiya û anatoliya jî wê bikê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirmov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya piştî Mîtra ku wê bê çerçoveya pêşketina medîya jî wê bi felsefeya Zerdest a di dewama wê de wê weke pêvajoyek xwenûkirinê jî wê bigihijê li astek din a hê bilindtir.

Dema medîya û perwerde

Di dema medîya de wê perwerde wê li ser temenekê xwe pêşxistin wê pêşkeve û wê barî nava xwezayê wê bikê. Wê ji bawergehan wê derkeve. Di aslê xwe de wê, hê di dema mîtannîyan de wê ew barkirina perwerdeyê ji bawergehan bi derketina re wê destpêbikê. Cihên weke

dibistan ku wê ji derve wê bikarbênin li rojavayê kurdistanê bakûrê kurdistanê de weke 'deverên anfi' ên li dora afrînê, rimêlanê, girkê legê û hwd wê, tenê wê hinek ji wan deveran bin. Lê di dema medîya de wê ev wê pêvajoyê wê bi jîyankirina pêvajoyên pêşketinê re wê pêvajoyên pêşketina bi dibistanî wê bijî. Zerdeşt bixwe wê, dema ku wê ew di dema xwe de wê perwerdekirinê wê bikê wê, carna binê siha darekê wê hilibijêrê û carna wê ber hêtê deverekê wê hilibijêrê. Lê piştî wî re wê di dema Manî de wê Manî wê di wê çerçoveyê de wê dibistanên perwerdeyê ên bi aqilê felsefeyê û hwd wê pêşbixê. Wê di wê rengê û awayê de wê pêvajoya pêşketina aqilê felsefeyê wê piştî Mîtra û Zerdeşt wê, Manî wê weke pêvajoyek wê ya giring bê. Hizrên Manî ku wê ew wê werênê ser ziman wê piştî wî re wê pêvajoyên pêşketina felsefeyê ên serdemên navîn û hwd jî wê bidina dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de ew weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketina çanda perwerdeyê di dema medîya de wê bi awayekê wê pirr zêde wê li pêş bê. Wê bi wê re wê, qatmanîti wê pêşkeve. Ev wê di nava felsefeya olî a Manî de wê bi awayekê vekirî wê piştî Zerdeşt re wê were dîtin.

Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê pêşketina perwerdeyê wê di wê çerçoveyê de wê piştî dema medîya wê li her deverê wê dibistanên xwandinê wê pêşkevin. Wê bi wê re wê regekê din ê giring ê pêşketina piştî medîya re wê ew bê ku wê aqilê xwezayê wê were perwerdekirin. Wê di wê çerçoveyê de wê fêrbûnên li ser matamatikê, astroloji û astronomiyê, fahmkirina dîrokê, civakê û hwd re wê bi zêdeyî wê derkevina li pêş.

Di dewama wê de wê pêvajoyên pêşketina civakên avestayî wê di wê çerçoveyê de wê bi temenekê ku ew bi aqilê hemdem û sazûmanek hemdem ew xwe perwerde dikin wê xwe bidina perwerdekirin wê pêşkevin. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê werênê ser ziman ku wê dema medîya wê weke demeka ku wê di wê warê de wê, bi hemdemiya wê re wê çerçoveyek civakî a pêşketî wê bi xwe re wê karibê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên pêşketina civakên medî û ankû civakên avestayî wê, piştî medîya jî wê hebûna xwe wê li ser temenê bawerîya wê re wê bidina domandin. Hebûna Manî û baweriyên wî nîşanaka wê na.

Piştire wê ev wê weke aliyekê giring wê xwe bide domandin ku medî wê, pergale wan a perwerdeyê wê, li ser esasê perwerdekirina bi çerçoveyek civakî, kevneşopî û di çerçoveya bawerî, nirxên civakî û hwd de gihandina li zanînekê bê.

Di dema Şadadî-merwanî û eyûbîyan de perwerde

Piştî mediya wê di heman çerçoveyê de wê pêvajoyên perwerdeyê wê xwe bidina domandin. Wê di wê çerçoveyê de wê gelek zane bi berhemên xwe yên ku ew di çerçoveyek hemdem de wê dinivîsênin û dihênina ser ziman wê werin. Di wê warê de wê, dîroka felsefeyê a li kurdistanê ku mirov wê binivîsênê wê bêgûman wê, temenekê wê yê pîrr zêde xort û bi gelek hizrên cûda re wê were ser ziman.

Di demên piştî mediya de wê gelek rewşên civakî wê rûbidin. Wê islam wê derkeve. Wê di wê çerçoveyê de wê li herêmê wê serdest bibê. Piştî ku islam derket û pê de wê, bi zêdeyî wê herêmên mesopotamikî wê ji xwe re wê bikê armanc bo ku wan bikê misilman. Di wê çerçoveyê de wê, ew bawerî jî wê were kurdistanê û wê, di demek nêz de wê bê olek desthilatdarî. Ev demên kurdistanê ên weke yên bi demên şadadî, merwanî û eyûbîyan wê demna ku wê di wê çerçoveyê de de wê pêşkevin bin. Wê di wê demê de wê li kurdistanê wê pêşketinek pîrr zêde a bi felsefeyî û olî ku wê di zikhevdû de wê bijî wê hebê. Li kurdistanê wê weke ku em li cizirabota dibînin û gelek deverên din ên weke wê dibistan wê bi navê 'medreseyan' wê werina avakirin. Her çendî ku wê ev wê weke dibistanna olî jî bin lê wê di wan de wê hemû rengên zanîne ên weke bi felsefeyê pêşdikevin ên weke mantiqê, mataamtikê, geometriyê, biolojiyê, astronomiyê û hwd wê, were perwerdekirin. Di wê çerçoveyê de wê, pêşketinên mazin wê biibn. Zaneyên kurd ên weke bavê henifê dinwerî wê, li ser bioloji û nebatan û ankû şînahiyên wê berhemên wê binivîsênê. Îsmailê cizirî wê li ser teknikê, fîzîkê û sibernetikê wê berhemên xwe wê binivîsênê. Weke van wê gelek zane ku wê mijarên demî wê ji xwe re wê bikina mijar wê bi wan wê temenekê perwerdekirinê wê biafirênin wê bibin. Dema şadadîyan wê weke demek ku wê di wê çerçoveyê de wê bi zêdeyî wê pêşkeve bê. Wê ji herêmên rojhilat û başûrê kurdistanê heta gelek herêmên qafqasya wê bikina bin desthilatdarîya xwe de. Merwanî wê bakûr û rojava wê heta şam jî di nav de wê bikina bin desthilatdarîya xwe de. Wê, piştire wê eyûbî wê, herdû desthilatdarîyan wê di bin deesthilatdarîya xwe wê bikina yek û wê li

herêmê wê împaratoriyek mazin wê avabikin ku ew li gştîya herêmê serwerîya xwe wê pêşbixin.

Di dewama wê de wê, pêvajoyên perwerdeyê ên ku ew dibin wê di serî de wê, di bin reng û destê filosofên demê ên kurd de wê bimeşê. Minaq wê şahzade, mîrzade û keyzadeyên kurd wê di wê warê de wê, bi awayekê teybet wê, ji filosofên demê wê perwerdeyê wê bigrin. Wê di wê warê de wê, minaq wê ku em serokê eyûbîyan ê pêşî salahadinê eyûbî hilde li dest wê li dora xwe gelek filosofên demê wê hil û wê ji wan wê perwerde wê bigirê. Ev rewş wê, bi demê re wê, weke rewşek civakî û wê, pêşkeve li herêmê. Di dewama wê de wê, navendên ku wê li wan wê perwerde wê werê kirin û ankû wê weke navendna dibistanî wê li wan wê bi giştî wê perwerde wê were kirin û wê bibê wê, werin û pêşkevin. Cizirabota wê, di her demê de wê herêmek ji wan herêmên kurdistanê ku wê di wê rengê û awayê de wê navê wê hertimî wê derkeve li pêş bê.

Di wê warê de mirov dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê, mijarên perwerdekirnê wê di wê çerçoveyê de wê, pêşkeve. Lê di vê demê de wê, perwerdeya olî û ya ne olî wê hin bi hin wê ji hevdu wê were dîtîn ku wê ji hevdu wê were cûdakirin. Wê di wê çerçoveyê de wê, komên civakê ku wê li dora têngînên bawerî û hwd ên civake wê xwe jinûve wê xwe bi rêxistin biikin. Minaq komên civakî ên li kurdistanê weke yarsanî, êzîdî, zerdeştî, misilman, elewî û hwd wê bi gelek komên din re wê, derkevin li holê. Komên Manîyî wê ji demên serdemên navîn wê zêde derbas nebin. Wê hebûna wan wê hertimî wê di bin hêrîşan de wê bimênê û wê werina tûnakirin.

Lê di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di serdemên navîn de wê kurdistan wê bi pergale xwe ya perwerdeyê û ast û pîvane xwe ya pêşketinê wê pirr zêde wê li pêş bê. Di wê warê felsefeya kurd wê bi rengên wê yê olî û ne olî ku wê pêşkeve wê, bandûrê li pêşketina herêmê û dervî herêmê wê bikê.

Lê tiştêkê din wê bibê. Bandûra gûharînên demografîkî û sînoran wê herî zêde wê kurd û kurdistanê wê, hîsbikin. Ber vê yekê wê, bi zêdeyî wê, pêşîya pêşketinên wê yên ku wê hin bi hin wê gav bi ber wan ve wê biavêjê wê bide girtin. Wê di demên ronansansê de wê, kurdistan wê berhevîyek pirr zêde mazin wê bi zanîne û hwd wê li herêmê wê hebê. Lê bi derketina osmanîyan, şer û hêrîşên wan ên li herêmê wê pêşîya pêşketinên li herêmê ku wê bi wan zanînan wê bibê wê were girtin. Wê, di wê çerçoveyê de wê, demên ronansansê ku wê, li şûna ku wê wê cihê

pêşketina ronakbîriyekê wê bê qada komkuji û şerên ku wê li osmanî û hwd wê li herêmê wê bikin.

Di wê çerçoveyê de wê, herêm wê êdî wê bi wan hêrişan wê derfeta şikandina qalibê xwe yê serdema navîn wê ji dest wê windabikê. Wê pêşketina wê ya hemdem wê pêşîya wê were girtin. Wê, di wê çerçoveyê de wê, li ser rengê pêşketin û awayên ji demên berê wê di wê çerçoveyê de wê, bi awayekê wê êdî wê bikê ku ew heta ku ew karibê xwe werênê ser ziman. ne hiştina pêşxistina hemdemiya xwe wê, encamên wê di wê çerçoveyê de wê li giştîya herêmê wê werina hîskirin.

Di roja me de jî wê di wê çerçoveyê de wê, hevnasîna wê ya bi hemdemiya demê re ku ew dixwezê bikê wê li pêvajoyên herîşên li herêmê ku wê li herîşên rejima tirk wê bialiqê. Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê tengezerîyên bi pêşketina herêmê û xalkên herêmê re ku wê xwe bidina dîyarkirin wê, di wê çerçoveyê de wê, pêvajoyên ku mirov bi navbikê wê hebin. Rast fahmkirina herêmê wê di wê çerçoveyê de wê giring bê bo pêşaroja wê û rast fahmkirina wê. Nûha jî wê çendî ku wê çerçoveyek têgihiştinî û berhevîyek wê bi zêdeyî wê hebê jî wê astengiyên li pêşîya bi rêxistina wê ya li gorî nirxên hemdem û serdemê wê, di wê çerçoveyê de wê astengiyên me ku bi navkirin wê hebin.

DEMÊN HEMDEM Û PERWERDE

Demên hemdem û perwerde wê fahmkirina wê bi hevdû re wê mirov dikarê ji du aliyan ve wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê perwerde wê temenê pêşketinê bê. Aliyê din wê dema ku wê bahsa gotina hemdemiyê wê were kirin wê weke reng, awa û şamale wê perwerdebûn û ankû civake bi perwerde wê were fahmkirin. Ev wê weke têgihek hemdem a demên hemdem jî bê. Wê di wê çerçoveyê de wê bahsa wê were kirin. Li ser temenê xwe yê civakê bi nîrx û çandî xwe perwerdekirina bi asta zanîna demî re wê, weke aliyekê ku wê ji mirov wê were xwestin bê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên perwerdeyê wê, di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina perwerdeyê a di demên hemdem de wê, mirov wê çawa wê fahmbikê û ankû wê perwerdeyek çawa wê bê kirin wê ev hertimî wê li ser wê were hizirkirin. Wê di wê warê de wê mijare perwerdeyê wê hertimî wê bi zanînê wê were li wê hizirin. **Li ser navaroka wê bi têngînên weke 'pedegojiyê' û hwd jî emê li jêr li ser wê bisekin in.** Lê li vir bii gotinekê jî bê wê mirov dikarê bi wê ve girêdayî wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê ku wê temenê pirralî a pêşketinê bi fahmkirin, têgihiştinê, zanînê, hişmendiyê û hwd re bê.

Di demên hemdem de wê pêvajoyên perwerdeyê wê pêşkevin. Wê weke aliyekê giring wê welat wê werina avakkirin û wê pergälên wan ên perwerdeyê ên civakî wê li ser esas û pîvanên dîrokî, çandî, zanînê, zimanî û hwd re wê bi pêşxistina wan re wê werina pêşxistin. Di wê warê de wê pêvajoyên pêşketina civakê wê werina çekirin. Em li vir wê dikarin wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênina ser ziman ku wê perwerde wê di awayekê de wê, mirov dikarê wê ji gelek aliyan ve wê di demên hemdem de wê hilde li dest wê, ji aliyê **navaroka dibistanê, têtikiliya perwerdeyê û pêşketina civakê, encamên** wê yên bi jîyane civakê û hwd re jî wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de

wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare perwerdeyê wê di wê rengê û awayê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê xwe di nava jîyanê de wê weke temenê pêşketinê, bikarhanîna zanînê, gihiştina zanînê û hwd jî wê, were dîtin. Di wê warê de wê modelên fahmkirinê û perwerdeyê wê werina pêşxistin. Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di roja me de wê her ku wê dem wê têve wê herê wê bahsa perwerdeya zanistî wê were kirin. Ji vê gotinê wê du têngên wê werina fahmkirin. Yek wê bi wê têngîna perwerdeya bi zanistî bê. Ya din jî wê ew bê ku wê zanistê wê bo pêşxistina wê, kirina mijare perwerdeyê bo pêşxistina wê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, roja me de wê bi encamên pêşketina zanistî wê hin bi hin bandûra wê ya li pergalên perwerdeyê ku wê wê pêvajoyên pêşketin û peresendinê jî wê bi wê re wê bi demê re wê bikê ku wê bide çêkirin. Ji aliyê pêvajoyên pêşketinê û gûharînên bi têngîniyê jî temenê perwerdeyê ku wê bînin kirin û ji aliyê encamî ve pêvajoyên pêşketinê ên di nava jîyane civakê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman. ev alî wê hemû jî wê weke aliyna ku mirov wan dikarê bikê mijare fahmkirinê a bi gotina perwerdeyê re bin.

Perwerde û pêvajoyên wê yên pêşketinê

Pêvajoyên pêşketina perwerdeyê wê di çerçoveya pêşketina wê de wê bi pêvajoyên pêşketinê ên zanînê ve girêdayî wê mirov dikarê fahmbikê û werênê ser ziman. Di dewama wê de wê pêvajoyên pêşketinê wê weke pêvajoyîna ku wê di çerçoveya pêvajoyên fahmkirinê ên bi aqil û pêvajoyên aqil ên pêşketinê re ku wê bibin bin. Pêvajoyên pêşketinê wê di wê warê de wê dema ku mirov wê hilde li dest wê ji du aliyan ve wê mirov dikarê wê hilde li dest. Aliyê pêşî wê ji aliyê pêvajoyên pêşketinê, peresendinê û pêşketina zanînê ve bê. Aliyê din jî wê ji aliyê navaroka wê û bandûra wê ya li pêşketina civakê bê. Di wê çerçoveyê de wê, ji aliyê bandûra wê ya li civakê û bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Weke aliyekê giring ê bi fahmkirina pêvajoyên perwerdeyê re wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên pêşketinê wê jî zanînê bi ber perwerdekirinê û ankû fêrbûnê û ji perwerdeyê û ankû fêrbûnê bi ber civakê ve wê di awayekê de wê, rengê herîkîna pêvajoyên wê yên pêşketinê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Wê di nava

civakê de wê bi wê re wê di hemû aliyên wê de wê, xuyên nû, kevneşopî, çand, orf û adetên nû wê bi demê re wê bi wê re wê di ahengekê de wê pêşkevin û wê biafirin. Wê di dewama wê de wê ev jî wê weke aliyna pêşketina demên hemdem wê werin û pêşkevin.

Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têgîna hemdemiyê wê hertimî wê bi wate û fahmeka *nûjeniyê* re wê xwediyê şêawayekê fahmkirinê bê. Ji gelek aliyan ve wê zaneyên ku wê li ser mijarê wê serî biwastênê wê, ji gelek aliyan ve wê, weke redkirina ya kevn wê gotina hemdemiyê wê bi temen û watebikin û wê werênina ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de lê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê hertimî wê ya kevn jî wê weke şûnpeyek têgînê wê di encama jîyane mirov de wê di her demê de wê pêşkeve.

Di pêvajoyên pêşketina perwerdeyê de wê li kurdistanê di demên berê ên mesopotamikî de wê, bi awayekê ku wê were dîtîn wê, di temenekê bi girseyî bi hevdû re wê li ser şêwayê xwandin û hisandinê, bi hevdû re gûhdarkirin, ravakirin, ji berkirin û hwd wê weke aliyna ku wê derkevina li pêş bin. Lê wê di wê warê de wê weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê di wê demê de wê, li bawergehan wê bi zêdeyî wê pêşketin wê bibê. Piştî jî wê holê xwandinê ên cûda wê weke ku em li kurdistanê di hemû demên wê yên perwerdeyê de kifşdikin wê di wê demê de wê hebin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê û ya têgihiştinê wê, di wê çerçoveyê de wê, di demên berê ên kurdistanê û mesopotamiya de wê li ser esasê fêrbûna ji xwezayê bê. Di wê çerçoveyê de wê, ji temen ve wê zaro wê bi wê re wê bi şêwayên weke alimandinê û hwd re wê werina perwerdekirin. Di wê rewşê de wê, têgîna hostatiyê û berdestitiyê, mamostatiyê û şagirtitiyê û hwd wê bi wê re wê, pêşketina wê were dîtîn. Gotina *hostatiyê* wê, gotinaka kurdî a demên kevn jî bê. Wê hinekî jî wê di wê temenê de wê xwediyê wate û temenekê fahmkirinê ê ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman bê.

Ji demên berî serdemên kevnî û heta demên kevnî û piştî demên serdemîn navîn wê, rengê perwerdeyê ê ku ew li wan pêşdikeve wê di şêawayekê de wê, weke domandina wê rengê perwerdeyê ê ku ew li herêmen mesopotamiyî ên berê hatina pêşxistin jî bê. Wê, di demên hemdem de wê qalibê wê were girtin û wê navaroka wê bi gûharînen wê

re wê, ew wê, were pêşxistin. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman.

Di mijarên lêkolînkirinê û hwd de wê, di demên gûtî, hûrî û mîtannîyan de wê were dîtîn ku wê quleyên bilind bi ber azmana ve wê werina çêkirin û wê ji wan li azmana, stêr û hwd wê were nerîn bo fahmkirinê. Di wê çerçoveyê de wê bi hizra li devera bilind wê zêdetirî wê nêzî azmana bê wê, nêz bibin û wê hildina li dest.

Di wê çerçoveyê de wê ev têgîn wê piştêrê jî wê xwe bide nîşandin. Minaq ev têgîn wê di temenê fahmkirina têgîna weke ya *quleya babil* ku wê were bi navkirin de jî bê. Wê ev temenê de wê temen û rengekê fahmkirinê wê hebê.

Di demên hemdem de wê, ev têgîn wê zêdetirî wê were şenber kirin. Wê bi teknikê û hwd wê, were pêşxistin. Teknikên weke bi wan nêztir li stêr û cismên azmana dinerin wê werina pêşxistin, weke *teleskopan* û hwd. Ev wê weke şewayna fahmkirinê û bi wê gihiştina zanîna azmanî jî bê. Wê di dewama wê de wê ev wê werina pêşxistin. Di demên hemdem de wê ev wê bi awayekê şenber û sazûmanî wê werina pêşxistin. Wê di wê rengê û awayê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Wê di demên berê ên mesopotamîkî de wê ast û pîvanên perwerdeyê wê werina dîtîn. Bi beş û qatmanên komî re wê di wê demê de wê awayekê wê yê pêşketinî wê were dîtîn. Minaq kesên ku ew xwe didina perwerdeyê û hwd wê jîyane xwe wê bi wê di bawergehan û hwd de wê derbas bikin wê hebin. Ev wê, weke aliyna ku mirov dikarê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê ser ziman bê.

Perwerde û pêşketina bi beşbûna wê re

Perwerde wê weke nirxek bi fêrbûnê a di her demê de bê. Wê demên berê wê bi pêvajoyên fêrbûna ji xwezayê wê ew wê pêşkeve û wê bibê. Wê di wê çerçoveyê de wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê pêvajoya duyem wê di bawergehan de wê, wê bi awayekê bi sazûmanî wê bi pêvajoyên demdirêj ên fêrbûnê re wê pêşkeve. Di wê çerçoveyê de wê nivîsandinên weke bineterênên nivîskî ên pîroz û hwd wê, ji aliyekê ve wê temenê wê li ser xwe re wê biafirênin. Di dewama wê de wê ev pêvajo wê pêkevin. Wê hin bii hin wê çendî ku wê di wan de wê kûrbûn wê bibê wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, fahmbikê ku wê felsefe wê di wê çerçoveyê de wê xwe biawayekê wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê felsefe wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê giring wê demek nû wê bide destpêkirin. Felsefe bi pêvajoyên wê pêşketina bi zanîna xwezayê re wê temenekê pêvajoyên pêşketina perwerdeyê ên li ser xwezayê û zanîna wê re wê bide pêşxistin. Di dewama wê de wê ji aliyekê din ve jî wê zanîn û perwerde wê ya dervî ya olî û hwd ku wê hertimî wê heta wê demê wê hebê pêşketina wê bibê. Bi gotineka din wê pêvajoyên pêşketina perwerdeyê a layiq ('sekulerismê') wê, pêşkeve. Di wê çerçoveyê de wê, di demên felsefeyê de wê, têgîna bi navê 'zanîna olî' û 'zanîna ne olî' wê hin bi hin wê pêşkeve. Bi gotina zanîna ne olî wê zanîna ku ew dervî ya olî wê pêşkeve wê were qastkirin. Ya olî jî wê ya ku ew di çerçoveya olî de ew dihê û pêşdikeve wê were qastkirin. Di temenê hemû pevpevçûnên zêhnî û hwd ên serdemên kevnera û piştî serdemîn navîn de wê ev herdû alî wê hebin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketina felsefeyê weke têgîneka dervî olê wê di wê çerçoveyê de wê rêya gihiştian zanîna xwezayê wê bi wê re wê vekê. Di wê rengê de wê di aslê xwe de wê, felsefe wê, weke navê 'zanîna dervî olê' ku wê pêşkeve jî wê were ser ziman. Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê weke 'bêol' wê were bi navkirin û wê bikeve bin pêvajoyên hêrişê de wê ev aliyê wê di temenê wê de wê hebê.

Çendî ku wê gotina felsefeyê û olê wê ji aliyekê ve wê were bi hevdû ve kirin û wê bi gotina '*felsefeya olî*' wê were bi navkirin jî lê di cewherê xwe de ev herdû gotin wê di aslê xwe de wê weke du gotinên ku ew di mantiq, rengê aqil, hizirkirin û hwd de ku ew levnakin bin. Di wê çerçoveyê de wê, ev bi hevdû ve kirin jî wê ser wê rastiyê nikaribê bide vêşartin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê, aliyeke wê xate wê ya pêşketinê wê di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, felsefeyê wê, bide bide pêşxistin. Wê bi zanînê wê, bide pêşxistin. Wê di wê warê de wê, biu serê xwe wê, wê hebûna hewirdorê wê bi bûjenî wê kifşbikê û wê bi wê re wê bigihijê têgihiştinekê û fahmkirekê. Felsefe wê di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve ku mirov li gorî gîyane wê bihizirê ew divê ku ew şenber bê, li ser temenê kirinî ê dîtbar bê û ne girêdayî têgînên

nepenîparêz bê. Wê di wê çerçoveyê de wê hingî wê bi raastî wê di awayekê de wê bi rastî wê karibê were fahmkirin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê di dewama wê de wê, felsefe wê, temenê perwerdeyê ku wê bi fahmkirina jîyanê re wê fahmbikê wê di nava wê de wê hemû têgîn û cism û bûjeniyên heyînî ên jîyanê wê mijare wê ya fahmkirinê bin. Felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê fêrbûna wê, bi hemû aliyên zanînê re wê, bi derfet bê. Di dawîya serdema navîn de wê dema ku wê di nava aqilê felsefeyê û fahmkirina olî de wê xêzkişandinek wê bibê wê di wê çerçoveyê de wê aqil wê bi zêdeyî wê derkeve dervî wê û wê bidest hizirkirinê wê bikê. Wê di temenê fahmkirinên pêşketinên demên hemdem de wê di wê rengê de wê, şêwayekê fahmkirinê wê di aslê xwe de wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê hebê.

Zanista perwerdeyê

Di demên hemdem de wê bi çerçoveyî wê bo ku wê bigihijê encamak baş û pêşketinek baş wê zanista perwerdeyê wê weke aliyekê giring wê pêşkeve. Wê, zanista perwerdeyê wê çerçoveya dibistanê wê li ser rêgezên zanînê re wê li wê bihizirê û wê pêvajoyên pêşketinê bi têgînên zanînê ên perwerdeyê ku wê weke têgînna bingihînê bin ên weke şîrovekirinê, pîvandîna, derûnîya perwerdeyê, felsefeya perwerdeyê, civaknasiya perwerdeyê, derûnîya civakî, navaroka dibistanê û perwerdeya li wê dibê û asta wê, bandûra wê ya li nava civakê û hwd wê weke aliyna ku wê weke mijara wê ya lêkolîn û fahmkirinê bin.

Di wê warê de wê mamosta û xwandavan wê xwediyê têkiliyek çawa bê, wê çawa wê hevdû baş fahmbikin, wê, navaroka amûrên perwerdeyê û serwerîya wan, teknikên ku ew di temenê perwerdeyê de dihên bikarhanîn û hwd wê weke aliyna ku wê werina fahmkirinên bin di wê çerçoveyê de.

Di roja me de wê dema ku wê bahsa perwerdekirinê li dibistanê wê were kirin wê bi bernema û lêkolînkirinên bi wê re wê were kirin. Wê dem bi dem wê bernema wê werina pêşxistin û wê di wê çerçoveyê de wê werina perwerdekirin. Di wê warê de wê fahmkirina hevdû, pêşxistina amûr û kesên perwerdekar û hwd wê, weke aliyna ku wê li wan wê were hizirkirin bê.

Di roja me de wê li rojava wê minaq li welatên weke yên iskandinav wê, xizmeta şêwirmendiya derûnî wê di çerçoveya perwerdeyê bi têkiliya nava kes û civakê û ankû xwandavan û malbatê û hwd de wê werina

pêşxistin. Bi wê re wê, armanc wê ew bê ku ew di nava derûnîyek baş de wê perwerdekirinê wê were pêşxistin. Ev wê, bi awayekê baş wê were misogerkin di roja me de ku wê di nava derûnîyek malbatî a baş de wê temenê pêşketinê wê zêdetirî wê baştir wê xwe bide çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê têkiliya nava malbatê wê, ji hemû aliyan ve wê pêvajoyên xwandavan wê bi bandûrbikin. Wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ev alî wê weke aliyna ku mirov weke mijarên pêşketinê ên lêkolînê ku wan hilde li dest bin.

Felsefeya temenê fêrbûnê û rêgezên wê yên civaknasî wê, di wê warê de wê giring bin ku mirov li vir di dewama wê de wê bi kirpênê. Di wê çerçoveyê de wê têkiliya xwandina li dibistanê û ya fêrbûna ji nava civakê û hwd wê çawa wê bi hevdu re wê were danîn wê di wê çerçoveyê de wê, weke mijare ku mirov wê dikarê wê ji gelek aliyan ve wê bikê mijare fahmkirin û lêkolînan jî.

Di wê warê de wê temenê perwerdeyê, tûra wê ya têkiliyê a nava civakê, pêvajoyên pêşxistinê ên amûrên perwerdeyê û temenê wê û hwd wê weke aliyna giring ên ku mirov dikarê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman bê. Di roja me de wê, ji temen wê zaro ku ew hat dunyê wê tabîî pêvajoyek bi wê rengê bê heta ku wê were demên xwe yê balixbûnê. Wê piştî ku wê pêvajoya xwe ya xwandinê wê bi dawî bikê wê bikeve nava jîyane xabatê de. Wê di dewama wê de wê, çî fêrkiriya û çawa fêrkiriya bi pişeyî wê di wê dewamê de wê xabatê wê bikê Minaq mirovekê ku mamostetî xwandiya wê weke mamosta wê bixabitê. Di wê rengê de wê bo hemû pişeyên din jî wê wusa bê. Pêvajoya perwerde yê wê di wê temenê de wê hem ji aliyê zanînê ve û hem jî wê ji aliyê civaknasî, derûnî û hwd ve jî wê mirov wê bikê pêvajoyek amedekirinê bê. Rewşên ku weke pergale perwerdeyê diafirênin ên weke mamosta, xwandavan û hwd wê di wê warê de wê, pêvajoyên wan ên pêşketinê wê dema ku mirov li berçav bigirê wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê, temenê pêşketinê wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de temenekê têrzanî wê, di pêvajoyên pêşketinê de wê bê temenê pêşveçûnên mazin.

Di nava pergale perwerdeyê de wê weke ku wê di demên hemdem de wê were dîtin wê bi awayekê pirralî wê fêrbûn wê bibê. Bi civaknasî, derûnî, felsefe, dîrok, zanistên civakê, bioloji, matamatik û hwd wê bi gelek aliyên din re wê werina perwerdekirin. Wê di wê çerçoveyê de wê

temenê wan wê bi zanînî, rewşî û derûnî wê were çêkirin. Ev wê weke aliyna giring ên pêşketinê û fêrbûnê ên giring wê biafirênin bin.

Kifşkirina rast perwerdebûnê wê bi kifşkirin û pêşxistina qadên pirezekirina zanîna ku ew bi wan beşên fêrbûnê ên perwerdeyê re hat girtin re wê, weke aliyekê din ê ku wê temem bikê bê. Di dewama wê de wê ev wê weke aliyekê din ê ku wê têkiliya perwerdebûnê û jîyane civakê û navaroka wê bi hevdu re wê dênê jî bê. Di dewama wê de wê, bandûra perwerdeyê wê li têkiliyên mirov ên civaknasî jî wê bibê.

Di pêvajoyên pêşketina bi perwerdeyê de wê, mirov wê di nava şartûmercên xwe de wê têkiliyên xwe yê civaknasî wê, biafirênê. Ev têkilî wê, encamên wan wê ji perwerdeyê wê pirralî bin.

Lê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring wê temenê perwerdeyê û fêrbûnê a bi wê re wê li ser pêşketin û serwerîya mirov a ziman bê. Wê di wê çerçoveyê de wê zimanê zikmakî wê weke aliyekê giring ê temenî ku mirov wê dikarê wê bi giringî bikirpênê bê. Di wê çerçoveyê de wê, di nava têkiliyên fêrbûnê de wê weke aliyekê giring wê, di dewama wê de wê, ast û pêvane zanînê, û radaya fahmkirinê wê di temen de wê xwe bi awayekê wê bide nîşandin. Di wê warê de wê ziman wê serwerîya mirov li wê û bikarhanîna wê de wê, hûnera mirov wê, weke aliyekê giring ê temenê pêşketina mirov wê biafirênê. Di wê rengê de wê, ziman wê, temenê pêşketinê wê ji hemû aliyan ve wê, di wê çerçoveyê de wê biafirênê.

Perwerde wê pêvajoyek ddirêj a jîyane mirov bê di demên hemdem de. Ber vê yekê wê ev pêvajo wê çawa wê were bi temenkirin û bi awayekê hilberîner wê were pêşxistin û bi temenkirin wê têkiliyên ku wê bandûrê li wê dikin wê bi pozîtiv wê pêşbixin wê, weke aliyekê giring ku wê pêvajoyê ji temen ve alaqadar dibê bê.

Weke xosletekê jîyane demên hemdem wê perwerdekirin wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê amûrên xwandinê wê hin bi hin wê pêşkevin û wê bigihijina destê mirov. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê, bi wê re wê, ji gelek aliyan ve wê têkilîdar bê. Perwerdeyê wê di nava jîyane mirov de wê bi awayekê ku wê hertimî wê weke ku mirov wê bi wê re rûbirû wê were û bijî bê. Wê, di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê pêşketina jîyane mirov a demên hemdem jî bê.

Pêşketina perwerdekirinê wê, di wê rengê de wê, bi awayekê pirr alî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Ji aliyê pêvajoyên pêşketinê ve wê,

weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê hilde li dest. Di encama dawî de wê pêvajoyên perwerdeyê wê ji destpêkê heta damên balixbûnê bin û wê weke pêvajoyîna ku wê hertimê wê ji aliyê malbatê, rêveberîya dibistanî û hwd ve wê werina şopandin û wê aliyên kes bi kes ên pêşketine wan kifşbikê, derxê li holê û wan bikê mijare perwerdeyê. Di demek perwerdeyê ku wê di temenê pîşebûnê de wê pêşkeve de wê, di aslê xwe de wê, ji kîjan aliyê ve mirov jîr û jêhatîya bo fahmkirinê wê weke aliyekê jîyanî ê pêşketina mirov jî wê biafirênê bê. Ev jî wê weke aliyna ku wê bi şopandinê ku wê werina kifşkirin û wê li gorî wan bi awayekê rast wê nêzîkatî wê werê pêşxistin bê.

Perwerde wê aliyên mirov ên jîr û yên din jî wê bi xwe re wê pêşbixê. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Bi perwerdeyê re wê keseyet wê were pêşxistin. Wê li ser rewşên perwerdeyê ku mirov bi navbikê wê keseyetên weke dadwer û ankû huquqnas, endazyar, bijîşk, mamosta û hwd wê weke wan wê bi gelek aliyan û awayan wê pêşketin wê bi mirov re wê bibê. Ev rewşên bi pîşeyî wê weke xosletekê rengê pêşketina demên hemdem jî bê. Perwerde wê çerçoveyek sazûmanî civakî wê bi zanebûnê wê ji temen ve wê saz bikê. Wê di wê çerçoveyekê de wê temenekê pêşketinê û gûharîner a civakî bê. Weke rêya têkiliya nava civak û zanîna jî mirov dikarê wê werênê ser ziman.

PERWERDE Û CIVAK

Perwerde ku mirov ji aliyê civakê û pêşketina wê ve wê hilde li dest wê bêgûman wê gelek tişt wê, hebin ku wê li ser wê werina goitin. Perwerde û civak wê di çerçoveyek pêşketina hevdû de wê ji hevdû re wê bina temen. Ew jî çawa dibê? Her ku endamên civakê xwe hanî ser ziman wê ew wê weke têngînekê, dengê û hwd wê karibê xwe bide dîyarkirin. Wê di dewama wê de wê bandûra wê li fahmkirina mirov bibê. Ji aliyê têngîna civaknasiyê ku mirov wê bi rengê dana hevdûbûnê re wê werênê ser ziman wê, weke aliyekê bi li hevdû bandûrkirinê re wê werênê ser ziman bê.

Di nava civakê de wê, pêvajoyên civakbûnê wê ji aliyekê ve wê, temenê wê li ser pêşketina perwerdeyê û pêvajoyên wê yên pêşketinê wê avabê. Di wê çerçoveyê de wê, têkiliya civakbûnê û perwerdeyê wê di aslê xwe de wê bi hevdû re wê di awayekê kûr de wê hebê.

Pêvajoyên pêşketina civakê wê dema ku mirov wan hilde li dest wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê karibê xwe bide dîyarkirin bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên civakbûnê wê ji aliyekê ve wê temenê wê li ser temenekê fahmkirinê, parvekirina wê û hanîna wê ya li ser ziman wê ava bê.

Di pêvajoyên pêşketina perwerdeyê ên di demên hemdem de wê mirov dikarê wê ji aliyê civakê wê bi wê re wwê bêjê ku wê weke aliyekê bi sazûmakar wê xwe bide nîşandin. Wê di nava civakê de wê, di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê, li ser şewayên weke pîşe û hwd re wê şewayekê qatmanî jî wê bi wê re wê weke ku wê pêşkeve. Wê di wê çerçoveyê de wê minaq wê, di roja me de wê hema bêja mirovekê ku ew xwandinê û nivîsandinê nizanibê wê nebê. Lê di wê warê de wê hemû jî wê xwediyê astûpîlên ji hev cûda bin.

Perwerde wê, di warê fahmkirina wê ya bi civakê re wê, ji gelek aliyên ve wê aliyên wê yên ku mirov dikarê werênê ser ziman wê hebin. Wê di wê warê de wê, minaq wê, di roja me de wê, li ser çî temenê û esasê wê perwerde wê were kirin wê, weke aliyekê ku mirov dikarê wê di serî de wê hilde li dest. Di wê warê de wê, komên serdest wê çawa wê bi wê re wê, xwe bikina hêzek li ser serê civakê wê bikarbênin. Wê di nava wê çawa wê dîzaynbikin û wê çawa wê dîrok û zanînekê wê binivîsên û wê

bi wê bidina perwerdekirin wê di wê warê de wê, weke aliyekê giring ku mirov karibê li ser wê bisekinê bê. Minaq di roja me de wê, rejima tirk û rejimên ên herê mêmê wê zimanê civake kurd wê qadaxabikin û wê nehêlin ku ew xwe bi zimanê xwe perwerdebiikê. Wê ev wê di wê çerçoveyê de wê, aliyekê ku mirov dikarê wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê bê.

Wê di wê rengê de wê, di nava sînorekê de wê, kîjan ziman wê bi fermî wê were herêkirin wê, bi wê re wê, hewlbêdayin ku ew perwerde were kirin. Di wê çerçoveyê de wê, gihandina heman zimanê wê ji aliyekê din ve jî wê ji aliyê civakê ve wê bê mijare tûnakirina ziman û çandên dîrokî ên ku wan heta roja me xwe dana domandin jî. Di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê çendî ku wê ji aliyê têkiliya civak û perwerdeyê a bi hevdu re wê bi hevdu afirandinê re wê dîrokî bê wê wilqasî jî wê ji aliyê pergale serdest ve bi rengên ku ew dihildin li dest wê, wilqasî jî wê weke pirsgirêkek dîrokî û civakî jî bê. Di rejimên weke yên tirkiya û hwd de wê, weke temenekê ku ew civakek xwe biafirênin û bi wê re temenekê xwe bi wê çêbikin wê were bikarhanîn.

Pêvajoyên pêşketina perwerdeyê û civak

Aliyekê din jî ê mijare perwerdeyê û têgîna bîrdoziyê ku wê di zikhevdu de wê herê wê weke aliyekê din ê ku mirov wê dikarê wê ji aliyê têgîna perwerdeyê û civakê wê ve wê hilde li dest bê. Di roja me de wê ev rewş wê hema bêja wê bi hemû rejimên serdest û sazîyên welatên ku ew ava na re wê xwe bide nîşandin û dîyarkirin. Althusser wê dema ku wê bahsa perwerdeyê wê bikê wê bêjê ku wê, aygîten welêt ên zorê weke artişê, polis û dageh wê, zorê bikarbênin û dibistan jî wê weke aygîtek ji wan aygitan wê, rêya kanikirinê wê bikarbênê.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, rêyên perwerdeyê wê di demên hemdem de wê bi zêdeyî wê, weke aliyna bi pirsgirêk wê di nava civakên hemdem de wê xwe ji aliyekê wê bi wê rengê wê bidina dîyarkirin. Di aslê xwe de wê gelek zaneyên demê ên weke Samuel Bowles û Herbert Gintis wê li têkiliya qada kar û dibistanê wê bisekin û wê werênina li ser ziman ku wê têkiliyek wê bi wê re wê bi rengê weke dabeşkirin rol û weynên nava civakê û bi wê re sazûmankirina pergale aborî re wê, pêşxistina wê re wê, têkiliya wê dênin. Dibistan wê weke bi perwerdeyê wê zaroyan wê ji jîyane karûxabatê re wê bide amede kirin. Pêşketina perwerdeyê wê ji aliyekê ve wê têkiliya wê bi pêşketina pergale, weke li ser xwestekên ku wê werina hanîn li cih re wê bi wê ve wê girêdayî bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, têkiliya civakê û perwerdeyê

wê di gelek warên weke van de wê bi hevdû ve girêdayî bê bi perwerdeyê û rengên wê yê pêşketinê. Ji aliyekê din ve jî wê, weke bi rengê bikarhanîna ziman û hewldana serdestkirina zimanekê 'fermî' jî wê têkiliyek wê bi armancên otorîter û totalîter ên rejimê ve girêdayî wê mirov dikarê wê di serî de wê werênê ser ziman. Di temenê wê de wê, tenê û tenê wê azwerîyên nîjadî û ajoyên wê hebin.

Çendî ku wê Samuel Bowles û **Herbert Gintis** ê bi şewayekê weke parvekirina rol û parvekirinên civakî û hwd re wê were ser ziman û wê têkiliya wê bi pergale aborî re jî wê were danîn jî lê ji aliyekê din ve jî wê di aslê xwe de mirov nikarê wê bi tememî wê yekûyek wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Carna ku mirov tenê li encamê binerê wê mirov nikaribê wê bigihijê fahmkirinek rast. Wê ne wekhevîyên ku wê hebin di nava jîyanê de wê çendî ku wê, di wê warê de wê pergale perwerdeyê wê bi wê re wê hewlbêdayin ku ew werina minamalîzekirin jî wê nikaribê wan bigirê. Ber ku wê civak di jîyane xwe de wê ne wekhevîyê dijî û ew ji ya ku ew dijî wê, gavê diavêjê, ne tenê ji ya ku ew fahmdikê û ankû bi wê hatîya dayin fahmkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê warê de wê weke aliyekê giring wê, mijare perwerdeyê û civakê wê di wê çerçoveyê de wê, ji gelek aliyan ve wê di demên hemdem de wê bi newekhevîyan wê xwe bide dîyarkirin. Yek wê bi rewşa nêzîbûna li komên civakê ên bi entîkî civak û ya din jî wê, ne wekhevîyên nava jîyanê ên ji aliyê ramyarî, aborî û hwd ve ku wê hebin.

Di aslê xwe de wê, vajî ya ku wê hêzên serdest wê bi perwerdeyê û serrerastkirina navaroka wê re ku ew hizirdikin wê karibê vajî wê jî encam bi pêşketina civakê re wê, xwe bide nîşandin. Di wê çerçoveyê de di warê pêşketina civake kurd de wê mirov dikarê wê di serî de wê, kifşbikê.

Di wê warê de wê hêzên serdest wê pêşnûma û çerçoveya zanînî ku ew didênina pêşîya civakê wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê weke hevdû wê bikin û wê di nava civakê de wê bikina bin sehêta xwe de. Wê di wê çerçoveyê de wê, weke ku wê Althusser wê werênê ser ziman wê di aslê xwe de wê weke rêyek 'kanîkirinê' wê perwerdekirin wê di wê warê de wê were bikarhanîn. Lê zanîn wê hertimî wê, ji ya ku ew bi wê dihizirkirin wê zêdetir jî wê di wê de wê bi hişmendiyên nû ku wê were xwandin wê bide mirov. Tenê ya hewce wê di wê warê de wê ew bê ku mirov wê hişmendiyê wê bigirê û bi wê binerê bê.

Weke çekekê di demên hemdem de li hemberî civakê bikarhanîna pergale perwerdeyê û ankû weke rêyek sehêtkirinê wê di wê çerçoveyê

de wê, di temenê nakokî û pevçûnên ku wê bibin de jî wê karibê cih û war bigirê bê.

Li rex têgîna perwerdeyê û gotina wê, rengê nivîsandinê û awayê ku ew bi wê dihê xwestin ku ew bi wê were fahmkirin û ankû were bawerkirin wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov dikarê wê li vir wê bikirpênê bê. Di wê rewşê de wê, minaq wê, rejima tirk wê zimanê kurdî ji kurdan re wê qadaxabikê û wê yekane rê tirkî wê dênê pêşîya wan. Di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê, bi rengê gihandina heman zimanê re wê hasabên weke xwe kirinê û ankû kirina binsehêt de wê, hizirbikê.

Di wê çerçoveyê de weke ku me li jor hanî ser ziman ku perwerde wê rêya civakbûnê bê wê çawa wê bi wê re wê pêşîya wê weke ku ew dixwezin wê bigirin û wê weke ku ew dixwezin wê bidina pêşxistin wê bo wê bikarbênin. Di wê rengê de wê, bi awayekê yekalî û weke ku ew dixwezin bi rengê zanînên ku ew dihizirin û tevkir dikin wê di wê rengê de wê, bi wê hizirbiikin. Mijare perwerdeyê wê, di wê çerçoveyê de wê, di aslê xw ede wê weke aliyekê giring ê civakî jî bê. Wê weke rêyeka ku wê bi wê re wê mudahale li nava civakê wê werê kirin jî wê bo wê jî wê were bikarhanîn. Di wê çerçoveyê de wê, bi rengê ku wê bi perwerdeyê wê destwardena li civakê wê werê kirin wê di aslê xwe de wê, armanca gûharîna wê ya temenî û hwd wê bi wê re wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ji xwe wê di her halûkarê de wê bi perwerde wê di nava civakê de wê li gorî demê wê bi zanebûnê re wê temenekê gûharînê wê ji xwe wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê, bi perwerdeyê destwardenên ku ew dihên kirin wê ew gûharînên ku ew dibin wê çawa wê weke ku ew dixwezin wê li leyha xwe wê bidina çêkirin wê bi wê armancê bê.

Perwerde pêvajoyên wê yên pêşketinê wê ji aliyekê ve wê temenê wê li ser pêşketina aqil û pêvajoyên aqil bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring ê pêşketina civakî a bi aqil jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê perwerde wê dîroka wê ya bi pêşketina civakê re ku mirov wê, hilde li dest wê, di pêvajoyên pêşketina şariştani de ku wê çawa wê di nava civakê de wê, weke pêvajoyek perwerdebûnê a li ser têgihekê, hizrekê û çerçoveyekê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Piştî serdemên felsefeyê û pêvajoyên wê yên pêşketinê wê, perwerde wê ji gelek aliyan ve wê weke aliyekê giring ê pêşketina jîyanê wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê, weke temenekê civakî jî wê

were dîtin. Lê di aslê xwe de wê dema ku mirov wê, weke ku em wê di serdemên navîn de wê dibînin wê di bin sehêta olzaniyê de wê, xwediyê awayek pêşketinê bê.

Di demên hemdem de wê mirov dikarê wê, bu du alî û awayan wê di serî de wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî bi pêşketina demê û pêvajoyên wê re wê dikarê wê werênê ser ziman. Ji aliyekê jî ve wê, weke di nava civakê de wê, çawa wê li ser temenekê civakî wê bi rengên nirxên wê yên hatina kifşkirin ên weke yên dîrokî û hwd re wê, bi zanîne wê bi zane bikê wê werê dîtin.

Di demên hemdem de wê di warê pêşketina mirov a bi aqil de wê, ji aliyekê ve wê, weke temenekê bê. Di aslê xwe de wê, ji temen ve wê weke temenekê gûharîner ê ku mirov dikarê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê, werênê ser ziman.

Lê çendî ku wê bi wê rengê wê perwerde wê nbi temenekê zanînî wê weke temenê pêşketinê ê civakî wê bi afirênê jî wê weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê, destwardena li nava civakê wê were kirin jî wê were dîtin. Wê, bi wê re wê, di wê çerçoveyê de wê bi çerçoveyên wê yên li ser ziman, zihniyet û hwd re ku wê werina kifşkirin re wê biwê re wê wê, çawa wê temenê yê rejimî wê biafirênin û wê bidina domandin wê, weke temenê wê were dîtin.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, têkiliya perwerdeyê û civakê wê bi demê re wê, çawa wê kirin weke têkiliya perwerde û pergale serdest wê, di wê çerçoveyê de wê, gûharînek mantiqî û temenî wê bi funksiyonî û hwd re wê bi wê re wê were kirin. Di wê warê de wê, di têgiha gotina 'perwerde û civakê' de wê, li şûna wateya gotina civakê wê gotina pergalê wê hertimî wê weke aliyekê temenî wê xwe bide demezrendin û wê bi wê re wê bikê ku wê bide domandin. Di wê rengê û awayê de wê ev wê weke aliyekê ku wê bi wê b wê re wê were pêşxistin bê. Dema ku wê rewş weha bê û wê bi wê re wê, bi gotina civakê re wê wateya gotina pergalê wê cih were guharandin wê, di dewama wê de wê, êdî wê, di wê çerçoveyê de wê, civake pergalê wê çawa wê, were pêşxistin wê bi awayekê xwezayî wê, perwerde wê weke amûrekê wê yê ku wê bi wê zanîn wê li hemberî civakê wê were bikarhanîn wê were dîtin. Di wê rengê û awayê de wê, dema ku mirov wê, rewşa perwerdeyê û civakê wê hilde li dest wê, di serî de wê, aliyê wê yê nbi pergali wê divê ku em wê ji hevdû cûda bikin.

Di wê rewşê de wê, dema ku em gotina 'perwerde û civakê' bi kardihênin em, wateya gotina pergalê wê weke aliyekê kifşkar di mantiqê

wê rengê bi karhanîna xwe de wê, nadina dîyarkirin. Ber ku wê, di wê çerçoveyê de wê, ev wê, wê weke aliyekê din bê. Dema ku wê perwerde wê bi pergale wê re wê di xizmeta civakê de wê wê hingî wê, di wê çerçoveyê de wê, encamên wê yên ku em di wê rengê û awayê de wê bi wê re wê werênina ser ziman wê di reng û awayekê din de wê xwe bidina dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê pêvajoyên dîroka perwerdeyê wê dema ku mirov wan bi felsefeya wê re wê hilde li dest wê, di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman wê, li ser rengê funksiyonên wê û armancên ku ew bi wê dixwezin werina hanîn li cih û hwd wê, bi wê re wê, perwerde wê, weke aliyekê ku wê gûharandina civakê li gorî zihniyeta rejimî ku ew wê bide çêkirin bê. Di wê wateyê de wê wateya gotina gûharandinê a bi pergale û perwerdeyê û ya bi civak û perwerdeyê ku em bikardihênin wê bêgûman wê di wê çerçoveyê de wê ji hevdu cûda bin.

Di wê çerçoveyê de wê, di dewama wê de ez dikarim wê werênima ser ziman ku wê çerçoveya perwerdeyê û armancên wê di aslê xwe de wê bi serê xwe wê weke aliyna giring wê di wê rengê û awayê de wê derkevina li pêş. Di wê çerçoveyê de mirov, dikarê wan bikê berlêpîrsînê de. Di wê çerçoveyê de wê, di wê çerçoveyê de wê, ew armanc û bi wê re wê 'civake çawa dixwezin ku ew were pêşxistin' wê, weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di mijare fahmkirina perwerdeyê de wê, bi rengê weke di bin navê gotina perwerde û civakê de wê, bi wateya perwerde û pergale ku wê were ser ziman de wê, di wê de wê, di aslê xwe de wê, ew întiba wê bi wê re wê bi mirov re wê çêbibê ku wê bi nêzîkatîya civakî wê li civakê wê nêzîkbûn wê nebê. Wê, weke li civakê bi rengê 'girseyê' nerînê û wê çawa wê girseyê wê li gorî xwe û armancên xwe wê bi reng û awa wê bikin û wê gûharandinan wê bi destwardanan wê li wê bikin wê, bi wê rengê wê li wê were nerîn.

Pirsgirêka fahmkirina pergale a civakê wê di wê rengê wê yê bi armanca xwe serdestkirina wê de wê hertimî wê hebê. Ber ku wê ew di çerçoveya xwe serdestkirinê de wê li wê binerê. Di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê di wê rewşê de wê mirov dikarê wê li wê binerê. Di dewama wê de wê, jî mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê pirsgirêka nêzîkbûnê wê, di wê rengê û awayê de wê, di her demê de wê, xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Perwerde wê pêvajoyên wê weke pêvajoyên wê bi zanînê re wê, pêşkevin bin. Her çendî ku wê bi zanînê re wê bê xwestin ku ew weke xwe wê rengê bidinê û wê pêşbixin jî lê wê zanîn wê bi mejiyekê zindî re ku wê têkilîdanî wê herttimî wê biderfet bê ku ew wateyên cûdatir wê bi xwe re wê bide çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê, ji ya ku ew dihê hizirkirin, tefkirkirin û kifşkirin wê dervî wê, bi wateyî wê gihiştina fahmkirinên din wê bibê.

Di awayekê perwerdeyî ê lêpîrsîner de ku mirov têgîna perwerdeyê wê hilde li dest wê, di wê çerçoveyê de wê nakokiyên bi wê û pêşketina civakê re ku wê bibin wê, mirov dikarê di wê çerçoveyê de wan kifşbikê. Di alsê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê di nava civakê û beşên wê de wê, di wê rengê wê di serî de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê bi wê lêpîrsînê wê, bi rengê xwe perwerdekirinê wê dema ku wê bide biriqandin weke 'birina şariştaniyê' wê bi wê pênasebiikin wê, di aslê xwe de wê, di rastiye de wê ne wusa bê, wê were dîtin. Kengî ku wê, li gorî li rastiya civakê bû û pêşket wê hingî wê mirov karibê wê bahsa wê bikê. Pîrsgirêkên weke bi perwerdeyê ên bi li gorî pergalê ku ew dibin wê, dem bi dem wê, di wê warê de wê mirov dikarê di temenê tengezeriyên bi civakê re jî wan werênê ser ziman. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, werênê ser ziman.

Civakek hemdem bi perwerdeyê kengî ku ew perwerdekirin ne li gorî pergalê lê ku ew li gorî rastiya civakê ew hat kirin wê hingî wê mirov karibê bahsa wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê hingî wê perwerde wê weyn û rolek pêşketinek bi rastiya civakê re wê bileyizê. Lê dema ku weke rêya ku ew bi wê rejim xwe di mejiyê mirovan de wê bide bicihkirin û bi dîrok û zanîna ku wê li gorî xwe nivîsandî ku wê bikê serê mirovan de wê, hingî wê, ew wê, weke çerçoveyek şerê nava pergalê û civakê jî wê karibê biafirênê bê.

Perwerde wê, weke funksiyoneka wê jî wê ji wê were fahmkirin û ser ziman ku wê, ew wê, civakbûnê wê pêşbixê wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê, çawa wê bijî û wê pêvajoyên wê pêşketinê wê li ser aqil re wê bijî wê weke aliyekê wê jî bê. Lê li vir wê têkiliya perwerdeyê û civakê ku mirov wê werênê ser ziman wê, di wê rengê û awayê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide nîşandin.

Pîrsgirêka perwerdeyê a di demên hemdem de wê ku wê bi temenekê bîrdozîkî wê li ser serê civakê wê were pêşxistin bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê di çerçoveya têgînek bîrdozî de ku wê civak wê bi wê

re wê çawa wê weke aligirên wê têgîna birdozîkî wê werina perwerdekirin wê weke rengê pêşxistina wê jî wê were dîtin.

Cihê perwerdeyê di jîyane mirov de

Ku mirov ji aliyê demên hemdem ve wê hilde li dest wê, perwerde wê, wê weke aliyekê ku wê, pirr zêde wê, cihekê mazin ê di jîyane mirov de wê, bigirê bê. Di wê rengê de wê, di nava jîyanê de wê pêvajoyên perwerdeyê bi zanebûnê û bi wê re li gorî zanîna demê xwe gihandina zanînekê wê weke temenê wê jî bê.

Di wê çerçoveyê de wê, perwerde wê, di nava civakê de wê, weke temenekê gûharîner a pirralî ku mirov dikarê wê werênê ser ziman bê. Wê, di dewama wê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman. Di nava jîyanê de wê, mirov wê, bi wê re wê xwe perwerde bikê. Wê bigihijê temenekê fahmkirinê. Wê bi wê re wê, mijara ku ew perwerdekirî û ankû bi wê perwerde dîtî wê li ser wê re wê, pêvajoyên pêşketinê ên di jîyanê xwe de wê bijî.

Wekî din wê dema ku em bahsa 'civake hemdem' dikin wê bi wê re wê, civakek ku ew perwerdekirî, bi wê re xwediyê beşkirina wê ya di nava wê de û di zikhevdû de bi pîşeyan û hwd re jî wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, civakek ku ew pêşdikeve wê, di wê rengê de wê her pîşa wê ji aliyê xwe ve wê, weke aliyekê wê yê hemdem wê werênê li holê li gorê demê. Di dema wê de wê, mirov dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê, çerçoveyek endamê ku ew di nava civakê de li ser esasê hem jîyane xwe dijîn û hem jî kar û xabatekê di nava civakê de dikin wê bi wê re wê dikarê pênasebikê. Wekî din weke xismetek ji civakê û pêşketina wê re jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di nava civakê de wê, hemû aliyên wê yên ku ew pêşdikevin wê li ser wê re wê bi temenekê civakî ê bi sazûmanî wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê di nava civakê de wê weke ku wê dest bi jîyanê wê bikin. Her qad wê bi pêşxistina xwe û zanîna xwe re di temenê pêşketinek aliyê xwe yê civakî re wê mirov dikarê wê fahmbikê. Aliyê dadî wê bi dadê û pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê were dîtin. Aliyê perwerdekirinê wê bi pêşxistina mamosta û hwd re wê bi perwerdekirinê re wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê bijî. Aliyê din ên weke endazyar, bijîşk, biolog, dîrokzan û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyên din hemûyan wê bi wê rengê wê bi temenê xwe yê civakî û

fahmkirina wê re wê pêşkeve. Wê di dewama wê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Di têtikiya zanînê û civakê wê bi hevdû re wê di awayê bi pîşeyî perwerde dîtîne re wê, di awayekê şenber de wê, xwe bide nîşandin. Wê, di nava jîyanê de wê bi wê re wê mirov wê, bigihijê rol û weynek xwe ya ku ew di nava civakê de bileyizê jî.

Zanîn wê, bi wê re wê, têtikiya wê ya bi civakê re wê, di wê çerçoveyê de wê bi civakî gihiştina li wê di wê rengê de wê, bi perwerdekirinê re wê bibê. Perwerde wê ji aliyekê ve wê zanînê wê bi wê rengê weke ku me di paragrafa li ser vê de hanî ser ziman wê, zanîn wê bi pêşxistina sazûmanaka civakî re wê kirinîya xwe ya di jîyane civakê û mirov de wê bide dîyarkirin. Mirov wê, di jîyane xwe de wê, bi aqilê xwe re wê bihizirê û wê tiştan wê bikê. Wê, di wê çerçoveyê de wê, di nava jîyanê de wê, pêvajoyên xwe wê bi wê temenê xwe yê zanînê re wê, **bijî**. Wê bi wê re wê civak wê pêvajoyên xwe yê civakbûnê jî wê bi wê re wê, di nava jîyanê de wê bijî. Perwerde û pêvajoyên civakbûnê wê di awayekê de wê di zikhevdû de wê bimeşin. Wê, di dewama wê de wê, dema ku mirov wê pêvajoyên perwerdekirinê ên demên berê ên bûhûrî ku wan li berçav bigirê wê, di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê, werênê ser ziman.

Di mijare perwerdeyê de di serî de mirov dikarê di serî de pirsekê bikê. Wê di encama wê de wê pêşketina baş bi mirov re wê were derxistin li holê wê were armanc kirin û ankû wê bê xwestin ku wê hemwelatîyek baş were derxistin li holê. Her çendî ku wê ev herdû alî wê weke ku wê întîbayê wê bidina me ku wê weke hevdû di awayekê de wê weke ku wê xwediyê encamê jî bin lê di aslê xwe de wê, di kirinê de wê karibê encamên cûda bidina nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê, li hemwelatîyekê ku ew li gorî pîvanên pergale bê ku ew li wê were hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê dibê ku wê ast, rada û pîvanên ku wê bi wê perwedeyê wê werina armanckirin wê cûda bin. Di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê, di serê de wê xwe bide nîşandin.

Di çerçoveya hizirkirina bi perwerdeyê a rast û civakî de wê li pêşketineka rast a civakî wê were hizirkirin û wê ew li ser têtînek hemwelatî a ku wê pergale li wê bihizirê wê were girtin. Mirovê ku wê karibê weke mirovekê bi şariştan ku were salixkirin jî wê di aslê xwe de wê di wê çerçoveyê de mirov karibê werênê ser ziman û fahmbikê bê.

Di dîroka perwerdeyê a her demê de wê, were dîtin ku wê, minaq ku ew ji aliyê olî ve wê oldarekê baş wê were hizirkirin û armanckirin. Di demên berê de wê ev wê were dîtin.

Di perwerdeyê de wê, hertimî wê, di aslê xwe de wê di wê çerçoveyê de wê, weke ku mirov kifşdikê ku wê funksiyon û armanc wê weke du aliyên giring ên ku mirov bi wê re li wê bihizirê bê. Di pêvajoyên pêşxistinê ên bi rengê perwerdekirinê û hwd wê were dîtin ku wê di serî de wê, di çerçoveya nîrx û rengê civakî ê pêşketî de ku wê çawa wê mirovek bi zane wê were derxistin li holê wê li wê were hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê pîvanên civakî wê were dîtin ku wê li pêş werina girtin.

Têkiliya perwerde û pêşketina civakê wê di serî de wê, weke aliyekê giring ê bi pêvajoyên pêşketina kes û civakê ku wê di zikhevdu de wê bibê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Civak wê li ser temenê xwe wê bi wê re wê pêvajoyên pêşketinê wê kengî ku wê bi perwerdekirinê jîya wê, hingî wê mirov karibê bahsa temenekê rast ê pêşketinê bi wê re bikê. Wekî din ji rastiya xwe ya civakê û nîrx û zimanê wê dîrkirin wê tenê û tenê wê temenê xirabûnên ku wê bi civakê û kes re ku wê biafirênê bê.

Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê kes wê, di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, di nava civakê de wê, bi pêşketina xwe wê derkeve li pêş. Max Weber ji aliyê pêşketinê û bi demê re wê, dema ku wê kes wê statûyekê wê bidest bixê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Durkheim ji aliyê têgîna civaknasiya perwerdeyê ve wê, bi pêvajoyên wê yên pêşketinê û hebûnê civakê ku ew di ahenge xwe de di harikê wê, hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê mijare pêşketina civakê û ankû civakbûna wê bi temenê wê yê bi hevnasîna wê ya bi zanîna re bê. Ew jî wê bi perwerde û hwd re bê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê perwerde wê, ji aliyên wê yên gûharîner ve ku mirov wê hilde li dest wê, di serî de wê, bi demê re wê, li ser temenê xwe wê, pêşketina wê xwe bide çêkirin. Wê ew pêşketina wê di ahenge wê de bê. Wê ne di awayekê ku wê ji demê û piştre di demekê de wê bi awayekê din weke ji ya rastiya xwe cûda wê pêşkeve bê.

Di wê çerçoveyê de ji rastiya wê dîrkirin wê, di serî de wê, ji gelek aliyên ve wê bi awayê dîrokî, civaknasî, civakî û hwd ve wê, weke kuştina keseyetîya civakî jî bê. Di wê çerçoveyê de wê, bi awayekê wê

weke ji holêrakirina bîr û xêva civakî a dîrokî jî bê. Ber vê yekê wê, di serî de wê, mirov divê ku mirov giringîyê bide pêşketina wê ya li ser temenê wê yê civakê û hwd ê ku ew bi wê heya. ..

DIBISTAN, PERWERDE Û CIVAK

Ji aliyê pêşketina dibistanê û fahmkirina wê ya bi civaknasî a a nava civakê ve ku mirov pêvajoyên perwerdekirinê pêşketina wan hilde li dest wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Pêvajoyên pêşketina dibistanan wê, dîroka wan wê pîrr zêde wê kevn wê herê. Dibistanên pêşî wê weke ku em, bi dîroka civake kurd a pîrr zêde kevn ji demên sîmer-gûtîyan ku mirov werênê ser ziman wê di awayekê bawergehî de wê, pêşkeve. Wê malzaroka wê ya pêşî wê ew bê. Lê bi demê re wê, ew jî wê were dîtin ku wê hin bi hin wê bi zêdebûna bineterên nivîskî pêşketina pirtûkxaneyan li herêmê wê di aslê xwe de wê ji vê aliyekê ve wê weke temenekê giring ê ku mirov dikarê wê di serî de wê werênê ser ziman.

Heta roja me jî wê, di nava kurdan de wê bi çîrokên wan re wê, werê ser ziman ku wê wê 'di qasrên mîran de wê pirtûkxaneyên tişî pirtûk' ku ew hatina avakirin wê bahsa wan wê were kirin. Ew wê, bi xwe re wê tişteke wê bide nîşandin. Ew jî wê ew bê ku wê çawa wê berheviya zanîne wê were kirin bê. Kevneşopîya kurdan a bi pirtûkxaneyî re wê, di wê çerçoveyê de wê, di demên gûtî-qasît û heta hûrî û mîtannîyan wê pîrr zêde wê, pêşkeve. Di wê çerçoveyê de wê amûrên xwandinê wê pîrr zêde wê hebin.

Di wê rengê de wê, weke aliyekê din jî wê di temenê pergale perwerdeyê a li herêmê de wê ev wê weke temenekê perwerdebûnê jî wê were dîtin. Wê li ser wê re wê were dîtin. Herêmên kurdistanê ên weke cîzîra bota wê ber çî wê hertimî wê navê wan wê bi perwerdekirinê re wê derkeve li pêş? Ber ku wê di wê çerçoveya têngîna pirtûkxaneyî de wê li wê gelek berhevkerin wê di her demê de wê li wê bibin. Ev wê piştî wê bi kevneşopîyek civakî re wê li herêmê wê xwe bide rûnandin.

Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, kevneşopîya perwerdekirinê wê li herêmê wê pîrr zêde wê bi awayekê li ser temenekê xwe ye civakî û dîrokî wê rûniştî wê were dîtin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê, li herêmên kurdistanê wê ji herêmekê çûyina li herêmê li dûv zaneyên civakê bo perwerdeyek baş jî wê weke aliyekê din ê kevneşopî ku wê di her demê de wê were dîtin. Di dewama wê de wê herêm bi herêm wê li wê were gerîn û wê li wan çî zanîn û ast û rada wê hebê wê ew wê were

hildan. Di wê çerçoveyê de em wê dikarin wê li kurdistanê wê weke kevneşopîyekê wê werênina ser ziman.

Dîroka pêşketina dibistanan wê li herêma wê li ser wê temenê wê di awayekê pirr zêde wê pêşkeve û wê were dîtin. Wê di nava civakê de wê, bandûra hebûna dibistanan jî wê di aslê xwe de wê weke ku mirov kifşdikê wê hilm û bêhnek bi zanîna re wê bide mirov di nava jîyane civakê de wê bandûra dibistanan wê hebê. Wê di wê çerçoveyê de wê, gotinên weke “li kîjan dibistanê xwandîya’ û hwd wê pirr zêde wê di nava civakê de wê di civatên wê de wê bi mirovan re wê werina sser ziman. Wê ew jî wê di astek û pîvanek zanîna de wê bê hildan li dest.

Di warê fahmkirina dibistanan de wê, di nava kurdan de wê, bi zêdeyî wê dibistanên dîrokî ên weke yên ‘medreseya sor’ ên demên nû wê werina bi navkirin. Weke wê, ku mirov li nava civakê digerihe wê gelek deverên din jî ên ku ew navê wan derdikeve wê were kifşkirin. Berî van deman di demên hûrî û mîtannîyan de wê qadên perwerdekirinê ên li nava xwezayê wê nîşanaka wan wê were dîtin. Wê di wê çerçoveyê de wê gelek deverên ku wê piştî wê weke ‘anfî’ ku wê werina dîtin û kifşkirin wê di wê çerçoveyê de wê weke deverên ku wê li wan wê zanîn dihat ser ziman bê.

Dibistanên felsefeyê

Di dîroka herêma de dibistanên felsefeyê wê nîşanaka wan di her demê de wê were dîtin. Di demên kevnera de wê dibistanên weke di demên medîya ên xwandinê û piştî wê weke ku em bi Manî û bawermendî wî re dibîna wê werina dîtin. Wê, di wê çerçoveyê de wê, minaq wê ‘dibistana Mîtra’, ‘dibistana zerdeşt’, ‘dibistana Manî’ û hwd wê navê wan wê bi wê rengê wê werina ser ziman. Ev di nava xalkê de wê heta roja me jî wê li herêma wê werina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ev dibistan wê bi awayekê wê temenekê hizirkirinê ê giring wê bi pêvajoyên fahmkirina felsefeyê û hwd re wê werina dîtin û ser ziman. Di mijarên ku wê di wan de wê werina nîqaşkirin wê weke ku em di ‘avesteya Zerdeşt’ de dibînin wê mijarên olî, nîqaşên li ser gîyanê, di derbarê pêşketinên dîrokî û hwd de wê, hizirkirin wê werina ser ziman. Wê weki din wê di derbarê pêvajoyên pêşketinên civakî de wê nîqaş wê werina kirin. Berî wê demê di demên Mîtannîyan de wê bi Mîtrayîyan re jî wê, deverên weke ku wê em di roja me de weke ‘anfî’yan bi navdikin wê hebin. Wê li wan deveran wê levcivîn, li darxistina civatan, pêşxistina şanoyan,

nîqaşkirin û hwd wê werina kirin û pêşxistin. Ev wê weke kevneşopîyekê wê piştire wê di demên medîya de jî wê xwe bide domandin.

Zerdestî wê ew wê kevneşopî bi hinekî din pêşxistinê re wê li herême wê, bikarbênin. Zerdestî wê ji aliyekê din ve jî wê dever bi dever wê komên perwerdekirnê wê pêşbixin. Wê di demên mîtannîyan û medan de û berî wan jî wê mirov rastî rewşna weke wê werê. Di dewama wê de wê, di wê çerçoveyê de wê Manîyî wê di dema xwe de wê vê rewşê wê hinekî wê di nava xwezayê de wê bivejênin û zindî bikin. Wê, di wê çerçoveyê de wê dibistanên felsefeyê wê pêşbixin. Di serdemên navîn de wê li kurdistanê wê, bi giştî wê dibistanên felsefeyê ku wê di wê de wê, hemû mijarên hizir wê werina nîqaşkirin wê bibin. Wê di wê warê de wê, bi zêdeyî wê çendî ku wê, zimanekê olî jî wê weke ku wê were bikarhanîn lê wê bi zêdeyî wê, weke ku em dibînin wê filosofên kurdistanî ên demê wê mijarên weke matamatikê, mantiqê, metafizîkê û hwd wê, hildina li dest û wê bênina ser ziman. Mînaq wê *medresa sor* wê weke weke zaningehê wê di awayekê astbilind de wê van mijaran wê di nava xwe de wê bi gelek aliyan wan re wê bikê mijara nîqaşan.

Dibistanên felsefeyî wê, bi awayekê din wê, weke ku wê deverna ku wê bi awayekê sabît ku wê weke mesken wê hilibijêrên û wê li wê ew wê bikin wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê gelek deverên ku wê heta roja me jî wê bi wê rengê wê navê wan derketî wê bibê. Mînaq li cizira bota wê, gelek deverên weke dibistanî ên weke medresa sor wê hebin ku wê li wan perwerde wê were dîtin. Lê devera ku wê li dora sedsale 12' min de wê medresa sor li wê were avakirin wê deverê bi wê rengê a ku wê hertimî wê li wê kombûn bibê bê. Piştire wê, biryara avakirina li wir weke zaningehê medresa zor wê li wê deverê wê were dayin.

Di wê rengê de wê, dema ku mirov dîroka dibistanên felsefeyê ên li kurdistanê wê, hilde li dest wê, bi zêdeyî wê deverên weke cizira bota, ber keviya urmiyê, şêhrezor, kirmaşan, afrîn qamişlo û hwd wê çend ji wan deverên ku wê di wê çerçoveyê de wê li wan wê deverên kombûnê ên bo kirina felsefeyê wê hebin bin. Di dewama wê de wê, di wê warê de wê, deverên weke li dora şengalê wê çendî ku wê wê zêdeyî wê bi olî wê were ser ziman jî lê wê di wê çerçoveyê de wê navê wê were ser ziman.

Dibistanên bingihîn

Bi heman rengî di dewama wê de mirov dikarê bahsa pêşxistina dibistanên bingihîn ên zarokan wê bikê. Li kurdistanê wê, di demên gûtî, hûrî û mîtannîya û heta demên medan wê, li deverên weke bawergehan û

ankû deverên ku wan weke deverna li dora deverên kesên bi zane ên civakê li wê dijîn ku wê werina komkirin wê li wan deveran wê ew wê biheta perwerdekirin. Ev kevneşopî wê di serdemên navîn de jî wê li herêmê wê xwe bide nîşandin. Wê di wê warê de wê di şewayê perwerdeyê ê li kurdistanê de wê, di wê warê de wê şewayekê weke ku wê bi zêdeyî wê li ser wê were sekin in ku wê nirxên civakî wê li gorî wê bê bi zanekirin û wê kevneşopî, orf û adetên xwe yên civatî wê bizanibê. Wê di wê rengê û awayê de wê li ser wê were sekin in.

Ji aliyekê din ve jî wê weke ku mirov kifşdikê ku wê rêgezên hişk wê di temenê wê de wê werina bicihkirin. Wê di demên piştî zayîna îsa de wê, lêxistin jî wê were dîtin. Lê di demên berê zayîna îsa de em di wê warê de ne xwediyê ti zanîn û têgihê na ku wê ev wê bi lêxistinê wê bê kirin.

Wekî din wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, bi awayekê teqez ku zaro mecbûr bû ku ew wê pêvajoya xwandinê wê bibê sêrî weke ku dêûbav û ankû mazin dixwezîn. Heta ku wê dema ku wan hat dayîn li pêşîyê û ew nekir wê, weke bêrêzîyekê jî wê were dîtin. Wê di wê warê de wê, karibê were rexnekirin û avêtin ji nava civakê. Wê bi awayekê bêqiymet nîşandin wê bi wê re wê were pêşxistin.

Ev wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketina dibistanî wê, piştî zayîna îsa wê di bin bandûra ola serdest a islamê ku wê li herêmê pêşkeve de wê bibê û pêşkeve. Wê di wê warê de wê dîsa wê keçzaro û kurzaro wê werina perwerdekirin. Li deverna nîşanakên wê hena ku wê li hinek deverna wê bi hevdû di nava hevdû de wê werina perwerdekirin lê hin deverna jî wê nîşanakên wê hebin ku ew li rex hevdû wê li deverên weke *mezêlên keçan* û *mezêlên kuran* wê ew werina bicihkirin û wê werina perwerdekirin.

Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di warê dibistanên bingihînî de wê, di warê perwerdekirina wan de wê, qadrek wê jî wê re wê were dayîn. Ji *‘nûbahara piçûka’* a ahmedê xanî û hwd wê mirov fahmdikê. Weke wê gelek nivîsên din jî ên li ser xwandina zaroyên piçûkan wê hebin ku mirov dikarê navê wan werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê li dora demên şerê cihanê ê yekem wê li ber pêşketina rengê xwe yê hemdem bê dibistanên bingihîn ên kurdî. Wê heta ku wê li gelek deveran wê minaqên wê jî wê werina dîtin. Li başûrê kurdistanê di dema şêx mahmudê berzencî, di dema mihabadê û hwd de wê mirov dikarê bi hinek deverên din re jî wê werênê ser ziman. Lê wê, ji

ber pêvajoyan hêrîşên li ser çand, ziman û hebûna civake kurd ên bênavber ji aliyê tirk, faris û hwd ve wê, ew pêvajo wê pêşnekevin.

Di wê çerçoveyê de wê pêşnexistina demên xwe yên hemdem wê di wê çerçoveyê de wê, di wê warê de wê, sedemên wê hebin. Di roja me de jî wê, ew pêvajoyên hêrîşan wê li herêmê wê bibin li hebûna civake kurd. Di wê çerçoveyê de bo ku civak van pêvajoyan jînekê qadaxaya ku wan danîya ser zimanê kurdî û ne hiştina xwe demezrendina bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê, mirov wê bibîrbixê û wê werênê ser ziman.

Kevneşopîya dibistanî û bandûra wê ya li nava civakê

Ku mirov ji kîjan aliyê ve binerê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketina dibistanîya kurdî wê di awayekê de wê gîyane wê xwe di her demê de wê li ser mejuya wê xwe bide domandin. Wê di wê rengê û awayê de wê ev kevneşopî wê ji gelek aliyan ve wê, bandûra wê bi berdewamî wê xwe li pêşketina civake kurd wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê, bo ku wê kevneşopîyê bidomênin pêşxistina bi saziyên zimên re li darxistina kursên zimên û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê, heta roja me jî wê li gelek deverên kurdistanê di nava civakê kurd de wê xwe bidê domandin.

Weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, dibistaniya bingihînî wê piştî pêşketina rêveberîya başûrê kurdistanê û ya rojava wê li van deverên kurdistanê wê pêşkeve û wê di demek kort de wê pêşketinek mazin wê ji asta bingihînî heta ya seretayî wê bi xwe re wê bide çêkirin. Ev pêvajoyên weke yên bi perwerdeya bingihînî a bi kurdî li van herêman heta roja me jî ew dihê û didomê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê di serî de wê balê bikişênê li ser wê ku ev numîneyên weke bi dibistanî û perwerdeya di hundirê wan de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê hilde li dest û wê di çerçoveyek pêşketina hemdemiya civakê a demê de tevî hemû astangiyan wê werênê ser ziman.

Di nava civakê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, weke aliyekê giring wê, xwe bide dîyarkirin. Wê civak û perwerde û dibistan wê di demên hemdem de wê di çerçoveya pêşketinek li gorî demê de wê, weke aliyna ku wê bi hevdu re salixkirin û pêşxistina wan re mirov dikarê wê di serî de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Wekî din di nava civakê de wê, dibistan wê di roja me de wê weke aliyekê ku wê bi sazûman bê. Wê mamosta wê bo wê werina bi pêşxistin

û bi erkkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê, ew jî wê di çerçoveya civakê de wê aliyekê wê yê aborî ê bo avakirina wê û bierkkirina mamostayan wê bi maaşdayina wan wê bibê. Ev jî wê ji aliyekê ve wê çerçoveyek aborî a bi pêşketina temenê perwerdeyê û hwd re wê weke aliyekê pêşxist wê xwe bide nîşandin.

Dibistanên hemdem

Dibistanên hemdem ku wê, bi awayekê wê êdî wê bi awayekê dayimî wê bikevina nava jîyane mirov de wê, piştî ronansê û pê de wê bikevina nava jîyane mirovan de. Wê di wê demê de wê, di awayekê ku wê zanîne wê dervî zanînen olzanî ku wê weke temenê fêrbûnê wê bikarbênin wê pêşkevin. Di wê çerçoveyê de wê zanîne wê li gorî ji temen ve perwerdekirinê wê pêşbixin. Di wê awayê de wê pêvajoyên pêşketinên dibistanên hemdem wê di wê çerçoveyê de wê, di wan de wê ji gelek aliyan ve wê, mijarên perwerdekirinê wê pêşkevin. Di wê çerçoveyê de wê, dibistanên felsefeyê ku wê di dawîya demên serdema navîn de wê pêşkevin weke zaningehên ku wê temenê wan li ser felsefeyê û zanînen wê ava bê wê, di temenê wê de wê, pêşkevin wê ji wan re wê, weke minaq bê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring wê, di dewama wê de wê piştî wê, hin bi hin wê li herêmên cihanê wê dever bi dever wê bi awayekê çav li hevdu kirinê re wê pêşbixin.

Dibistanên hemdem wê, weke encama pêşketina aqilê hemdem ê piştî ronansê bê. Di wê çerçoveyê de wê, bi bandûra wê re wê pêşkeve. Di wê çerçoveyê de wê, xosletîya wan wê ew bê ku wê hin bi hin wê derkevina dervî têgînên olzanî û wê pêşkevin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, weke aliyekê giring wê, mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, di warê felsefe û encamên wê yên ku ew xwe li jîyanê didina nîşandin de wê, ev jî wê weke yek ji wan bê.

Civak wê bi wê re wê, di aslê xwe de wê, gavek giring wê bi ber pêşketina demên hemdem de wê biavêjê. Wê di wê çerçoveyê de wê, aqilê zanîstî wê pêşkeve û wê hin bi hin wê bi wê re wê, weke aliyekê ku wê di temenê wê pêşketinê de wê hin bi hin wê xwe bide nîşandin bê. Civakek layiq û ankû sekuler wê, bi wê re wê temenê wê jî wê bê avêtin. Di dewama wê de wê, civak wê di nava wê de wê, temenê felsefekirinê wê bê pêşxistin. Di aslê xwe de ev dibistan wê ji aliyekê ve wê, weke ku wê encama xwe gihandina aqilên din ên weke ku wê di encama felsefeyê de wê pêşkevin jî bê. Piştî wê, di nava civakê de wê bi awayekê sazûmanî wê pêşkeve.

Piştire wê şaq bi şaq wê pêşkeve. Wê li gorî pişeyan û rengên zanîne ên ku wê pêşkevin û ankû wê werina pêşxistin wê beşên wê werina vekirin. Di civakên hemdem ku wê pişeyîti weke bijîşk, adwokat, endazyar û hwd wê pêşkevin wê li gorî wan wê bînan avakirin. Dibistan wê di wê rengê de wê şewayekê sazûmanî ê civakî jî wê li ser sazkirina wê bi pêşxistina wê re wê di wê temenê wê bi weynî wê bi xwe re wê bileyîzê.

Li kurdistanê wê, di demên hemdem de wê, piştî şerê cihanê ê duyem û pê de wê dem bi dem wê avabûna wê bibê. Lê aliyekê wê yê ku wê zêde pêşnekevin wê pêvajoya hêrîşên li ser civakê û ne hiştina xwe bi rêxistinîkirin û pêşxistina wê ve girêdayî bê. Ber ku civakek bi serê xwe ku ew pêşkeve wê, di nava xwe de wê, temenê xwe wê bi aliyên jî xwe re pêwîst wê weke endazyar, bijîşk, adwokat, biologvan û hwd wê weke van wê bi gelek aliyan ve wê pêşbixin. Wê ligorî wê jî wê ligorî pêwîstîyan wê bînan avakirin. Ji aliyê temenê perwerdekirinê ve wê, jî destpêkê heta dema dawîya xwandinê wê beş bi beş û ast bi ast wê dibistan wê werina avakirin. Di dewama wê de wê ligorî pişeyan jî wê, bi berfirehbûyîna bi perwerdekirina li ser rengên pişeyan re wê ew cûr bi cûr wê werina pêşxistin.

Ji vê aliyê ve wê dibistan wê temenekê civakî ê xwe bi rêxistinîkirinê û bi wê re pêşxistinê jî bê. Di wê rengê û awayê de wê dibistan wê bi berfirehbûyîna pêşketina civakî û kûrbûna wê ve wê weke aliyekê temen wê girêdayî bê. Pêvajoyên pêşketinê ku wê bi wê re wê bijî wê, di wê rengê de wê weke aliyekê giring rengê pêşketina civakê li ser temenê wê bide çêkin.

CIVAKNASIYA PERWERDEYÊ

Civaknasiya perwerdeyê wê di demên hemdem de wê, weke aliyekê ku wê pêvajo û navaroka perwerdeyê bi awayên wê yên pêşketinê re ku wê pêşkeve û wê, bênê ser ziman. Durkheim wê ji aliyê pêvajoyên pêşketinê û rêbazê perwerdekirinê ve wê mijarê wê hilde li dest. Di dewama wê de wê, Weber wê ji aliyê kes û pêşketina kes ve wê ji vê aliyê ve wê hilde li dest. Wekî din wê dema ku mirov wê, pêvajoyên pêşketina perwerdeyê wê hilde li dest wê, di wê çerçoveyê de wê, were hildan li dest wê, weke aliyekê giring wê derkeve hemberî me.

Di serî de wê, weke aliyekê giring ku mirov wê hilde li dest wê, di çerçoveya civaknasiya perwerdeyê de wê, aliyê pêşî wê bi têkiliyên nava komê, bandûra li hevdu û pêvajoyên pêşketinê ve wê hilde li dest. Aliyê din ê duyem wê ji aliyê xuy û pêvajoyên perwerdeyê û derûnîya wê ve wê bi civaknasî ku wê hilde li dest bê. Wê ji vê aliyê ve jî wê, bi pêvajoyên fahmkirinê û girtinê ên mirov ve wê alaquadar bibê. Pêvajoyên pêşketina aqil û zêhn wê di wê çerçoveyê de wê weke hinek aliyên ku mirov wê karibê wan li vir bikirpênê bê. Aliyê din ê sêyem jî wê weke aliyekê din ê ku wê bi pêvajoyên fahmkirin û fêrbûnê ve wê, alaquadar bibê û wê li ser wan bisekinê û wê ji aliyê civaknasî û bi teybetî bi derûnî wê bikê ku wê fahmbikê bê. Jêhatîya keseyetî û jîrbûna mirovî wê ji aliyê pêvajoyên wê yên pêşketinê ve wê bikê ku wê fahmbikê. Ev aliyê sêyem wê weke aliyekê ku wê bi pêvajoyên fizîkî ên pêşketinê re di ahengekê de wê bênhildan li dest. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê ku wê di dewama wê de wê, ji aliyê pêvajoyên derûnîyê ve wê bê şopandin û fahmkirin. Di dewama wê de wê ji aliyê xuyî ve wê pêvajoyên fêrbûnê û ankû nbi xuyî fêrbûnê wê çawa wê bikê û ankû mirov wê çawa dikarê wê fahmbikê wê weke aliyekê ku wê li ser wê bisekinê bê.

Di dewama wê de wê pêvajoyên fêrbûna mirov ji destpêkê ve heta roja me wê ji aliyê xuy, zêhn û jîrîya wê û ankû jêhatîya wê ve wê bikê ku wan hilde li dest û bikê mijare fahmkirinê. Di wê çerçoveyê de pêvajoyên fahmkirinê wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên fêrbûnê wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê, xwe bide nîşandin.

Mirov wê weke zindiyekê wê piştî ku wê bi aqil bê û pê de wê pêvajoyên fêrbûnê wê bi zêhn û aqil re wê bidest kirina wan bikê. Di dewama wê di dewama wê de wê, çawa wê pêşkeve û aliyên ku ew werina pêşxistin wê li ser wan bisekinê. Wekî din wê aliyên mirov ên jêhatî ku ew hena û mirov ne di farqe wan de ya wê wan jî wê kifşbikê û wê wan derxê li holê. Di wê warê de wê, xosletên mirov ên bi jîrî, jêhatî û zîrektiyê û hwd re wê kifşbikê û wê bi wan re wê derxê li holê.

Di pêvajoyên pêşketinê ên mirov de wê dema ku mirov hilde li dest wê, di serî de weke aliyekê giring wê mirov diikarê wê werênê ser ziman ku wê aqil û jîrbûn wê weke aliyekê ku wê ji vê aliyê ve wê gelek zirektiyan û jîrbûnan wê bi mirov re wê bide çêkirin. Wê di wê warê de wê ev aliyên ku wê bi aqil wê pêşkevin wê di nava jîyanê de wê bi encam û pêşketina wan re wê weke aliyekê ku wê bi pêvajoyên me yên pêşketinê re wê derkevin li holê û wê werina dîtin. Di mijare fahmkirina zirektiyan mirovî de wê, perwerdebûyîn wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê hilde li dest û wê, werênê ser ziman.

Civaknasî û fahmkirin pêvajoyên pêşketina perwerdeyê

Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên ku wê civaknasiya derûnî wê bi pêvajoyên me yên pêşketinê ên fizîkî, zêhnî û perwerdeyî û hwd re wê bişopênê di nava têkiliyên civakî û hwd de wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê karibê bi gelek aliyên fahmkirin û fêrbûna me re wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê mirov wê, di nava jîyane xwe de wê, bi van aliyan re wê, weke aliyekê giring ê pêşketina mirov wê, xwe bi wê re wê, werênê li holê. Civaknasiya perwerdeyê wê, di wê reng de wê, aliyê wê yê bi fahmkirinê û yê bi kirinîyê re wê mirov dikarê wê werênê ser ziman û fahmbikê.

Di pêvajoyên perwerdeyê wê de wê gelek aliyên ku wê werina perwerde kirin wê bibin. Ji aliyê rewîstî, olî, zanînî, dîrokî û hwd ve wê bi wan re wê gelek aliyên ku mirov diakrê wan fahmbikê û werênê ser ziman wê hebin. Ev jî wê, perwerdeyîya wan wê di nava jîyanê de wê çawa wê encamekê wê bi xwe re wê werênê li holê û wê bide çêkirin wê di dewama wê de wê, weke aliyekê giring wê bi wê re wê werênê li holê. Di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê di sserî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijarên fahmkirinê wê di serî de wê weke ku

mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê weke aliyna giring wê xwe bide dîyarkirin.

Bêgûman wê dema ku mirov ji aliyê xwandinê ve hilde li dest û mijare civaknasiya perwerdeyê wê hilde li dest wê di serî de wê ji aliyê teorîkî û pîretizikê ve jî di pêvajoyên xwandinê de wê dikarê wê weke aliyna giring di ahenge hevdû de hilde li dest. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring di serî de wê, dema ku mirov wê, werênê ser ziman ku wê pêvajoyên wê bi fêrbûnên weke mijarên wê yên ku mirov li ser wan re perwerde dibîne re wê weke aliyekê yê giring wê xwe bide nîşandin.

Durkheim wê dema ku wê bahsa perwerdeyê bi têgîna civaknasiyê wê bikê wê ji aliyê kêriya wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê, temen û armanca wê re wê li ser wê bisekinê. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring wê di wê rengê û awayê de wê weke ku mirov dikarê di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê temenê perwerdeyê wê bi fahmkirina wê re wê ji aliyê pêvajoyên fêrbûnê û armancên wê ve jî wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê bi teybetî wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê.

Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi têgîna civaknasiya perwerdeyê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên perwerdekirinê wê di encama wê de wê, çerçoveyek çawa wê derkeve li holê bi pêşketinê û fahmkirinê re wê, di wê rengê de wê, bi wê temenê û aliyên wê tîkî fektorî ve jî wê, girêdayîyîn wê hebin. Di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê, hilde li dest û wê werênê ser ziman ku wê mirov dikarê wê, bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê, werênê ser ziman.

Li jor li deverê me bahsa pêvajoyên pêşketinê ku ew di nava tîkîliyên civaknasî ên nava civakê de ku ew xwe dihênina ser ziman kir. Di dewama wê de li vir mirov dikarê wê bîne ser ziman ku ew xwe hanîna ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê bi hizrî û fahmî wê weke aliyekê gûharîner wê bi wê xwe re wê karibê bide çêkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê, rengên tîkîlî ên ku ew di nava wê tîkîliyê de dihên ser ziman wê weke xwûna di nav wê rayê laş de digerihe û diçe û dihe wê, di wê rengê de wê, herê û werê bi tîkîdanîne û çerçoveya bandûrkirina xwe re.

Wekî din wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê temenekê baş ê perwerdeyê wê hertimî wê weke aliyekê pêşxistinê baş wê derxê li holê. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê li ser zanîneka

bêalî re ew perwerde wê were pêşxistin wê di wê çerçoveyê de wê, zêdetirî wê derfetê pêşxistina cihêrengiyê û bi wê re pêşketinê bide çêkirin. Aliyên din ên bi armancî mirov dikarê wê hinekî li vir wê çendî ku wê ji aliyekê li berçav bigirê lê ji aliyekê ve ji wê bi gûmanê nêz bibê wê rast bê. Ber ku wê karibê ew têngîna 'armancê' bê weke bergirekê ku wê pêşîya pêşketinê jî wê ji gelek aliyên ve wê bide girtin xwe bide nişandin. Di serî de wê weke aliyekê giring wê di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê hilde li dest û wê fahmbikê.

Mijare armancê wê di aslê xwe de wê, di nava perwerdeyê û temenê wê yê civakî de wê, dema ku ew rast hat kifşkirin wê karibê weke temenekê rast ê pêşxistinê jî wê bide çêkirin. Lê bi aliyên wê yên bi têngîna armancê ku mirov wê hilde li dest wê ji her aliyê ve wê sînorkirinên wê hebin û ew aliyên bi sînor wê çiqasî wê bi sînorbikin, bi xwe re wê ji holê rabikin û nehêlin pêşbikevin bi pespektifeka ku em wê bibinin ku em li wê binerin wê, di aslê xwe de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê di serî de wê, fahmbikê bê.

Armanc ku ew rast ne ewê kifşkirin wê li şûna bi pêşde bibê wê piştre wê carna bêî ku mirov di farqê de bê wê mirov bi şûn ve jî wê bide kişandin. Wê mirov ji xat û rêya pêşketinê a rast wê derxê û wê bikê rêyên din de bêî ku heya me jê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê bê.

Di mijare fahmkirina civaknasîya perwerdeyê wê aliyê pêşî wê bi teorîkî bê. Aliyê din jî wê bi pîretîkî kifşkirin û pêşxistin wê bê. Têgînek wê rengê wê yem bi kirina pîretîkê wê hertimî wê dîtbar bê. Ber vê yekê li ser reng, awa û rewşê re wê hertimî wê bê sînor wê derfet hebê ku mirov wê pêşbixê. Di wê çerçoveyê de wê ji aliyê kirinê ve wê ew di wê çerçoveyê de wê bi kirinê wê ev wê weke aliyekê wê yê giirng ê ku mirov wê dikarê wê di serî de wê fahmbikê bê.

Di mijare fahmkirina aliyê civaknasiya perwerdeyê ê teorîkî de wê, mirov dikarê wê fahmbikê ku wê aliyên wê yêmn fêrbûnê û mijarên bi têngîni ku ew dihên fêrkirin wê ew wê aliyê wê biafirênin. Wê temenê wê biafirênin. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê aliyê wê yê teorîkî wê di serî de wê, ni têngînen zêhnê û jîrî ên ku ew dihên fahmkirin re wê xwe bide nişandin. Mînaq wê mijarên weke yên bi zanîne fahmkirina ên weke bi dîrokê, felsefe, rewîst, ol û hwd wê hinek ji wan mijarên teorîkî bin. Ji aliyekê din ve jî wê dema ku mirov wê aliyê wê yê mînaq olî wê fêrkir

wê, di wê rengê de wê, kirinîya wê di jîyanê de wê, weke aliyekê wê yê oldarî û ankû jîyanek olî bê.

Di wê çerçoveyê de wê mijare civaknasiyê wê di temen de wê fahmkirinê wê di serî de wê weke aliyekê fahmkirinê a bi aliyên weke ku hevdû dibênin, bi hevdû re di têkiliyê de na û aliyên ku ew bandûrê li hevdû dikin di çerçoveya giştîya civakê de wê, bi wê re wê, were ser ziman. Mijarên teorîkî wê hertimî wê weke aliyna giring ên ku mirov dikarê wê, di serî de wê di wê rengê de wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Di her mijarê de wê aliyê wê teorîkî ku ew rast li gorî çerçoveyek rast ew hat fahmkirin wê karibê encamek baş bikê. Li vir ji aliyê şewayî ve wê çî wê weke destpêk wê were hildan wê ew jî wê giring bê. Wê ew zanîn wê were esasgirtin û yan jî ku e di nava jîyane komî û civakî de bê wê ew wê çerçoveya civakî wê li pêşîya wê esasbigirê? Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê giring ê ku wê karibin encamên cûda bi xwe re di dema kirinê de bidina çêkirin û werênina li holê bin.

Dema ku ji aliyê teorîkî ve wê hilde li dest wê di serî de wê, li gorî wê rengê ku ew ji wê dihê fahmkirin di wê kêlikê de wê hewlbêdayîn ku sererastkirinekê bi wê re were pêşxistin. Wê ew wê, weke aliyekê ji holê rakirina wê çerçoveya jîyane komî û ankû civakî jî karibê bi xwe re biafirênê û werênê bê li holê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê û aliyê fahmkirinê wê bi têgînî wê di aslê xwe de wê, çendî ku ew bi awayekê şenber jî were dîtin û fahmkirin jî wê di wê çerçoveyê de wê, di kirinê de wê karibê encamên xwe yên cûda bi xwe re wê werênê li holê. Di wê çerçoveyê de di dewama wê de ku mirov hinekî li piretikê (kirinê) bisekinê û wê fahmbikê wê mirov di dewama wê de wê bibînê ku wê kirin wê weke aliyekê bi serê xwe ê cûda ê weke qadeka jîyanî bê. Aqilê piretikî bi wê hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring ê têgînî jî wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê karibê biafirênê. Di dewama wê de mirov dikarê wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê ku wê, piretik wê di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê, dema ku ew bû û rengê wê derket li holê wê, dîsa ku mirov bi wê têgîna wê vegeîya li sêrî wê bi wê re wê bikeve nava pêşxistineka kirinî a weke wê de wê ew piretîka pêşî ya piştî wê ji hevdû karibin hem bi demî û hem jî bi awayî ji hevdû cûda bin. Wekî din bi wûcanî û mekanî jî wê ew karibê xwe bide nîşandin.

Di nava pêvajoya perwerdeyê wê de xwandavanek wê dema ku ew têgînekê wê dibînê wê bi wê re wê, di mejiyê xwe de wê bi awayekê

kirinî wê bi wê re wê bihizirê û wê bixwezê ku ew kirineka wê di mejiyê xwe de wê çêbikê. Wê bi wê re wê dager, pêjn û hwd wê, bi wê re di mejiyê xwe de wê weke aliyên wê ku ew bi wê di mejiyê xwe de wê xêv dikê wê bi wê re wê, pêşbixê. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê xwandavan wê kir wê demê ew ku ew di farqê de jî bê û ne di farqê de jî bê wê, nbi wê têngîna ku weke 'têngînek hevbeş' a hatî fêrkirn ew di mejiyê xwe de wê kiriniyên wê xwemalî ên bi xwe re wê çêbikê. Ew wê hingî wê bi wê re ew wê bixwe ya xwe û ankû weke xwe di mejiyê xwe de. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê hilberîner û afrîner a mejiyê wê jî bê.

Bi aliyên wê yên teorîkî û pîretîkî re civaknasiya perwerdeyê

Di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê din wê werênê ser ziman ku wê di nava jîyane xwandavan de wê kirin û têngîn û ankû teorî û pîretîk bi wê rengê ni hevdû re di dewama hevdû de wê di awayekê de wê pêşkeve. Di wê çerçoveyê de wê, di zikhevdû de wê weke aliyna ku ew dikarin werina fêrkirin jî bin. Aliyê fêrbûna bi pîretîkî wê weke aliyê ku wê bi têngîna alimandinê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman jî bê.

Durkheim wê dema ku wê bahsa levkirna sazîyên bingihîn wê, levkirinê wê bi xwe re wê werênê ku ew dihizirê wê hinekî jî wê weke ku ev têngîn wê di mejiyê wî de wê bi têngîna teorî û pîretîkî wê hebê.

Ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê Durkheim wê bahsa têngîna rewîstê wê bikê wê di wê çerçoveyê de wê fêrbûna wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê, fêrbûna nirxên civakî û pêşketina civakê ku wê bi wê re wê pêşkeve wê weke aliyekê bi wê re wê di dewama wê de ku wê li wê bihizirê bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê din ê ku mirov wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê temenekê li hevkin û levkirinê û pêşketina wê ya bi civakî wê bi wê re wê bikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di civaknasiya perwerdeyê a durkheim de wê têngîna rewîstê wê weke aliyekê ku wê bi wê rengê wê temenê wê li ser çerçoveya civakî ku e avadikê û bi wê dihênê ser ziman wê were dîtin.

Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê, mijare rewîstê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê pêvajoyên pêşketina civakê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Ji aliyê pêşketina civakî ve ku wê hinekî jî wê hizrên di bin bandûra hizrên durkheim de wê werina dîtin **Kari Mannheim** wê, bahsa dibistanê weke temenê *'perwerdeya civakî'* wê bikê û wê bi wê re wê bikê ku ew temenekê fahmkirinê bide çêkirin. Wê di dewama wê de wê bahsa pêşketina civakbûnê bi perwerdeyê wê bikê. Di wê warê de wê dibistanê wê weke sazîyek zanînê a civakbûnê wê werênê ser ziman. Lê dema ku Kari Mannheim bahsa perwerdeya civakî dikê ew wê ya ku ew li dibistanê ji hevdû dibê wê ji hevdû cûda bikê û wê werênê ser ziman. Perwerdeya civakî wê bi awayekê wê temenê wê li ser têtikiliyê wê yên bi civakê ku wê ew wê bi wê were pêşxistin bê. Ya dibistanî wê weke aliyekê zanînê ku wê di nava wê de wê, were kirin bê.

Di aslê xwe de wê, di nava civakê de wê, awayekê wê yê teybet ê ku ew xwe bi wê dihênê ser ziman wê hebê. Her xwe hanîna ser ziman a civakî di nava xwe de wê, ji hevdû re wê weke hizrekê, fêrbûnekê û heta ku wê weke perwerdebûnekê jî wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê warê de wê di awayekê de wê temenekê civakî ê fêrbûnê wê ji temen ve wê ji xwe wê hebê. Di nava wan têtikiliyên wê yên civakî de ew bi wê rengê ew dihê dîtin û kifşkirin. Lê di wê çerçoveya wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di aslê xwe de wê aliyê perwerdeyê ê dibistanî wê weke aliyekê din ê duyem ê ku ew wê weke aliyekê ku ew ji aliyê wê ve wê weke aliyekê pêşketina hizrî ku ew şîreyetî li nava wê dikê wê di awayekê de wê, xwe bide nîşandin. Bo civakê wê civak û perwerdeyîya wê wê di awayekê teorkî de wê bimênê. Kirinî û ankû pîretik wê di rewşên jîyanî de wê wê di nava wê de bê. Carna wê jî wê karibî wan li gorî xwe û aqilê xw eyê teybet wan pîretize bikê. Di wê rengê û awayê de wê, di awayekê fêrbûnê ê xwe de wê rengê wê yê fêrbûn û pêşketinê wê bide çêkirin û nîşandin.

Di warê têtikiliya nava civakê û rengê têtikiliya wê ya bi fêrbûnê a bi hevdû re û rewşa dibistanî û têtikiliya wê yabi civaknasiya civakê re ku mirov wan ji aliyê wan ve wê hilde li dest wê, hingî wê mirov wê karibê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtikiliya aliyê civaknasiya civakî a bi fêrbûnê û ya dibistanî wê di warê levkirina wan û pêvajoyên wan ên gûharînê de wê, xwe bide nîşandin. Dibistan wê li rex wê weke aliyekê destwardenê ê bi armanca gûharînê wê weke sazîyek serdestî wê li holê wê bimênê. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê, ew dibistan ne li gorî wê civaknasiya fêrbûnê a nava civakê

a xweza bê wê hingê wê di wê de wê ew temenê wê ji holê rakirinê wê hilibijêrê. Wê di wê warê de wê temenê wê yê pêşketinê ê hem ji bi dibistanê jî û hem jî bo civaknasiya fêrbûnê a civakê bixwe jî wê ew wê ji holêrakirinê wê bide çêkirin.

Di mijare fêrbûnê de wê di wê rengê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên wê ji aliyekê ve wê, bo ku ew bi awayekê rast ew fêrbûn bibê têkiliya wê civaknasiya fêrbûnê a civakê û dibistanê bi hevdu re ew hebê. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê giring ê weke şartê pêşî ê pêşketinê ê ki ser temenekê rast bê.

Pêvajoyên fêrbûnê ê dema ku mirov ji aliyê têgîna civaknasiya perwerdeyê ve bi gotinê wê hilde li dest wê, ji wê gotina 'civaknasiya perwerdeyê' wê çî wê were fahmkirin wê di aslê xwe de wê giring ku mirov wê li ser wê bisekinê. Ber ku wê ev gotin wê dema ku em ji rewşa civaknasiya fêrbûnê a civakê wê dûr li wê dihizirê wê, dîmenekê weke ku wê, bi temenê destwerdanên li nava civakê bi perwerdeya dibistanê jî wê têgîn û aqilekê wê karibê di mejiyê mirov de bide çêkirin. Ji vê aliyê ve wê fahmkirina têgîna civaknasiya perwerdeyê wê weke aliyekê wê yê bi fahmkirinê ê negativ jî wê karibê bi xwe re wê werênê li holê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina civaknasiya perwerdeyê wê di wê warê de wê li ser çî temenê wê were fahmkirin weke ku em ji wê rewşê wê fahmdikin wê pirr zêde wê bi awayekê giringê wê xwe bide nîşandin.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giirng wê civaknasiya perwerdeyê ya ku ez ji wê fahmdikim wê ew bê ku wê di ahege fahmkirina civaknasiya fêrbûnê a civakê de ku wê xwediyê temenekê fahmkirinê û şêwa û rêbazên perwerdekirinê ên bi dibistanê û hwd re bê.

CIVAKNASIYA PERWERDEYÊ Û PÊŞXISTIN

Di aslê xwe de ku mirov bahsa civaknasiya perwerdeyê bikê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê ji du aliyan ve wê têgînên wê di mejiyê me de wê biafirin. Yek bi perwerdeyê pêşketin û bi wê pêşketinê re gihîna li hinek aliyên zîrekî û hûnerî ku mirov karibê wan bikê û pêşbixê bê. Aliyê din jî wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê bi fahmkirina wê re di kirinê de wê, di wê demê de wê bi perwerdekirina wê ya bi awayekê pedegojikî bê.

Li vir bi gotinekê jî mirov mijare pedegojiyê tevî mijarê bikê û bi wê bi wê ve girêdayî bi wê çend gotinan di wê çerçoveyê de bêjê wê, di aslê xwe de wê karibê di çerçoveya wê beşa mijarê û armanca me ya bi dana fahmkirinê a pêşxistinê de ji aliyekê ve vegotinbar bê. Minaq di roja me de wê ber ku wê zimanê kurdî wê qadaxa bê kurd wê kursan wê li darbixin bi demên kin û wê bi wê bixwezîn ku ew zimanê xwe bixwe wê fêrbûn û bi wê pêşketinekê wê bi xwe re wê çêbikin. Adolf Diesterweg wê weke zaneyekê alman ku wê gotina civaknasiyê û ya pedegojiyê wê bênê cem hevdu wê di wê warê de wê bixwezê ku ew wateyekê bi wê çêbikê û wê bi wê çerçoveyek fahmkirinê bi fêrbûnê, perwerdebûnê û pêşketina di wê çerçoveyê de bi mirov re bide çêkirin bê. Di roja me de wê çerçoveya gotina pedegojiyê wê ji aliyekê bi awayekê perwerdeyî ku ew kesekê kêmendarm bê û ankû astengdar bê ku wê bi awayekê bi fêrbûnê û perwerdebûnê wê bênê li astekê bê.

Lê li vir wê di dema ku mirov wê di çerçoveya fahmkirina perwerdeyê û civaknasiya perwerdeyê wê de wê hilde li dest wê karibê têgîneka weke civaknasîbûyînê û ankû civaknaskirinê wê bi rengekê wê wateyekê wê karibê bi xwe re ew bide me. Di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê ev wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê di serî de wê, têgîna civaknasiyê û pedegojiyê wê bi wê rengê têkiliyê ve civaknasîkirin û bi wê re pêşxistin, pêşxistina malbatê û endamên wê jî wê bi wê re wê têgînekê wê bi wê re wê karibê bide me.

Wekî din di çerçoveya civaketiye de wê pêşxistina heyandinê, di nava civakê de pêwîstiyên weke bi pêşketina çandî, pîşeyî û perwerdeyê hanîna li cih, yên ne xwediyê pîşeyekê bin û ankû bi wê re ne xwediyê

perwerdeyekê bin ew di wê çerçoveyê de werina pêşxistin û ankû perwerdekirin, jêhatî û kêrhatîyên mirovî bèn pêşxistin, di nava jîyane civaknasî de wê, çawa wê, bê gihandin li fahmkirin û levkirinê û tevlibûnekê û bi wê re fêrkirina pêşxistina empatiyê û hwd wê weke van aliyan û bi gelek aliyên din ên weke pêwîst ku mirov were pêşxistin û ankû were perwerdekirin.

Di roja me de wê, di wê warê de kesên ku perwerdeya xwe di asta jor de jî temem kirina wê di hinek ali û pîşeyan de wê dema ku ew ne têrbîn wê, pêwîstîya perwerdeya tambûnê bigrin wê bi wan re wê were dîtin. Wê di wê çerçoveyê de wê bixwezin ku ew bi fêrbûnê û pêşxistinê xwe hanîna astek têr wê bi wê re wê, were çêkirin.

Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê di demên hemdem de wê hertimî wê weke aliyekê ku wê perwerde wê weke beşek ji jîyanê wê xwe bide nîşandin û wê pêşkeve wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê mirov wê pêwîstîya xwe zêdeyî têrkirina bo aliyên ku ew dixwezê ên weke bi pîşeyî bê, mijarek teorîkî û ankû aliyekê din ê weke wê bê û hwd wê di wê çerçoveyê de wê, xwe bide nîşandin.

Di warê fahmkirina têgîna perwerdeyê wê ji aliyê civaknasî û pedegojîyê ve wê, di wê warê de wê weke aliyekê giring wê karibê bibê temenekê fahmkirinê ê fahmker bi têgînek weke ya bi çerçoveya civaknasîya pedegojîkî.

Di wê rewşê de di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê di wê warê de wê hinekî bi wê re wê, li wê bihizirê mirov dikarê wê di serî d ewê weke aliyekê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare pedegojîyê wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê fahmbikê. Pêşî hinekî mirov dikarê mijare pedegojî bi serê xwe çî ya wê di wê çerçoveyê de wê hilde li dest û wê li wê bihizirê.

Pedegojî û perwerde

Pedegojî wê bi serê xwe wê weke têgînek fêrbûnê a perwerdeyî wê mijare fêrbûnê bi gelek aliyên weke zêhnî, jîrî, fahmkirinê, têgihîştinê û hwd re wê hilde li dest û wê, bikê ku wan fahmbikê. Wê di nava rewşê de wê têkiliya kes a bi fêrbûnê re wê ji aliyê hey û hwd ve wê bikê ku wê fahmbikê. Weke aliyekê din wê pedegojî wê, di roja me de wê weke mijareka ku wê rewşa kes wê bi gelek aliyan ve wê di çerçoveya pêvajoyên perwerdeyê û hînbûnê ve wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê weke pêvajoyek fahmkirinê a pêşketinê bi mirov re a di demên perwerdekirinê de bê. Di wê çerçoveyê de wê, ji aliyê xuy, jîr, zêhn û hwd ve wê hilde li dest. Di wê rengê de wê, dema ku mirov wê perwerdeyê bibinê wê çi wê temenê baş wê biafirênê bo fêrbûnek baş û çi heya mirov dîrdikê û ankû pêşîya mirov digirê ji fêrbûnê wê bikê ku wê kifşbikê û bi wê re pêşîya pêşketina mirov bi awayekê têgihiştî û bernemeyî wê kifşbikê û wê dênê pêşîya mirov.

Di wê çerçoveyê de wê, wê pedegojî wê têkiliya wê bi zanistên weke derûnîyê, civaknasîyê û hwd re wê, were danîn û wê bê ser ziman. Wekî din wê ji aliyê felsefeyî ve jî wê şîroveyên ku wê bi wê re wê were pêşxistin wê bibin. Weke mijarekê û fêrekê pedegojî hem aliyê wê yê teorîk hem jî yê pratîkî heya wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.. Bi teorî, ew li ser salixkirin û nîqaşkirina rabûn û hînkirin û ronîkirina têkiliya di navbera van çalakiyan û kes, civak û çand de bê. Di pratîkê de jî ew mijar a ku, bi cûrbecûr tedbîrên hînkirin û mezinbûnê, hêsankirina pêvajoyên fêrbûnê ji bo stendina zanîn û jêhatîbûn, helwest, pîvan û nirxan û ji bo pêşxistina cûrbecûr aliyên kesayetîya mirov wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Wekî mijar û bi lêkolînê, pedegojî bi gelemperî di warên cihêreng ên pedegojîk û ankû warên lêkolînê de tête dabeş kirin. Hin ji vana bi têkiliya bi zanistên din re derketine holê. Ev di mijarên wekî derûnîya perwerdeyê, civaknasiya perwerdeyê, felsefeya perwerdeyê û pedegojiya dîrokî de derbas dibe. Têkiliyên din yên bi rewşa pedegojîyê re ku wê hebin wekî dîdaktîkê (teoriya hînkirinê) û teoriya mezinbûnê, ku mirov hewldide ku wê rastiya pedegojîk dahûrbike, sîstematîze bike ji bo pêşxistina prensîb û rêgezên ji bo pratîka pedegojîk û hwd. Lêbelê, dîsîplînên cihêreng ên pedegojîyê bi awayek ku heman pîrsgirêk bi gelemperî ji nihêrînên cihêreng tê nerîn û li ser wan disekinê wê were dîtin û ser ziman.

Ji aliyê derûnîyê ve wê pedegojî wê, mijare wê bi xuy û aliyê zêhnî û pêşketinê ve wê hilde li dest. Di dewama wê de wê, di nava hewldana fahmkirina wê de wê, xwediyê fahmkirinê bê. Di wê çerçoveyê de ku mirov minaqekê bidê wê minaqek zaroyekên piçûk ên ku ew nûka bidest axiftinê û hwd dikin wê, ji demên xwe zûtir û ankû derengtir wê dest biaxiftinê bikin û wê, carna wê nikaribin hin dengna derbixin wê di wê warê de wê weke aliyekê bi psikoterapi wê mijarê wê karibê wê hilde li dest û wê bo wê hem fahmkirinê û çareserîyê wê, şêwa û rêbazan wê

pêşbixê û wê bi wê re wê bikê ku ew wê bide derbaskirin û di pêşketinê de wê, bênê ser ast, pîvan û rewşa wê ya ku ew divê ku ew li wê bê.

Pedegojî wê bi şêwayê ku ew pêşdikeve û dihê pêşxistin wê bi awayekê wê heya wê bi zêdeyî wê bê şandin li ser xêvê, pêvajoyên wê yên pêşketinê û hwd jî. Di wê çerçoveyê de wê, têkiliya xêvê bi rewşê, bûjen, şêwayên girtinê, xortbûn û ne xortbûna wê û hwd re wê, li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê ve wê mijare perwerdeyê û pêşxistinê wê ji wê aliyê ve wê bikê ku wê hilde li dest.

Di roja me de wê pedegojî wê di wê rengê de wê, weke şaqekê zanyarî ku wê têkiliyê bi gelek aliyên zanistî wê bi pêşketina mirov re wê dênê wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring wê xwe di wê rengê û awayê de wê weke ku wê bide nişandin.

Di mijare fahmkirina pedegojiyê de wê, di wê warê de wê, weke mijarek klinikê jî wê ji hinek aliyan ve wê were pêşxistin. Mînaq wê, kesên weke xwûn çûya ser mejî ên bi wê astengdar bûna wê terapiyên axiftinê, xwe hanîna ser ziman û her wusa rastkirina gotin û ziman û hwd re wê, bi pedegojiyê re jî wê têkiliyek fahmkirinê wê bi wê re wê dênin. Ev aliyên ku wê bi wê re wê, werina ser ziman wê di çerçoveya pedegojiya derûnî de wê, weke mijarna legopedikî jî wê dikarê bikirpênê û wan werênê ser ziman.

Di wê rewşê de emê bi zêdeyî wê di wê aliyê de kûr neçin. Ew bi serê xwe dikarê weke mijarê were hildan li dest û were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê weke mijareka ku mirov dikarê wê fahmbikê wê mijare pedegojiyê wê, di wê rewşê de wê, bi awayekê bi aliyê wê bi têkiliya civaknasîyê ve girêdayî bi sînor emê mijare xwe bi sînor bigirin.

Bêgûman ku mirov mijare pedegojiyê wê hilde li dest wê weke aliyekê giring wê aliyê çandî û hwd wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bikirpênê wê werênê ser ziman. Di nava têkiliyên me yên civaknasî de wê, weke fektorek fahmkirinê û dana fahmkirinê a bi me re jî wê ev wê weke aliyekê fahmkirinê wê derkeve li pêş. Di roja me de wê, di wê warê de wê mijare fahmkirina hevdu wê, di serî de wê, weke aliyekê ku wê li ser wê bi zêdeyî wê were sekin û wê gelek lêkolînên bi aliyê mirovî û hwd ve jî wê werina pêşxistin bin. Di wê çerçoveyê de wê bernemeyên pêşxistinê jî wê werina pêşxistin. Ev ku wê bo fêrbûna li dibistanê bê û an jî ku wê bo fêrbûna dervî a di nava têkiliyên civaknasî û hwd de bê. Lê di roja me de wê, di wê rewşê de wê, aliyê wê yê dibistanî wê bi awayekê wê, li ser aliyê pêşxistina zîrebûnê, jêhatîbûnê, jîrbûnê û hwd

re wê xwe bide nîşandin. Ji şevkoriyê ku xilasbikê wê, weke aliyekê wê xwe bide nîşandin.

Çand, ku li ser şewaza jiyanê ya kes bi bandûr a, bandûrê li awayên raman û fêrbûnê jî dike. Ev rewş hewcedide kirin ku wê bi têtikiliya wê ya di navbera çand û pedegojîyê de wê, lêbikolê û werênê li ser ziman. Di têtikiliya pedegojîyê û çandê de nêzîkatiyên pedegojîkî ên çandî, pîrrçandî û hwd dikare were ji wê bahskirin. Dîsa rewşa civakî-ramyarî a welêt ku wê, têtikiliya pedegojî-çandî destnîşan dike û dibe sedem ku wê di pratîkê de di pergalên perwerdeyê de were xuyangkirin. Di vê rewşê de pêdivî ya ku mirov têtikiliya di navbera çand û pedegojîyê de li gorî felsefeyên perwerdeyî jî wê şîrovebike wê xwe bide pêwîstkirin. Ji ber ku çand bandûrê li pedegojîya giştî dike, ew jî bi xwezayî bandûrê li pêşketina pedegojî a di her warên din de jî dike.

Pedegojîya civaknasî

Di mijare fahmkirina pedegojîya civaknasî de wê di serî de wê, weke aliyekê fahmkirinê ê li ser temenê fahmkirinê û pêşxistinê ku wê mirov dikarê wê werênê ser ziman bê. Pedegojî wê jî temen ve wê, li ser şewayê fahmkiirnê û pêşxistinê wê bi têtikiliya 'mamoste-xwandavan' wê bikê ku wê fahmbikê û werênê ser ziman.

Wekî din wê dema ku mirov mijare pedegojîyê wê hilde li dest wê di roja me de wê, di çerçoveya fahmkirina berfirehiya wê de wê, têtîgînên weke androgolojikî ku wê temenê wê li ser esasê bi hevdû re li ser temenê levkirinekê û bi wê re alikariya bi hevdû re wê, temenekê fahmkirinê wê bide çêkirin û wê werênê ser ziman. Di wê warê de wê androgolojî wê weke nerîneka ku pedegojîkî ku wê mazinan bi azmûnên wan re wê, çavkaniyekê wê bibînê û wê bi wê re wê, heyê bide li ser wê. Di dewama wê de wê bi têtikiliya bi hevdû re ku wê, baştirin wê temenê fahmkirinê wê bê pêşxistin wê werênê ser ziman.

Li gorî wê, weke nerîneka ku wê li ser esasê ku wê kes wê dema ku wê tiştêkê wê fêrbibê ew bixwe wê biryarê bide ku ew wê çî fêr bibê. Di fêrbûna androgolojikî de wê, perwerde wê esasê wê ne li ser mijarê lê li ser pîrsgirêkê/mijarê wê esasgirtinê re wê bikê wê temenê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de ku mirov çî dijî û bijî wê ew wê weke azmûnekê wê di wê rengê û awayê de wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê giring wê dikarê wê werênê ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê yên mazin wê weke xwedî wê azmûnê ew bi wê azmûna xwe re ku ew

temenê wê çêbikê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ev têngîn wê weke aliyekê pêşketiner ku wê derkeve li pêş wê, di dewama wê de wê, bi aliyên wê yên bi têtikiliyên wê yên weke bi psikoterapi, derûniya civaknas û şewirmendîtiyê û hwd re wê, weke nêzîkatîyek perwerdekar wê pêşkeve. Di çerçoveya xabatîn komî, şewirmendî, civaknasibûyîn, perwerdeya mazinan û hwd re wê, bi wê re weke têngîneka ku wê were bikarhanîn bê. Wekî din wê hizrên ku wê di wê warê û çerçoveyê de wê bi wê re wê werina pêşxistin wê bo pêşketin û rakirina civakê jî wê werina bikarhanîn. Wê di wê warê de jî wê weke têngîneka ku wê were esasgirtin bê.

Di mijare navenda cihê perwerde a rehet, çêkirina şertûşmercên wê, hertimî pêşxistina şîrove û bi wê xwe naskirin, bi fêrbûna a şûn re ya rast û ne rast bi ji hevdu vaqatandinê re ya rast were esasgirtin, di nava yên dihên fêrbûn de têtikiliyê çêbikê û hwd re wê, were ser ziman. Wekî din wê azmûnên wan wê weke çavkanî jî wê werina dîtin.

Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman wê di wê warê de wê, nêzîkatîya pedagojiyê wê bi awayekê wê di wê çerçoveyê de wê çerçoveyek ji temen û heta mazinbûnê wê bi awayekê di nava hewldana pêşxistina şewa û darêjkên pêşxistinê ku ew bi xwe re wan pêşbixê û bi wan re temenekê pêşketinê bide çêkirin.

Di nava pêvajoyek fêrbûnê de wê, mirov wê dema ku bi hemû aliyên xwe re tevlibû wê bi wê re wê, bi têtikiliyên wê yên ku wê bi hevdu re dênê re wê çerçoveyek giştî a fêrbûnê wê di nava wê de wê bide çêkirin û pêşxistin. Minaq di nava têtikiliyên me yên civaknasî de wê, di wê warê de wê dema ku mirov bi awayekê ji darazên xwe dûr li hewirdor û kirinên li dora xwe binerê wê bi wan re wê, temenekê fêrbûnê jî wê bi wê re wê di mejiyê mirov wê biafirê. Li vir di aslê xwe de wê ya ku wê were dîtin wê bi wê re wê ew bê ku wê, nerîn û rengê nerînê bi dîtinê re wê di wê rengê û awayê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin.

Ji aliyekê din ve jî ku mirov têngîna pedagojiyê bi têngînek dibistanî wê hilde li dest û wê fahmbikê wê weke têngînek ku wê bi wê jêhatîbûn, zîrekîtî, jîrbûn, fahmkirin, têngihîştin û hwd ku wê bi mirov re wê, bi xosletên mirov ên pêşketî re wê bê pêşxistin re wê, weke têngîneka perwerdeyî a ku wê temenê wê diafirênê bê. Em wusa hasab bikin ku em diçina dibistanê bo ku em xwe zêdetirî bi jîrtir û bi zanetir bikin. Ev jî wê bi me re wê xosletên nû û aliyên nû ên bi zîrekî wê bi me re wê bide çêkirin û pêşxistin. Yan jî wê mirov wê bi xwe re wê wan kifşbikê û derxê li têngihîştinê. Wê bi wê re wê ji aliyekê din ve jî wê bigihijê wê

nerînê ku wê hertimî wê bi nerînek fêrker û ku ji wê fêrdibê wê li hewirdora xwe wê binerê û wê bi wê re wê hewirdora hertimî wê bi hişmendiyekê wê bixwênê re wê, temenê wê fahmkirinê wê biafirênê. ..

Ji aliyekê din ve jî wê weke derxistina li holê a kêrhatiyên me yên keseyetî jî bê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku mirov wê bi nerînerk perwerdeyî wê hilde li dest wê, wan kêrhatîyan bi çerçoveyek û nerînek fêrker a perwerdeyî ku wê hilde li dest wê, weke aliyekê pedegojikî wê bide nîşandin. Pedegoji wê hertimî wê bide nîşandin ku mirov dikarê fêrbibê û tiştê ku mirov wê fêrbibê wê hebê. Tenê ya pêwîst wê ew bê ku mirov bi wê nerênê û çavê û hişmendiyê a perwerdeyî a bi xwe re bê.

•
Hin çavkanî:

*Gordon Marshall (ed) A Dictionary of Sociology (Article: Sociology of Education), Oxford University Press, 1998

*Sadovnik, Alan R.; Coughlan, Ryan W. (2017). Leaders in the Sociology of Education. SensePublishers, Rotterdam.

*Foster, L. E. (1987) Australian Education: A Sociological Perspective(2nd Ed), Prentice Hall, Sydney

*Fuller, Carol (2009-02-10). Sociology, Gender and Educational Aspirations: Girls and Their Ambitions.

*Banks, Oliver (1998). The Sociology of Education. New York: Kegan and Paul Company

*Zeichner K. ve Liston, D. (1987) "Teaching student teachers to reflect." Harvard Education Review

*Durkheim, Emile(1922); Education and Sociology

*durkheim, emile(1925); Moral Education

*Giddens, Anthony (2013) Sociology

*Simmel, Georg(1905); Philosophie der Mode,

*Hebermas, Jorgen(1983);Moral Consciousness and Communicative Action

*Bedlisi, Şeferxan(1543); Şerefname

*Russell; Bertrand(1932); Education and the Social Order, London: George Allen & Unwin.

*On Education, Especially in Early Childhood. London: George Allen & Unwin.

•
Abdusamet yigit, cizirabota, kurdistan, 2020